

BARTHA MIKLÓS:

KAZÁR FÖLDÖN

**Kiadta: HÍDFŐ BARÁTI KÖRE
1970**

22 Hancock St., San Francisco Calif. 94114, USA.

Printed by **TURÁN PRINTING**
P. O. BOX "L", GARFIELD, N. J. 07026 U.S.A.

BEVEZETŐ

Irtta: KOVACH ALADÁR

Habent sua fata libelli. Ez a könyv nem készült könyvnek, — futó jegyzetek egy havasi pihenésről — s a legszervesebben megépített magyar könyvek egyike lett. Cikkenként jelent meg először egy vidéki lapban, szinte a kísérlet bátortalanságával s az egész ország fölfigyelt rá. Az olvasók gyűjteni kezdték a folytatásokat s kérték, reklamálták visszamenőben az elfogyott számokat. Akkor kiszedték könyvnek, de így is alig jutott el a közönséghez. Fanatikus kicsi zsidók futottak szét az országban. Kivették az olvasók kezéből, összevásárolták minden található példányát s malomban őrlték meg. Pedig nem antiszemita könyv. A legforróbban emberi s a legeurópaibban magyar könyv.

Az első kiadás mindössze annyit eredményezett, hogy a Kaszinóban meghidegült a légkör Bartha Miklós körül, a nagybirtok kritikája miatt, a sajtó pedig "tartózkodó" lett a lengyelzsidó: kazár arcképek miatt. A kor legnagyobb közíróját elszigetelték, megsiketültek a szavai.

Másodszor halála után jelent meg a könyv, díszes, nagy "emléksorozat"-ba fojtva, ünneplőben, albumszerűen, zárt példányszámban, mint csemege, méregdrágán. Ez volt a leg súlyosabb kriptakő a művön. Így vált nagyon tisztelt és nagyon tehetetlen halott Bartha Miklósból.

Most harmadszor indul el útjára. Most győzni fog. Mert félelmetes fegyver az igazság egy zseni kezében, nem lehet összetörni.

A millenium idejében már tüzelnek a lázrózsák a magyarság arcán. A záporozó fényben, Erkel zengő akkordjaiban, Benczur brokátjai alatt nem hallják a földalatti morajt. Száguldó vasutak, prosperitás, bankpaloták, díszkardok, díszebédek, díszelőadások. Mámorban úszik az ezeréves hajó, s az árbóckosárban fönn fekete szél jár.

Bartha Miklós élete utolsó két évtizede egyetlen emésztő tűz. Látja a végzetet s föl akarja venni a harcot

vele. Utolsó percéig adja le vészjcleit. Romániában: a Liga "durván utasítja vissza udvarias meghívásunkat az ezredévi ünnephez", a ruténföldet orosz ügynökök járják, a bosnyákok nyílt manifesztumban kérik az orosz cárt, hogy szabadítsa fel őket Ausztria-Magyarország rabigája alól; a belgrádi nép nyilvános helyen égeti el zászlónkat. Bécs a magyarfaló Luegert ülteti a polgármesteri székbe. Belgrád, Bukarest, Prága, Bécs, Grác elkialtott magyarellenes jelszavait visszhangozza Szeben, Fogaras, Brassó, Balázsfalva. Román, szerb és cseh diákok magyarellenes gyűlést tartanak Párisban. Elnököl a volt francia külügyminiszter. Már túl vagyunk a közigazgatási harcon, "fajháború felhői mennydörögnek Magyarország felé". Nem oláh diákcsmayekkel állunk szemközt, hanem az orosz diplomácia ördögi erejével. A Habsburg-ház politikája nem idegenkedik a föderáció eszméjétől. Ez Magyarország egységének szétmállását jelenti. Befelé: az állami szervezet majd minden ideg-~~szén~~ beteg. A törvényhozás szavazógép, tanyája a törtetőknek. A liberalizmus rég elhajolt a kossuthi vonaltól: mai formájában a magyarság lelki és anyagi kifosztását szolgálja. A munkásságot idegen kéz neveli — a magyarság ellen. A mélyben az osztálygyűlölet jelentkezik; "a pokolnak minden tüzével". A hadsereg mindenütt nemzeti, a hazaszere-
tet, a vitézség és becsületézés organikus erőforrása; nálunk a történelmi magyar lélek és faji öntudat megölné. A közigazdasági rendszer eret vág a nemzeten. A kivándorlás a legaggasztóbb méreteket ölti. Zala, Somogy, Veszprém megindult dél felé; Árva, Zólyom, Nyitra, Sáros megye neki a tengernek; Csík, Háromszék, Udvarhely kelet felé vándorol. Az elvérézés csöndes, de állandó, biztos. A szé-
kelység teljes magárahagyottságában, elszegényedésében elindul földjéről. A magyarság legértékesebb elemeit veszítjük el. Ugyanakkor Vereckénél mind nagyobb tömegben tó-
dul be az Oroszországból kiszorított zsidóság. Az emancipált zsidóság, a hivatalnokká renyhült középnemes osztály mindent ráhagyó bólogatása mellett kezébe ragadta a liberalizmus fegyverkészletét és teljes mértékben azonosítja magát a jövevényekkel. A zsidóság itt van köztünk, "legfontosabb hadállásainkban áll". "Ez a faj, mely még nem állotta ki a hazafiság erőpróbáit, de igen keveset törődik hazánk történelmi jellegének fenntartásával, — a sajtóban utáris dominál". Élete utolsó éveiben a zsidókérdés állandóan foglalkoztatja.

Szocializmusa az első időben bizonyos régi magyar földesúri patriarkalizmus és a kossuthi jobbágyfölszabadítás gyökereiről táplálkozik. És a szociális érzék Eötvös humá-

numával is gazdagodott, Victor Hugo francia nyomorultjaiban pedig nemcsak bűnhődő bűnösök, de a sorvasztó szegénység ítéletét is látja. Fölkeresi az ipari munkásságot, megismerkedik a proletariátus kérdéseivel: "Akik nem érintkeznek ezzel a réteggel, alig van sejtelmük arról az esznievilágról, mely őket áthatja, lelkesíti s tetteire buzdítja. Azt a nagy és hasznos erőt, mely a munkásosztályban rejlik, a magyar politikai élet sem ki nem próbálta, sem irányítani meg nem kísérelte. A zuhatag önmagára hagyva: rombol, fékezve gépeket hajt. Az elfojtott gőz mindent szétszakít, a fékezett gőz, az emberi haladás jótéteménye."

Tanulmányozza Marxot és meglátja, hogy az ideológia magyarországi érvényesülése főleg "ellenséges érzületű, idegen vezetők" irányításával, okvetlenül a nemzettest bomlására vezet. Itt az utolsó perc, hogy a munkásságot visszavezessük a nemzeti közösségbe.

A századelő magyar irodalmának egyetlen szociális tette a *Kazárföldön*. Ítélet a nemzedék fölött, mely szétmorzsolta a kossuthi forradalom döntő eredményét: A fölzabadt tömegeket a vaksors játékának szolgáltatja ki az önzés. A nagybirtok kínai falának vágja csákányát. Ráhördül a hatóságra: védje meg a parasztságot! Az örökké bíróságoló, végrehajtó, árverező közigazgatáshoz nem fordulhat a nép védelemért. A tiszta humánus könnyei gyöngyöznek tollából. Eötvös óta irodalmunkban az első agitatív fölrázó hang a tömegekért. A rutén rabszolga mögött ott áll a legyőzhetetlen erkölcsi nihil, a kaftános kazár. A két falánk ragadozó, a passzív vad: A nagybirtok s az aktív parazita: a kazár megemészti sok százados becsületes sorstársunkat, a ruténséget.

S az utolsó leheletéig hittel ellenzéki politikus-publiszta ünnepli a minisztert, *Daranyi Ignácot*, ki gyümölcsfákkal népesíti be az országutak mentét s megindítja a kárpátaljai fölzabadtó hadjáratot. Szembeszáll minden támadóval, szinte testével védi a minisztert, magára von sok súlyos sajtótámadást, vállalja a harcot mindenfelé, mert a kibontakozás, az egészséges jövő útját látja a rutén-életmenésben, a Hegyvidéki Akcióban.

Ez a tettekben kibontakozó szocializmus talán egyetlen ellenszere, ha van még idő a gyógyításra, a nemzetiségi lázoknak. Mert gazdasági téren közelíthető meg leginkább a nép.

A veszély azonban a szabadesés gyorsaságával nő. A harmadfél milliónyi erdélyi románság egyházilag, pénzügyileg, irodalmilag és társadalmilag elszakadt már a hazától. Csak

idő kérdése a politikai elszakadás. A román előnyomulás nyomán a szász öntudat még gőgösebbre duzzad s nem a románság, hanem a védelmi állásba szoruló magyarság ellen tamad. A germán világhatalmi törekvések ez erdélyi korallszigete biztos támasza volt mindig a dinasztíának, de a dinasztikus politikán túl a nagynémet álmoknak. Forr minden, divergáló erők feszítik szét az ezeréves ország abroncsát. "A szász és oláh középiskola közönséges melegágyai a hazafiatlan érzelmeknek. A szászok neveléséből kikerült ifjaknak legalább nyolcvan százaléka nyíltan bevallott ellenség. Az oláh ifjakból száz közül éppen száz az ellenség. Ezek az iskolák a házara nézve nem hű polgárokat, hanem ellenséges rajokat bocsátanak ki magukból." S Fiume?

A magyar korona édes gyöngye, szárnyalásunk a nagy vizek felé? A magyarság szeretete és áldozatkészsége "kimosdat-ta ezt a jelentéktelen halászárapot a piszokból", széppé, gazdaggá, élénkké tette. Amíg dédelgettük: hízelkedett, "mikor megnőtt: megcsalta az anyját. Kacérkodni kezdett, hol az olasz, hol a horvát ifjúval. Anyjára nem hederített. Feslett életű teremtés lett belőle. Semmi sem undorítóbb, mint mikor a hálátlanság szemtelenséggel párosult." Fiume is zászlógyalázó lett, megköpdöste édesanyja orcáját. "Fiumét kitartjuk, mint egy vesztegető örömléányt. Persze megcsal. Ha Magyarország férfi volna, kutyakorbácbtól véreznék Fiumének a háta."

A magyar föld minden égtája ég: Erdélyben románok és szászok közösen törnek a magyarságra. Északon és délen, mindenütt az orosz kéz intésére mozdulnak a szláv erők. Mi hát a védekezés módja? Lehet-e még védekezni? S mire épüljön a védelem? A hatalomra? Magyarország földjén fajok harca dúl. Az erőviszonyok megváltoztak, a magyarság statikája a beteg társadalmi rétegződés miatt nyugtalan, a feszültség az osztályok közt egyre nő, a vezető réteg szinte teljes egészében a bécsi politikához kapcsolódik, a hirtelennőtt kapitalizmus minden érdekszála s a hivatalok Magyarországáa a dinasztiahoz tapad. A népben lenn még tovább ég az eltaposott kossuthi forradalom, a fölszabadított de földtelenül maradt jobbágy keresi új életformáját. Még nem gázolt végig rajta az elkövetkező évtizedek csalódása, még vár és hisz, keresi helyét a városban, — kis része átjut a vámon és ipari proletár lesz, a nagy tömeg előtt lezárulnak a sorompók. S hazamennek, ha van haza, vagy szétszédnek s megindul a kivándorlás. A világ négy égtáján vérzik szét a magyarság.

Természetes, hogy a meghasonlott, súlyos beteg nép

nem léphetett fel kellő eréllyel a maga védelmére. Bartha Miklós függetlenségi harca nem valami árvalányhajás, stravigadó fráziskincs: a nemzettest épségének védelme, életkérdés. A jogelméletek már teljesen körülhurkolták a magyarságot, saját földjén tekintélytelenül, guzsbakötött kézzel, a parlamenti szónarkózis bódulatában nézi a vendégfajok szervezkedését.

Mi a megoldás? Független Magyarország (államformájában királyság), felülről végrehajtott erős szociális intézkedések, melyek ha nem is zúzzák szét teljesen a nagybirtokot, a parasztság fiait magasabb műveltséghez juttatják s így rövidesen a politikai hatalom részeseivé teszik a második parasztnemzedéket. Az élő alkotmányba beengedett agrártömegek biztosítják az erők egyensúlyát. Ez a demokratikus kiképzésű független magyar királyság tekintélye lesz. A megerősödött magyarság meggyógyítja a nemzetiségi vidékek szociális bajait, kiírtja az igazságtalanságokat s ezzel "hálára kötelezi a nemzetiségeket".

A helyzet már súlyosabb volt. Az élet realitásának viharos cáfolatait kapta Bartha Miklós, mégis rendületlenül hitt é megoldásban. A szociális igazságszolgáltatás elkerülhetetlen igénye az életnek. Ez a tény csak ideig-óráig tagadható. Hitt benne. S hitt a magyar faj magasabbrendűségében. A szociális igazságszolgáltatás az uralkodó faj kötelessége. Egész életmunkája: a magyarság történelmét erre a vágányra állítani.

Ez vágóban megmutatva Bartha Miklós problematikája. S talán bizonyítják a mondottak, mennyire mélyen élte korát, nem kerülte meg a sorskérdéseket. Az idő embere volt és meghallotta a kor utasításait. Gondolatban az élő magyar történelem és a töretlen faji ösztön jelentkezik. Ha rejtett vágyban is, mindig alkotó politikus akart lenni. Szenved, mert "a politikus főemberek" hallgatnak. A hírlapirodalom nem tudja pótolni ezt a hallgatást, mert "mi írók csak arra lehetünk alkalmasak, hogy az igazságok érési folyamatát elősegítsük de nem arra, hogy az érett eszméket átvi-gyuk a cselekvés terére".

A magyarság inkarnációjának tudta magát, egyéni élete sokszor teljesen eltűnik. Hallatlan öntudattal száll szembe a közvéleménnyel, ha igazsága diktálja s szemrebbenés nélkül áldozza fel népszerűségét az igazságért.

Kongatja a vészharangokat, meggyújtja a lármafát. mert látja, hogy a halál felé tántorog népe.

Az emberek akkor nem álmództak, nem várták a holnapi tűzököt, minden jobb házban volt egy szög, ahová az elveket akasztani lehetett, ha a gyakorlati érzék, a nyugdíjas boldog jövő ezt megkívánta. A hivatalnok középosztály (bihari dzsentri-sarjak s a Bach-korszak ifjai) a maga életét építette. Új címekkel drótozták a Kossuth-összetörte nemesi címert s kijárásokkal tatarozták a beomlott kúriát. A "meleg alsóruhák és esernyős nyárspolgárok" kora ez, ezeknek rajzolta Rákosi Jenő megnyugtató, hazug délibábait a harmincmillió magyarról. A Hargitából jött Bartha Miklós mikszáthian groteszk, romantikus hős volt ebben a korban, ittmaradt, szép Jókai-alak, akit meg kell hallgatni, akiben gyönyörködni kell, — de igaza végeredményben mégis csak a B. H.-nak van.

A Kazárföldön idmadta a gyilkos nagybirtokot. A Kaszinó méltóságán alulinak tartotta fölvenni az odadobott kesztyűt. *A könyv idmadta, guillotine alá küldte a magyar közigazgatást, a hivatali szellemet.* A hatóságok kezébe került példányok meddők maradtak. Pört nem vertek a szerző nyakába se Schönborn gróf, se a megvádolt bürokrácia.

A könyv idmadta a nép megrontóját, a lengyel zsidókat, kiket kazároknak nevez, hogy se a lengyeleket, se a magyarosodott zsidókat meg ne sértse ezzel az emberalatti fajtával. Hányszor hangsúlyozza Bartha Miklós a fejezetek során, hogy "nem a magyar zsidókról" van szó, "akik velünk élnek, örvendnek és szenvednek", akikben "tudomány van, költészet és zeneérzék", kéri, hogy ne azonosítsák magukat "ezzel az érzéketlen, tudatlan, ambíció nélkül való, durván materiális és mosdatlan fajjal", követeli, hogy senki se csináljon zsidókérdést a kazárkérdésből. "Egy fajról beszélek, amely becsempészte magát hazánk felvidékére s meglepte a bennszülötteket, miként a penészgomba a védtelen organizmust." Mekkora a megdöbbenése, mikor fölfedezi, hogy a kazár, a "legyőzhetetlen erkölcsi nihil", rutének, magyarok ragadozó ösellenésége körül hatalmas védőgyűrű emelkedik, mikor "magyarult zsidó" főszerkesztők, képviselők, százéve megkeresztelt kaszinótagok fölszisszentek, mikor érzékenkedő, gyanúsító, vádoló, rágalmazó levelek százait kapja, nével és névtelenül. A hazai zsidóság úgy látja, teljes mértékben azonosítja magát a jövevényekkel. Fenyegető düh, láthatatlan ököl emelkedik a levegőben. Keserűn lázad Bartha Miklós az új, eddig ismeretlen sovinizmus ellen: "A szegény rutének nagy szerencsétlenségére a bevándorlók zsidóhitűek. Ez kiváltságot jelent. Mindenki fél a zsidók érzékenységetől. Szabadelvűségének és demokratikus felfo-

gásának hírnevét mindenki óvakodik kockáztatni. Bárcsak lett volna a bevándorlók serege kálvinista, lutheránus, római katolikus vagy görögkeleti, buddhista vagy mohamedán. Unitárius vagy nazarénus. Könnyen, fontolgatás nélkül, erélyesen elbánt volna velük a vármegye, a bíróság, a kormány, a társadalom, a sajtó, a törvényhozás. Mindenki természetesnek találta volna, hogy az élet-halál harcban a bennszülött és hazafiségében kipróbált elemet hatóságilag és társadalmilag is védenünk kell a betolakodó idegen proletárság ellen. De a jött-mentek fájdalom, zsidók. Szokásuk, erkölcstelenségük, embertelenségük egy félszeg szellemi drámat oltalmát élvezi. Az ember hiába disztिंगvál, hogy nem azokról beszél, akik magyarok, honfitársaink. Mindezt es az ehhez hasonló őszinte, meleg és szeretetteljes érzéseket hasztalan tárod föl. Nem hisznek szavadban, uram! Meggyanúsítanak, ostoba - antiszemita hírbe kevernek; tömegesen kapod a névtelen leveleket; meggyaláztatást kell túrnöd s gratulálhatsz magadnak, ha nyilvános utcán le nem köpdösnek."

Nem sejtette, hogy ennyire kényes kérdést bolygat. A jajjongó, káromkodó, sikító visszhangban a két zsidó tömeg egytest voltát látja meg, a fölbonthatatlan, ösztönökben élő törzsi szolidaritást. *Az intellektuális, városi zsidóságnak a hu zár a parasztja.* Ez a talaj, a humusz, innen nőnek ki a fa. Östehetségei: a hegedűre tapadó finom ujjak s az ifjú val. tacsempészek ideges ujjai, a számok bámulatos virtuózai s az abortőrök. Ez a népi rezervoár, az örök utánpótlás, amelyről a zsidóság becsületesen és őszintén soha le nem mondhat, a vérehullás, az elmúlás áldozata nélkül...

Vihar fúj e könyv lapjaiból.

Vád és szörnyű ítélet. Átok egy nemzedéken, mely eljátszotta az országot. Átok a sírokon, mert nem hallották meg a síró gyermek: a nép s legjobb fiaik szavát. Átok emléükön, mert csak éltek s nem teljesítették a nemzedékre kirótt történelmi parancsot.

És mireánk dőlt minden árnyék: millió és millió kol-dus magyar a Schönborn birodalmak árkaiban, idegen város. utcasorok, idegen tőkeuralom, asszonnyal, pénzzel, hízelgés-sel megvett szellemi front — s keressük magunkat, régi or-cánkat, a történelmünket, százados szép magyarságunkat.

Tisztító vihar ez a könyv. Elégtétel az igazaknak; mert a nemzedék minden bűnén túl, a nagy Darányi Ignácban mégis a magyar géniusz indult el Kárpátaljára s a Hegyvidéki Akcióban mégis az édes Anyaállam csókolta meg szárnyatört kis kakukfiát, a rutén parasztot.

MAGYARÁZAT

A havas csodálatos vonzóerőt gyakorol rám. Úgy tetszik, hogy a természet a havason érzi magát igazán otthon. Egyebüttl meg kell őt lesni; de itt kitárja a maga indultait őszintén. Ez a harag valódi harag; ez a fenség nem komédia; ez a báj nem műszépség. Asó, kapa, ekevas nem változtatták meg színét és alakját. Vasutak, csatornák és árkok mértani vonalai nem nyugtalanítják a vadon ősi szabadságát. Minden úgy van, amiként az örök műhelyből kikerült s amiként azt megformálta a zivatar, a görgeteg, a jég, a napsugár, a villám.

Mínta más volna ott az ember is. Régi szokásait, régi szerszámaikat, régi viseletét inkább megtartotta, mint mi. Erősebb a teste, szívósabb az élete, jobb a szeme, mint nekünk. Fejletlenebb állapotánál fogva közelebb áll a vadállathoz s erősebb hiténél fogva közelebb áll Istenhez, mint mi. A történelmi átalakulások jóformán nyomtalanul siklanak el feje fölött, miként azok a felhők, melyek csak megpihennek a bércek ormán s "néma borongással" tovább szállanak.

Úgy tetszik, hogy a gyergyói rengetegek pásztoremberre az elődök ruhájában járja a bérceket és a hajdankornak nyelvén beszél hozzánk. Letűnt századok vonásait látom a havaslakóban, miként a paleontológiai leletekben láthatók az elpusztult világrend ősnymai.

Az elmúlt ősszel kétheti pihenőre tettem szert. Aki jól be van fogva, annak nem kis feladat eldönteni, hogy hová menjen és mit csináljon, mikor a semmittevés gyönyöreibre nyílik kilátás. Amíg efölött töprenkedtem, mindig havasi képek rajzoltak körül.

Egyazer aztán véletlenül találkoztam Egán Edével, akit a Kárpát-hegyvidéki földművelő nép nyomorának enyhítése céljából Bereg megyében foglalkoztat a földművelésügyi kormány. Ez az akció már régen érdekelt. Különböző leírásokból tudtam, hogy elhanyagolt és kegyetlenül elcsigázott népet óhajt a kormány szörnyű helyzetéből kiszabadítani. Itt - ott szórványos közlemények jelentek meg a mentési munkálatról. A közlések nem vágtak össze. Egyik dicsérte, a másik gáncsolta a munkát. Sikert jósolt az egyik: kudarcot a másik.

Kinek van igaza? Meglehet-e csakugyan menteni egy végpusztulásnak indult népet? Megérdemli-e a kezelésbe vett anyag a ráfordított fáradságot? Nem olyan kísérlete-

zessel állunk - e szemközt, mely pénzt, gondot, erőt nyel el
ok nélkül?

Elhatározásom gyorsan megfogant. Oda megyek pi-
henni a rutének közé. Ott havasvidéket is találok s ezen-
kívül színről - színre megnézhetem a népmentési munkát.
Tervemet Egán azzal az örömmel fogadta, amellyel a meste-
rek szokták fogadni műterműknek értékes látogatóit. Pi-
henésem kérdése ezzel meg volt oldva.

Szeptember 7-én érkeztem Szolyvára s a miniszteri ki-
rendeltség központi műhelyében fölütöttem sátorfámat. In-
nen kirándulásokat tettem Beregszentmiklósrá, F.-Viznyít-
cére, Puznyánfalvára, Dombostelkére, Patkanyócra, Nagy -
Marosra, Munkácsra, Árdánházára, Hársfalvára, Zadenyová-
ra, Vereckére, a Beszkid - csúcsra, Volócra, a Fircák -havas-
ra, a Névtelen - havasra, Ökörmezőre, Bisztrára, Husztra,
stb.

Alkalmam nyílt megnézni a nép életmódját, vagyoni és
kulturális állapotát. Érintkeztem papokkal, jegyzőkkel, bí-
rákkal, erdőszókkal, kerülőkkel, földművelőkkel, boltosokkal,
napszámosokkal, tanítókkal, korcsmárosokkal, uzsorásokkal,
nagyúri családdal és szegénységben sínlődő rutén háznép-
pel. Láttam és megmértem a helyzetet s nyitott szemmel
néztem, hogy a földművelésügyi kormány terve, célja, esz-
köze behat-e valóban a népelet viszonyaiba és, hogy van-e
a valóságban ennek a behatásnak állandósági biztosítéka?

Kimondhatatlan örömet okozott az a meggyőződés, hogy
nem szappanbuborékos légvárat épít a miniszteri kiren-
deltség, hanem reális alkotásokat hoz létre. Faluról - fa-
lura látja az ember, hogy miként lábbad föl a nagy beteg.
Mert hajh, nagy volt és még most is nagy ott a betegség!
Ennek a néptestnek mindene fáj: a feje, a lába, a dereka,
a háta, a gyomra. Mindene.

Hol kezdették tehát a kúrát? Világos, hogy magán a
testen; annak valamennyi tagján. A nyomort nem ez, vagy
ez okozza, hanem minden, ami e népet körülveszi. Az in-
tézmények, az éghajlat, az emberek. A pénz, hogy ennek
van, annak nincs. A terméketlenség. A munkahiány. Az
adósság. A tudatlanság. A pálinka. A demoralizáció. A
közlekedés hiánya. A fölszerelés hiánya. A legelő hiánya.
A szolgabíró. Az uzsóra. A jegyző. Az erdő. A dúvad.
A szarvas. A kazár. Minden, amit lát.

Ez mind együttvéve ezen egyetlen szóban jelentkezik:
Éhség!

Búzatermő Magyarországnak van egy vidéke, ahol a
nép évről - évre százezerszámra mindig éhezik. Nem isme-

ri a jóllakás állapotát. Egész élete abban a sóvárgásban telik el, hogy jóllakhassék. Íme, az állattá fajulás útja. A kutya ragadozóvá lesz, a veréb tolvajjá, ha éhes. A birka bög, a ló nyerít. Ez a szegény nép sem tolvajjá, sem martalóccá nem lett. Nem is kiabált. Némán tűr évtizedek óta.

Amit láttam és hallottam, arról futó jegyzeteket írtam kis úti naplómba. Eszem ágában sem volt, hogy közzé tegyem. Egyszerűen följegyeztem, amiként műkedvelők rajzfölvételeket készítenek egy-egy tájról. A magam okulására és az emlékezet támogatására jegyeztem föl.

Jóval később egyik képviselőtársam feltűnő kicsinyléssel beszélt előttem a miniszteri kirendeltség hegyvidéki akciójáról. Még később a hegyvidék egyik főispánja, aki művelt és eszes ember, aki tehát képes fölfogni egy ilyen akciónak becsét, horderejét és nehézségeit, a vádak egész sorozatával terhelte meg előttem a kormány népmentési munkálatait. Nemsokára a pénzügyi bizottságban is fölmerült a kérdés s egyik tag élesen elítélte az egész mozgalmat, mint költséges és haszontalan fáradozást.

Ehhez járult néhány hírlapi cikk olyan lapokban, amelyek máskülönben mindig a kormány politikáját szokták támogatni. Ezúttal azonban keményen kirúgtak a hámból. Az egyik Darányi földművelési miniszternek szegezte mérgezett nyílát. A többi megelégedett az Egán szétmarcangolásával. Én nem ez aztán derekas munka volt. Csak a műgy izzadt minden betű attól a nagy fáradságtól, amit az írók kifejtettek az Egán szétzasedésére.

Mindez arról győződött meg, hogy a mozgalom mibenlétét még azok sem ismerik, akik arról beszélnek és írnak. Még kevésbé ismerik a Darányi miniszter intencióját és legkevésbé ismerik Egánt. Egyszerűen meggyőződött arról is, hogy ez az üdvös és kivált nemzeti szempontból elsőrangú kezdeményezés hajótörést fog szenvedni az ellenséges irányú hangulat áramlatában, ha nem alakul egy erőteljes és mindenható közvélemény, mely a dolgok, viszonyok, célok és eszközök alapos ismeretével leszerelje az ellenséges irányú hangulatkeltést.

Ennek következtében elhatároztam, hogy leírom tapasztalataimat.

Akinek kezébe kerül ez a kis könyv: legyen szíves és olvassa át. Céлом a toborzás. Azt akarom, hogy különb harcosok sorakozzanak egy jó ügy mellé, mint amilyen én vagyok. Lelkemet az a vágy égeti, hogy minden olvasó

meggyőződjk soraimból a földművelési kormány hegyvidéki akciójának helyessége, célszerűsége és szükségessége felől.

De céloom elérésénél óvakodtam úgy a képzelgéstől, mint a túlzásoktól. A valóságot írtam meg a valóság színeivel. Azok a képek, melyeket az olvasó elé tárok, akár a mélységekben hoztam azokat, akár az ormokról, mindig hű másolatok az életnek, a viszonyoknak, az embereknek.

EGÁN EDE

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter a hegyvidéki kirendeltség vezetésével *Egán Edét* bízta meg. Illendő tehát, hogy ezt a férfit bemutassam, mert csak így lehet megítélni, hogy megvan-e egyéniségében a siker biztosítéka.

Az *Egán nevé*t 14 év óta ismerem. Egyszer véletlenségből egy kirakatban ilyen című könyvet láttam: "*Román szomszédaink*." Írta: Egán Ede. Megvettem; elolvastam. Azóta nem feledtem el sem a könyv tartalmát, sem szerzőjének nevét. Olyan kereskedelmi, adózási és gazdasági elvek vannak ott lefektetve, amilyenekkel publicisztikánk nemigen szokott foglalkozni. Románia gazdasági jövője a versenybeli győzelemnek minden képzeletet fölülmuló veszéllyel tárult föl e műben. Amit olvastam: minden gondolat, minden állítás a kérlelhetetlen tények szigorával hatott rám. Megdöbbenésemből, — hogy miként haladnak mások és miként maradunk mi el, soha többé fölocsudni nem tudtam.

Azóta a következő munkák ragadták meg figyelmemet: *Darf es "Milch für reiche" und "Milch für Arme" geben. Ein Wort gegen die sogenannten Kindermilch-Anstalten. Von Eduard Egán.*" Megjelent Brémában. "*Románia mezőgazdasági viszonyainak rövid vázlat. Toldalék Egán Edének román szomszédaink című művéhez.*" — "*A szeszadó-törvényjavaslat ügyében. Írta: Egán Ede.*" E műben azt bizonyítja, hogy az iparnak nem szabad a mezőgazdaság kárán fejlődni, s annak romjain emelni palotákat. "*Die Hochschule für Bodenkultur in Wien und ihre falschen Propheten. Von Eduard Egán.*" — "*A tej a fővárosban. Írta: Egán Ede.*" — "*Az erdélyi szarvasmarhatenyésztés feladatai. Írta: Egán ede.*" — "*Kárpátaink közgazdasági hivatása. Intő*

szó a magyarországi havasi gazdaság fejlesztése érdekében írta: *Egán Ede.* — *“A marha-tüdővész veszélye Magyarországon mezőgazdaságára. Írta: Egán Ede.”* *“Das ungarische Pferd, seine Zucht und Leistung. Von Eduard Egán.* Megjelent Berlinben. — *“Ein Wort für das arabische Pferd. Von Eduard Egán.”* Megjelent Berlinben. — *“Landwirtschaftliche Skizzen aus Ungarn. Von Eduard Egán.”* Megjelent Berlinben.

Egán angol származású ember. Voltaképpen skót. A karakterjét, szívósságát, kötelességtudását a klánok szellemétől örökölte. Még az apja költözött hazánkba. Jó magyar lett, itt halt meg, de angol honosságát végig megtartotta. Szerette fajunkat, azonban nem tudott megválni attól a büszkeségtől, hogy egy világhódító nemzetnek legyen a tagja.

A fiú egészen a miénk lett. Skót nemességét naturalizálta borostyánkői prédikátummal. De angol-német nevelése megőrizte lelkének objektivitását.

Ő nem úgy nézi fajunkat, annak tulajdonságait, jellemét, szokásait, szenvedéseit, hazaszeretetét, amiként mi nézzük, akik atomrészecskék vagyunk a nemzeti vérkeringésben. Ő kívül áll. Nem belénk *olvadt*, hanem belénk *szeretett*. Jobban félt minket, mint mi magunk. Jobban is szeret minket. A szerelmes imádásával tekint fajunkra. Szép vonásainkat körülfonja a művész áhítatával. Népviseletünk elragadja. Népdalainktól megrészegül. Egész mivoltunk átalakul, megszépül, tökéletessé válik az ő lelkében. Nincs ezt miért tovább fűzni. *Szerelmes a fajunkba.* Ezzel minden meg van mondva.

Középtermű, nagy csontok, kemény izomzat; fáradtság-hoz, viszontagsághoz, veszélyekhez edzett szív.

Tervkészítésében körültekintő, alapos, a legapróbb részletekre kiterjedő. A végrehajtásnál villámgyors, rácsap a munkára, mint a sas az áldozatra és gyorsan, kímélet nélkül végez vele. Szótárának legantipathikusabb szava a “lehetetlen”. Nem tud kibékülni azzal, hogy amit ő jónak tart, azt megtenni ne lehetne.

Lankadás nélkül dolgozik — ha kell — naponként tizennyolc órát. Akkor alszik el, amikor tetszik. Elsőrangú lovas, gyönyörűen gyeplőzi a négyest. A vadászathoz nincs kedve. Ezzel sok idő telik el haszontalanul.

Társaságban élénk, gyöngéd. Nők iránt határtalanul udvarias. Modorára előkelő, kissé külföldies. Étkezésben, öltözködésben angol szabályokat tart.

Rengeteg erőfeszítése, fárasztó utazásai s hosszas ideig tartó silány étkezései után nagyon tudja méltányolni az úri kényelmet, a jó asztalt, finom és tiszta ágyruhát, a kandalló

sziporkázó tüzet, a mandarin tea páráját s a Pomery-sec gyöngyözését.

A raktárakban hány, vet, emel, rakosgat, mint egy darabont; a boltokban vizsgál, számít, leveleket, bárcákat, számlákat revideál és rovancsol, mint egy könyvelő; a havas tetőkön gyalogol, csúszik, kapaszkodik, szalonnát pirít, falombokon hál, mint egy erdőkerülő. Azonban nótái is vannak, ha jó a cigány s a szalón parkettjén oly biztosan jár, mintha sohasem távozott volna onnan.

Ilyen az a férfiú, ki a Kárpát-hegyvidéki földműves nép gazdasági helyzetének javítására a kormánytól megbízatást vállalt.

A kezdet kezdete egy tanulmányút volt.

Hónapokat töltött a hegyvidéki megyékben. Községről-községre, emberről-emberre vizsgálódott, adatokat szerzett, meggyőződést értelt. Kezét rátette a viszonyok ütőerére. Figyelemmel hallgatta a nyomor sívdobogását. Méregette azon lejtők esési viszonyait, amelyeken ez a nép a mélységekbe süllyedt. Tanulmányozta a nép testi-lelki állapotát. Egyszerre dolgozott lélektani, orvosi, gazdasági és szociológiai műszerekkel.

Éles szemét semmi sem kerülte ki. Mindazon szálakat összegyűjtötte, melyek a népet a földhöz, a keresethez, a kocsmához, az uzsorához, a templomhoz, a jegyzőhöz, a bírósághoz, a vármegyéhez, az adóhivatalhoz, az erdőhöz, mezőhöz, baromhoz, a hazához, Istenhez és családhoz fűzik. Ezen szálakból fonta meg jelentését, melynek első része a rutén nép gazdasági és erkölcsi állapotával és a nyomor okaival foglalkozik.

Rémesebb képet talán sohasem láttam. Ha adat-adatra nem volna halmozva, ha számokkal, nevekkel, tényekkel nem igazolná állításait: valamely rémlátó romantikus költőnek mesés képzelődését sejtethetők e jelentésben.

A jelentés második felében a mentés eszközeit hozza javaslatba. Ezt olvasva, lehetetlen föl nem kiáltani: Az a szegény nép megtalálta végre a maga emberét! Azt a férfiút, akinek keblén százazrek sóhajtása, vágya, álma tetté érlelődik.

Mikor a kormány elfogadta és helybenhagyta javaslatait és megbízni kívánta a javaslatok foganatosításával, ugyanakkor

uradalmak kormányzóságára kapott ajánlatot Egán. De ő a magyar kormány sokkal kisebb javadalmazással juttatott megbízását fogadta el.

Miért? Hiszen még a hivatalos statusba sem iktatták be őt. Rangfokozatot nem adtak neki. Nyugdíjképesen

nem tették. Állását nem állandósították. Működését nem rendszeresítették. Jövendőjét nem biztosították.

Hát akkor miért?

Miért?

Miért féltjük az életünket és biztonságunkat a jégen, hogy el ne csúszunk, a magasban, hogy le ne szédüljünk, a ragály alkalmával, hogy meg ne betegedjünk? Miért hívunk orvost, ha mellszúrást érzünk? És mégis, mi az oka annak, hogy ha szólít a haza: elvetjük óvatosságunkat, megszűnik félelmünk, nem gondolunk náthával, halállal és megüünk a tűzbe, hallgatjuk a golyók füttyülését, ontjuk a vért patakszámbra.

Miért?

Azért, mert az élet nem cél. Mert a nagy és nemes ambíciók fölülkerekednek és legyőzik a köznapiságot. *Mert nincs a földön nagyobb dicsőség, mint jó hazafinak lenni, s mert ezt a nagy dicsőséget nagy áldozatok nélkül megszerezni nem lehet.*

Egán rálépett arra a tövises útra, melyen a jó hazafiak szoktak járni. Edzett lélekkel túri a méltatlan gáncsolódást. Űzi, hajtja egy történelmi feladat s természetesnek tartja, hogy az úttörés akadályokkal jár. Szelíd mosollyal mutogatja a kapott sebeket, melyek egészséges véralkata folytán per primam gyógyulnak meg. Belső vérzéseiről nem beszélek, mert rüstellené. Nyilvános elismerésben eddig kevés része volt. Ha tőle függne: egész erélyével megakadályozná ezeket a sorokat.

A MÁV

Reggel 7 óra felé fölébresztettek. Csak az imént aludtam el, tehát nagyon álmos voltam. E miatt már nem tudom, hogy a vonatunk változott -e, vagy reggeliznünk kellett? Azonban a kocsiból kiszállottunk s tejes kávé-t rendeltem. Valami hamuszín italt kaptam, mely kissé kékes is volt, mintha palaolvadék vegyült volna belé. Ilyen formának képzeltem a kovásznai Pokolsár -fürdőt, amelyre különben már csak homályosan emlékezem.

“Köszönöm. Inkább egy csésze teát.” Jött a burjános meleg víz, a tükörén zsírfoltokkal, hogy tündöklőbb legyen. A beléndek, mikor a gyümölcsével — mely gömbölyű és tüskés, mint a tüskés mongolica — disznósdit játszottunk, ilyenforma szagot hagyott ujjainkon. Szegény édesanyám min-

dig megérezte rajtam ezt a játékot s nem adott vajaskenyeret, míg meg nem mosdottam.

Miután pedig az illatnak köztudomás szerint emlékezet idéző hatása van és miután ez a tea a beléndekre, a beléndek viszont a mosdóvízre emlékeztetett: ennél fogva kiindultam az indóház udvarára, ahol kutat, vizet és vályut reméltem találni. Azonban a folyosón arra figyelmeztettek, hogy van az indóházban hivatalosan berendezett toalett-szoba az utasok számára.

Ez meglepett. Mégis haladunk. Íme a Máv, ha nem is törődik a gyomrunkkal s ha meg is tűri kávénak a moslékot és teának a mosogató levet, de legalább gondoskodik tisztasági igényeinkről.

Beléptem a szobába. Egy nagy márványfedelű mosdóasztalt találtam két tállal, két nádszéket, egy ruhafogast. A mosdóasztal vízvezetékre berendezve.

Kint fényes nap sütött. Itt félhomály volt, dacára a nagy ablaknak. Mert, kérem, az az ablaküveg, mióta a gyárból kikerült, soha tisztítva nem volt. A zemplévmármegyei gazdákra gondoltam. Micsoda? Hát nem ismerik ők a guánó értékét? Hiszen itt légy milliárdok hulladéka raktározódott vastag rétegekbe. Ez egy kincsesbánya a műtrágyázás szempontjából. Ezek a legyek tejjel, borjú pörkölttel, gulyással és cukorsüteménnyel élnek. Hulladékuk nagy százalék foszfort, káliumot, nitrogént tartalmaz. Miért nem kezd valamelyik vállalkozó ennek a kincsnek a kiaknázásához?

Lassacsckán megszokta szemem ezt a félhomályt. Látni kezdtem. A fölcserpezett falfesték pikkelyei alól gúnyos nevetéssel néztek a kíváncsi poloskák rám, a tisztaság keresőre. A mosdóasztal márvány táblája össze-vissza volt zúzva, mintha Árpád honfoglalása óta minden hadjárat rajta gázolt volna keresztül. Repedései tömve nedves, undorító, bűzös piszokkal. A vízvezeték csapján zöld rozsda ült, a szennynek és mocsoknak barna patinájával. A csap nem fordult sem jobbra, sem balra. A mosdótál falán dilluviális és alluviális rétegek hirdették, mint valamely szappankori ősidőnek maradványai, hogy ez a tál soha megmosva és kitörölve nem volt.

Eddig azt hittem, hogy a mosdás célja a tisztaság. Itt a mosakodás tisztátalanságot jelent.

A szolgálattelvő asszony valami edényből vizet töltött a tenyerembe, hogy a csapról maradt szennyet ledörzsöljem ujjaimról. Azután valami portörülőféle ronggyal kínált — a székely parasztasszony súrolgató rongynak nevezi az ilyesmit —, hogy törülközzem meg. "Köszönöm. Jobb a zsebkendő." Fésűvel is kínált s ha nem csalódom, fogkefével is

Errr!

Adtam neki 40 fillért. Lármát csapott. Két deciliter vizet öntött a markomba. Ilyenformán egy hektóliter mosdóvizet száz forintra taksáltam. Ennyiért bort is lehet kapni. Nem is homoki bort; nem is Engel bort. Hanem jó, tüzes hegyaljait.

De a tót asszony lármázott. Tótul lármázván, mindjárt gondoltam, hogy állami alkalmazott. Megértettem nagynehezen, hogy neki 60 fillér dukál. At is láttam igazát; mert aki abban a szörnyű piszokban ül napestig, várva azokat az áldozatokat akik itt magukat bemocskolni akarják, az csakugyan érdemes a jó fizetésre.

Azóta sokszor történ a fejemet azon a problémán, hogy vajon mennyire szabnák ennek az asszonynak a díját, ha még dolgoznék is annyit, amennyit egy szoba tisztántartására szükséges? Ha rákényszerítenék a szoba kisöprésére, szellőztetésére, tiszta kendő tartására, ablaknak, tálnak, tükörnek megmosására, zárnak, saroknak, kilincseknek, csapnak tisztogatására?

Miért időzöm eme csekélység mellett? Csak azért, mert szégyellem azt a rondaságot, mely vasúti indóházainkat jellemzi. Kezdve a budapestieken, valamennyi tisztátalan. A külföldi utazó erről ismer házainkra. Átlépve a Lajtát, Keleten érzi magát.

Búz, rondaság, szemét. Narancshéj, almatorzsa, hagymaszár, szalonnabőr. Durva málházók, goromba örök, életunt pénztárosok, ideges távirások. Füstös petróleumlámpák, izzóvá fűtött vaskályhák, rozsdás ajtókilincsek, bedagadt ablakok.

Légykultúra az étkező helyiségekben. Évek óta száradó és naponként felújuló sörloccsadék a padozaton. Paradicsomfoltok az abroszon. Penészes torta a desszerttartókban. Ávas és vastag zsírréteg a mosdatlan kezű pincérek frakkján. Mindezt mérgdrágán fizetve: íme, a magyar vasúti vendéglők és indóházak típusa.

Nem beszélek a német indóházakról. De az olasz nép tisztasági érzéke már csakugyan nem mintaszerű. Mindazonáltal egy olasz étkező a miénkhez képest csiszolt pohár. Miért nem lehet nálunk is úgy, mint másutt? A munkás itt sem drágább. Forgalmunk kisebb. Személyzetünk nagyobb. Időnk olcsóbb.

Végre is két lány tojást reggeliztem. A lány szót aláhúztam. Mert van híg tojás és van lány tojás. Már t. i. ott, ahol a vendéglő a vendégért létezik. Nálunk megfordítva, a vendég létezik a vendéglőért. Nálunk a vendég: ál-

dozat. Alkalmas tárgy a kiaknázásra. A vendéglő nem el-
látja a vendéget, hanem levetkőzteti.

A régi magyar csárda szelleme még mindig kísért. Nem
hívtuk; miért jött? Ha alkalmatlanságot csinál: fizessen.
Edd torkig magadat és igyál a sárga földig: akkor számi-
hatsz némi előzékenységre. De jaj neked, ha rendes egyszé-
rűséggel akarsz élni, mint otthon. Ha vizet kérsz hamisí-
tott bor helyett, s kávéárban nem fogyasztod a cikóriát. Azt
a teát (rum és cukor nélkül), mely otthon jó minőségben
legföljebb négy fillérbe kerül, itt hatvan fillérrel fizeted.
Hát ez istentelenség!

Ha mondod, hogy lágy tojás kell, hoznak nyers tojást.
Ha visszaküldöd, hoznak híg, főtelen tojást. Ha megint visz-
szaküldöd és kikötöd, hogy négy percig főzzék lobogó víz-
ben: azt mondják nem tarthatnak két tojás kedvéért külön
szakácsnét, külön zsebórával. Azonban megfizettetik a nem
sikerült tojásokat is. Mert a vendég arra való, hogy káro-
sodjék. A vendéglős pedig arra való, hogy ötezer százalé-
ra dolgozzék. Vajon mikor is ér rá Magyarország a ven-
déglős - ipar szabályozására? A kontárok ránchaszedésére, a
a hamisítók fenyítésére, a szolidak kitüntetésére, a piszkosak
megbüntetésére?

Ötezer százalék. Helyes. Inkább mondjuk 5000 percent.
Mert nyomon vagyunk. Az ötezer percent hazájában. A ka-
zár földön.

KAZÁR NYOMOK

Reggeli után, vonatindulásig háromnegyed órára maradt
Sátoraljaújhely megtekintésére.

Egán meghúzódott egy sarokasztalnál s diktált a gyorsí-
rójának. Kevés ideje van akták készítésére. Ő az életnek
dolgozik. Tehát az irodán kívül; a szövetkezeti boltban, a
legelőn, a belvizek lecsapolásánál, a tehén - kiosztásnál, a hi-
tel megállapításánál; az útépítésénél, a mezőhegyesi munká-
sok kiválasztásánál, a hitelszövetkezet gyűlésén; az üszök
vizsgálatánál; a bérföldek hasznosításánál. Egy óra alatt
megdiktál két - háromnapos irodai munkát; a többi az írások
dolga.

Kimentem az indóház udvarára, kocsis után nézni. Kaf-

tános emberek vettek körül, hogy ők szereznek kocsit. A kocsik előttem állottak. A kaftánosok pokoli lármával kísérték kocsiról - kocsira és beszéltek érthetetlen nyelven. Nem tulajdonosok voltak; nem is kocsisok; nem is kocsibérlők, hanem közvetítők. Pénzt kívántak tőlem olyan munkáért, amit nem teljesítettek. Közvetíteni akartak olyan üzletet, amit végezhettem el a kocsissal, ha el nem ment volna a kedvem a kocsikázástól. De elment.

Ilyen kocsiba pestisveszély nélkül ülni nem lehet. Ez a ló, ez a szerszám, ez az ülés, ez a földel, ez a sárhányó, ez a kerék, ez a lépcső, ez a behúzó, ez a kocsis — egyszerűen leírhatatlan.

Százsor inkább gyalog. De arra nem volt idő. Mert nálunk az is vasúti politika, hogy az indóház a várostól legalább 3 - 4 kilométernyire legyen. Mert a forgalmat lehetőleg meg kell nehezíteni és drágítani. Főispánnak, alispánnak, főbírónak, polgármesternek ezek a bérkocsik nem tűnnek föl, mert ők a saját fogatukon járnak. Az utas... no hát az utas minek utazik? És minek kocsi olyan embernek, akinek nincs kocsija? Hiszen már II. József császár a hivatalos fuvarozások ellen panaszkodó gagyí székelyeknek ilyen privilégiumot adott:

“Akinek nincsen szekere és lova:

Járjon gyalog Gagynak határiba.”

Ezeket a bérkocsikon, lovakon, szerszámon olyan erőteljes kazár - nyomok valának, hogy visszamenekültem a váróterembe. Itt aztán elmélkedtem.

Miért olyan elcsigázott ez a ló? Miért olyan rozoga az a kocsi? Miért olyan szakadozott az a szerszám? És a kocsis ruhája, pokróca, ostora; és a közvetítők kaftánja, kalapja, csizmája, kócos szakállá... mindez miért olyan elviselt, olyan fakó, olyan kopott, olyan tisztátalan?

Azért, mert itt rablógazdálkodás folyt. Mindent kiaknázni az utolsó ízig; az embert az utolsó sóhajtásig, a barmot az utolsó nyögésig, a szerszámot az utolsó parányig, a földet az utolsó burjánig: ez a kazár - gazdálkodás principiuma.

Ahová lép, amihez nyúl: minden elpusztul.

Micsoda végzet üldözi ezt a népet? Mintha vele járna a balsors. Mintha arra volna kárhozlatva, hogy vesztére legyen az embernek, akivel érintkezik; a háznak, ahol lakik; az állatnak, amellyel dolgozik.

Talán érzi is végzete súlyát. Ime, sötét ruhában jár, mintha gyászolná azt a pusztulást, mely őt körülveszi.

Mosolyát nem látod, örömét nem hallod. Komoly. lassú,

nehézkés minden mozdulata. Szemlesütve jár s ha rád emeli sötét tekintetét: azt véled, hogy a mélységből sugárzik feléd valami baljóslatú fekete tűz.

Még a gyermeke sem játszik; még az asszonynepe sem kacag. Pajkosság, vidám beszéd, enyelgő szórakozás ismeretlen fogalmak e fajnál. Életüknek nincsen bája, derűje, nemes ingere.

Az ő életük: üzlet és nélkülözés. Gondok emésztik szüntelen.

Egész mivolta abban a problémában olvad föl, hogy a krajcárból forint, a forintból tízes, a tízesből százaz legyen. Akarata, vágya, szenvedélye ehhez a problémához fűződik. Az emberből, a természetből, a viszonyokból és az intézményekből csak annyit lát, amennyi ezen probléma megoldásához vezet.

Erkölc világa is ehhez idomul. Ami a probléma megoldásához vezet, az jó; ami nem vezet oda, az rossz. Még pedig minden jó, ha szaporítja a pénzt. Minden, kivétel nélkül minden. A koplalás, a rongyosság, a fázás, a szégyen, az emberek megvetése, a gyalázat: az mind viselendő, ha pénzt hoz.

Vallásra nézve mőzeshitű.

De a mi zsidóinkból, akik velünk barátkoznak, velünk étkeznek, velünk örvendenek és velünk szenvednek, egyetlen vonás sincs bennük. Tehát senki se csináljon zsidókérdést a kazárkérdésből. Nincs itt szó vallásról. Egy fajról beszéllek, amely becsempészte magát hazánk felvidékére s meglepte a bennszülötteket, miként a penészgomba a védtelen organizmust.

Azokról beszéllek, akik magyarul sem nem tudnak, sem tudni nem akarnak. Egy vad törzs nyelvét beszélnek, melynek se nyelvtana, se szótára, se irodalma nincs.

E faj terjeszkedik, miként a fecskefonal a lóherésben. Körülfonja, behálózza, rátapad, kiszívja s mikor elpusztult a megtámadott növény, akkor tovább kúszik az élősdi, újabb áldozat után.

Mert hiába lett ura annak a földnek, honnan a nehezebb fajt kiirtotta: nem tud rajta, belőle megélni, miután sorvasztó gazdasági rendszerével a talajt is kizsarolja.

A zsidó vallású magyarokat, akikben oly nagy az érzékenység, annyi a tudásszomj, a becsvágy, a költészet a zenéérzék: kérve kérem, ne azonosítsák magukat ezzel az érzéketlen, tudatlan, ambíció nélkül való durván materiális és mosdatlan fajjal. Ne üldözzék, ne kárhóztassák Egánt, aki egy szerencsétlen és együgyű népet megmenteni iparkodik ennek a számító, élelmes, de erkölcsi tekintetben a vadállatok nivóján álló söpredéknek karmai közül.

AZ URADALOM

MUNKÁCS

Vonatunk elhaladt Munkácsvár alatt s betért a Latorca völgyébe. Fényes emlékek, sötét emlékek kelnek, ébrednek, váltakoznak a robogó kerekek forgó sietségével.

Munkács fellegváros részében Zrinyi Ilona ablakát keresi szemünk. Látni véljük a bástyát, melynek boltívét bezúta a Montecuccoli bombája. A bástyához bizalmasan tapad a Báthory kápolna, mint a fecskefészek az ereszhez.

Hormayr e várban szenvedett fogságot; Kazinczy is. A Bach-korszak rablógyilkosok számára rendezte be Rákóczi várát.

Mégis csúf mesterség osztráknak lenni.

Most üres a vár. Egy kedves öreg úr mutogatja a rabcellákat, a dolgozótermeket, a fogházfelügyelő lakását, a mosókamrákat. Aztán felvisz a fellegvárba. Hangja komolylyá, mélabússá lesz. Merengő szemei megakadnak a mély kúton, amelynek vize egykor kuruc vitézt üdített; a szabadságfán, melyet 48-as várórség ültetett; a fülkén, hol a Zrinyi Ilona rokkája állhatott; egy másik fülkén, hol a nagy fejedelem nyoszolyájának kellett lenni.

Az öreg úr azt a benyomást kelti, mintha részese volna mindannak a gyásznak és örömnök, reménynek és csalódásnak, melynek emléke e vaskos falak között meg-meglebbenti titokzatos szárnyait.

Ezen történelmi falak és bástyák közé építették a milénáris emléket. A hegyes emlék, mely kíméletlenül felnyársalta a rajta ülő turulmadarat, 48 ezer forintba kerül. Stilszerűségéből hiányzik a 48 krajcár.

Vonatunk sietve kanyarog a Latorca völgyében. Jobbról marad a beregszentmiklósi kastély. Miként az egész vidék, úgy ez is Rákóczi Ferenc tulajdona volt. Nincs rajta látnivaló. Az őszi ködnek egy lengő foszlánya öleli át néhány fenyőszál magas sudarát. Mintha sóhajtás volna a le-tűnt szabadságharcok vitézeinek kebeléből.

Ha betérsz pázsitos udvarára: szívesen kínál meg jó szilvapálinkával a Schönbornuradaiom egyik erdésze. Csak hogy németül beszélj, ha azt akarod, hogy megértse szavadat.

A JÓ FÖLDESÚR

Balról, az ösbükk-erdőség egyik kapuján tornyos kastélyt látsz messziről. Új épület, melyet Schönborni Ervin gróf ő magassága építtetett. "Seine Durchlaucht." Mert mediatisált familia, autonóm családjoggal és házasságszabályozó hatalommal. Majdnem uralkodó nemzetség. Ha fenség volna, uralkodó volna. De csak magasság.

Csak? Ez nem — csak! Ez nagyon is sok.

Jussa van a felséggel piketirozni és bármelyik főherceggel kettősben sörözni. Törvényes leánya nem lenne morgatikus feleség, ha mindjárt Habsburghoz menne is férjhez. Ha még léteznék a német Bund, ott ülne Frankfurtban a Churfürstök mögött, a Markgráfok mellett, a Reichsunmittelbargráfok előtt.

Ez a kastély kétszáznegyvenezer katasztrális hold hitbizományi birtok fölött uralkodik. Kerek számban 24 négyszög mérföld; vagyis 1350 négyszög kilométer. Ha csak magára állana: negyvenkét kilométer volna a hossza és harminckét kilométer a szélessége. De beleesnek a fölszabadult jobbágy községek telkei és határai. Mintegy kétszáz község. Nem nagyok, de kétszáz! Együtt ezekkel az enclavékkal kitesz a birtokterület legalább 40 négyszög mérföldet. Tehát nagyobb, mint Árva, Esztergom, Moson, Ugocsa, Csanád, Liptó vármegyék külön-külön. Másfél akkora, mint Turóc megye. Alig kisebb Győrnél, vagy Abauj-Tornánál. Saját megyéje területéből majdnem kétharmadot foglal le.

A birtok befolyása két választó kerületre terjed ki. Beszéli, hogy Tisza alatt a végrehajtó bizottság elnöke ilyen levelet írt a főmagasságú úrnak: Kérem, méltóztassék megjelölni, hogy kit akar képviselőnek? Ha más jelöltje nincs, hajlandó-e György Endrét elfogadni?

Ennek a nagy úrnak tehát a házban is van két vótuma. Voltaképpen négy; mert a kormányzója és az ügyésze szintén képviselők. A vármegyében ahányat akar.

A nagy birtok nagy áldása lehet a vidéknek; de lehet nagy átká is. Ha a művelés belterjes; ha emberséges a tisztikar; ha magára veszi az uradalom a cselédek, napszámosok egyházi és iskolai terheit — egyszerűen, ha érzi a tulajdonos és a kezeléség azon közkötelességek etikai kényszerét, mely a nagybirtokkal együtt jár: akkor egy ilyen latifundium, akár hitbizományi jellege van, akár szabad birtok, nagy jótétemény a népre.

Akinek milliói bankokban, értékpapírokban kamatoznak,

az nem ismeri a jótettek igaz örömeit. Lehetnek házi szegényei, akiket megsegít s akiknek hálálkodása kellemes pillanatot szerez. Tehet jelentékenyebb alapítványt és a hírlapok megcikkkeznek. Ez is jól esik bizonyára. Ha gyakran ismétli istennek tetsző kegyes adományait s ha politikailag nincs pártbélyegzés alatt: báróvá, sőt a főrendiház tagjává is kinevezhetik; tagja lehet a Nemzeti Kaszinónak; tarokkozhat miniszterekkel, generálisokkal, grófokkal; beválasztják a delegáció hadügyi bizottságába s udvari ebédekre kap meghívót.

Mi ez azon a földi és mennyei gyönyörűséghez képest. amit egy nagybirtokos élvez ha boldog és jól szituált népvesszi körül? Tanyáról - tanyára kocsikázva, ha látja a cselédségnek vidám gyermekserégét s tudja, hogy czel. a bazzarózsa arcok neki köszönhetik a színt, az erőt, a mosolyt.

Mindenik tanya egy jól rendezett szép kis község. A kényelmes udvarházban az ispán családja lakik. Nagy, világos szobák, beárnyékolt tornác, díszes bokrok a lak előtt. Benn elégedett háznép.

Szemben az iskola; mellette a tanító lakása. Szép sorrendben a számadók, béresek, kerülők, juhászok, kanászok, csikósok, gulyások lakásai. Valamennyinek veteményes kertje, gyümölcsöse. Egész utcasora a dohánykertészeknek és megtelepült feleseknek. Aztán a kovács, a bodnár, a kerékgyártó, az asztalos, az ács. Amott az állatorvos, a gépész, a kasznár. Ezekhez járul a központi tanyán az orvos, a lelkész, a pénztáros, az ellenőr, az írnök, az intéző, a főerdész, a főszámvevő.

Mindenfelé a gyakornokok, a gazdaságnak ez a könnyű lovassága, akik lótnak - futnak, lovagolnak, parancsot visznek, táncolnak, szilajkodnak, párbajoznak, nagyokat lakmároznak, nagyokat koplálnak s mint a birtoktest idegszállai, a főtől a végtagokig szolgálják a vezetés egységét.

Számítsuk ide a szeszgyár vezetőjét, könyvelőjét, levelezőjét, szerelőjét és állandó munkásait; az erdővédeket, a kocsisokat, a lovászokat, inasokat; a komornyikot, szakácsot, kertészt, nyergest, várnagyot, huszárt, kapust, szíjgyártót, tehenészt.

Valamennyinek egészséges kerti lakása, tisztességes fizetése; valamennyivel jól bánnak; sertése, tehene, ha valamelyiknek elkárosodik, az uradalom pótolja; betegség ha ári, az uradalmi kórházban ápolják, gondozzák, élelmezik ingyen. Lisztje, tűzifája, szalonnája, füstölt ázalékja, teje valamennyinek van. Senki sem éheznek, senki sem fázik, senki sem hajléktalan, senki sem elhagyatott.

Vasárnap nem dolgozik. Pacsirtaszó mellett áll munká-

ba s fülemüle dal altatja el. Napsugár, felhőjárás, mezei virág, barázdaillat veszi körül. Naponként látja, hogy miként zöldül ki a rét, miként lesz a virágból gyümölcs, a vetésből érett kalász. Látja a sertésnyáj szaporodását, a bárányereg vidám játékát, a tojás titokzatos átváltozását csirkévé. És szívja a tiszta levegőt, issza a friss vizet, hallgatja a kolompot, a távoli harangszót, a tücsök énekét.

Nézi a csillagos eget, a bűbajos földet, a csirázást, a termést, a rügyfakadást s aztán a hervadást, a lombhullást; a szállingózó pókhálót, mintha az őszre vált természet fehér hajszálakkal fonná körül a megvénült haraszt homlokát... csoda-e, ha életének ez az egyszerűsége, öntudatlan költészete, nyugalma, gondatlansága eltölti szívét hálával gazdája iránt s lelkét hívő vallásosság emeli a magasságokba?

Ki tudná megmérni az életnek azt a benső gyönyörűségét, melyet a gazda érez, ha ilyen nép veszi körül? Ez nem a jótékonyosság pillanatnyi élvezete. Ez nem olyan, mint a csillogás a fogadóterem fényében s a lakomák dús asztala mellett. Nem olyan öröm ez, mint amilyent a díszes fogat, a drága kristály, a mesés ékszer, a varázslatos palota nyújt.

A mesteri kép, a halhatatlan szobor, a remek könyv, a jó színház, ez is igazi benső gyönyört nyújt. De az istenek nektárja csak annak jut meg e földön, aki, amerre jár s ameddig nagy földje terjed, mindenütt, mindig elégedett, hálás, boldog népet lát. Aki tudja, hogy az a jólét, az a tisztasága a háznak, az udvarnak és léleknek, ez a termékenységése a mezőnek és vidámsága a jól ápolt állatoknak és jól gondozott embereknek, mind, mind az ő értelmének, rendszerének, jóságának, okosságának gyümölcse.

Még egy rozmaringszálnak is örvendünk, ha mi ültettük, mi neveltük, mi ápoljuk. Ez a miénk. Akaratunknak, munkánknek, hajlandóságunknak terméke. Nekünk köszöni létezését. Születése tőlünk függött s hogy tovább éljen, viruljon, illatozzék — az is tőlünk függ. Ebben rejlik a kérdés titka.

Eppen ezért a festményhez, szoborhoz, kristályhoz, palotához csak esztétikai kötelék fűz; a pillanatnyi jótéteményhez csak pillanatnyi megnyugvás. De ha ezeket tesz boldoggá a nagybirtokos: akkor őt ahhoz a templomhoz, iskolához, tanyához, gyümölcsöshöz, erdőhöz és mezőhöz és mindazokhoz, akik ott élnek, dolgoznak, imádkoznak, valóságos lelki vérkötelék fűzi, mert annak a virulásnak, sikernek, jólétnek, nyugalomnak, életbiztosságnak ő az alkotója, tervezője, gondozója, teremtetője. Ez mind az övé. Övé az a boldog-

ság, melyet e nép együttvéve érez, mert ő hozta létre.

Ez a boldogság állandó. Tavaszi kikelet, őszi hervadás nem változtat rajta. Közte és birtoka között évről-évr. szaporodnak a kötelékek emlékszájai. Új ágat hajt a csemete: az emlékek egy új szálát és az új barázda új termése és az új venyige a szőlőben, a felújult zsályaillat, a megszorodott agancs a szarvas fején — ez mind újabb kötelék, újabb siker, újabb emlékszál. Ebből a sok emlékszálból bűbajos hálót köt az élet, szebbet minden brüsszeli csipkénél, drágábbat a világ minden gobelinjénél.

MIKOR A NAGYBIRTOK ÁTOK

Ellenben a nagy birtok nagy átok is lehet a népen.

Mondják, hogy Schönborn Ervin gróf ő magassága jó ember, gavallér, nagyműveltségű, vallásos. Pompás lovas, kitűnő vadász, vendégszerető úr. Igényei egyszerűek, takarékosan él, edzett férfiú. Ez mind lehet.

Mondják azt is, hogy nem ismeri a viszonyokat, nem tudja, mi történik uradalmában; sejtelve sincs arról az átoksúlyról, mellyel birtoka a népre nehezedik. Ez is lehet. Nem csak lehet, de így is van. Mindenki informált, hogy így van. Jó szerencse, hogy a nép is így tudja. Mert mi lenne, ha a nép is nemtudommal állana elé. Nem tudtam, hogy ez a gróf fája, tehát kivágtam; nem tudtam, hogy ez a gróf rétje, tehát haza vittem a szénát.

Ám ott a szolgabíró, a csendőr, a bíró, ugye?

De hátha egyszerre hetvenezer rutén nem tud a tulajdonról, az erkölcscről, a nemszabadról? Nem tudta, hogy tilos és leüti a kerülőt, elfogja a legelő barmot, feltöri a kasszát, meggyújtja az erdőt, beköltözik a kastélyba, csapra üti a hordókat, leakasztja a lancastereket és oda céloz, ahol a szarvasbikára les a vadász? Van-e ehhez is elég szolgabíró és elég csendőr?

Ám katona van elég, ugye? Helyes. De ha aztán elhúzódik a katonaság s magukra maradnak a kasznárok, ispánok, tisztartók, erdőszők és az uradalom többi hivatalnokai — mi lesz akkor? Mert egy-két, száz embert be is lehet csukni. Tíz-tizenötöt felakasztani is lehet. De hetvenezret! S ha ez mind ellenség, mind dühös, mind fékevesztett, mind örvöngő?!

A cseh Beamterwirtschaft rossz rendszer. Két végű bot

s a nehezebbik vége a nép kezében van. Ha megfordítja, utése halálos. Egy nagybirtoknak termékenyítő erőt kell képviselni, nem pedig pusztító vész. Műhelynek kell lenni, hol munkát talál a nép, nem pedig leshelynek, honnan az uradalom ragadozó beámterhada a kis egzisztenciákra veti magát.

Ez a beámterhad egyáltalában nem tödőött annak a kétszáz község - szigetnek a sorsával, melyet az uradalom erdőrengetege körülfog. Pedig érdeklődni kellett volna, hogy miként, miből, milyen körülmények között él az a nép?

Hiszen az embert még a nyúlsüldő is érdekli, ha kertjeink valamelyik bokrában húzódt meg; a kis madár, ha fészket rakott sövényünkre; a malac, mely anyátlanul nyivog; a gazdátlan eb, az eltévedt borjú: minden élőlény érdekel, még ha nincs is bajban. Hát még, ha szerencsétlen! Hát még, ha olyan nyomort szenved, mint a rutén nép!

Ezen természetes érzés alól nincsen kiváltsága az uradalmi tisztikarnak sem. Sőt inkább. Hiszen az úrbéri rendezésnél és a tagosításnál ezen uradalom osztályos fele a nép volt. Már pedig a rutén nyomor ezzel a rendezéssel vette kezdetét.

A magyar birtokrendezési műveletnek nincs ilyen égbe kiáltó példája. Ha komoly ereje volna a jognak és ellenállhatatlan hatása az igazságnak: akkor ma vagy holnap, de mindenesetre rövid idő alatt hivatalból visszacsinálnák ezt a rendezést.

Mint minden hegyvidéken, úgy itt is, a községek a patak völgyek mentében seküsznek. Bejártam ezen völgyeket patakról - patakra, községről - községre. Nem valamennyit, de igen sokat. Az erdő jóformán mindenütt a belső telkekig nyúlik le. Kié az erdő? Az uradalomé. Hát ez? Az is. És amaz? Az is. Valamennyi, mind az uradalomé.

Különös. Hiszen ezek jobbágyak voltak: felszabadultak: szántó föld, rét, legelő, erdő jutott az osztályrészükbe. Hol hát a község határ? Hol a föld, melyet ez a nép művel?

Túl az erdön! Értitek? Nem az uradalmi erdő van túl a község határán, hanem a határ van túl az erdön. Imitt-amott a hegyszakadékokban. Letarolt omladék között. Merdek oldalakon; a bércek gerinchátán, ahol leginkább dül a vihar s legvésebben ordít a farkas. Messze a községtől 2 - 3 órányira, félnapi járásra, úttalan utakon, híd nélkül való árkokon, túl a hegyen, túl a bérceken, túl a sziklán — ott van a rutén község határa.

Az uradalmi erdő pedig itt van a község nyakán; be-

nyúlik a templomig, a szilvafáig, a pitvarajtóig. Szörnyű egy rendezés.

Ila elszalad a borjú, a tyúk, a malac; tilalmas erdőben járt s nagy annak a büntetése. Ha levág a gazda egy dorongot, hogy eltörött löcsét pótolja: kihágást követett el. A hatóság kérlelhetetlen. Az uradalom keze messze elér.

Ha ölében rőzsét hoz a fiú, hogy tüzet gyújtson, mert beteg anyját rázza a hideg: ez is kihágás, melyért lakolni kell. Epret, gombát, ha szed a kis lány: megfogja a kerülő, letépi fejről a kis ruhát, elveszi kezéből a kis korsót.

Kérdzősködtem Klenócon, Viznyitzén és más községekben. Nem egy embert kérdeztem ki, hanem többeket, külön külön. Így kaptam azt a hihetetlen adatot, hogy aki rőzsét, málnát, epret, gombát, szedret akar az uradalmi erdőben gyűjteni, annak személyre szóló bárcát kell váltani. Az ellenőrzés oly szigorú, hogy az apát a fiú, a testvért a testvér nem helyettesítheti. Málnáért, eperért, szederért, gombáért egy bárca ára 100 fillér. A bárca csak egy napra érvényes. Rőzsebárca 80 fillérért kapható, de csak egyszeri hozatalra jogosít és csak száraz ághulladéokra és csak annyira, amennyit a hátán elbír. Budapesten olcsóbb a tüzelőanyag, mert egy félmázsza poroszköszén ötször annyi meleget ad, mint egy hát rőzse.

Van-e ennél nagyobb istentelenség?

Schönborn gróf ezt nem tudja. Pedig bizonyára megvan a számadási tételekben a málna, eper és gombaszedésből befolyó jövedelem. De ezt más szokta felülvizsgálni. A grófnak sejtelve sincs, hogy talán éppen a füstölgő havanna eprésző kis leánykák nyomorult keresményét rovidította meg.

Sok jót hallottam róla, úgyis mint úrról, úgyis mint emberről. De alkalmazottjai nem kímélik sem nagyúri, sem emberi hírnevét. Ha kímélnék: más rendszert alkalmaznának.

Miként a belső telkeket, úgy a községhatárt is uradalmi erdő veszi körül. Kilépni a községből vagy kiépni a határból annyi, mint belépni a hitbizomány erdejébe.

Ez a roppant erdőség kizárólag vadászati célokat szolgál.

Erdő - üzem ebben a kétszázezer holdnyi rengetegben jóformán alig van. Napokig bolyongtam négyes fogaton, lóháton, bérkocsin ezen erdőségek aljában, völgyületeiben, gerincein és csúcsain. De alig láttam vágást; ültetést is csak egy kis területet; gőzfűrésztelepet egyet sem. Itt nincs kultúra.

Főerdész, erdész, erdővéd, gyakornok, kerülő, az alkalmazottaknak az a nagy sokasága — lengyelek, morvák, cse

hek, németek, szlovének majdnem valamennyien — csupán a vadászatok sikeréért léteznek. Őrzik, gondozzák, éllemezik a vadat. Fűvet kaszáltatnak télire; itató vályúkat, csorgókat, medencéket csináltatnak. Ahhozértők a Pürschsteigok (cserkész-ösvények) összes hosszát ezekben az erdőségekben kétszáz kilométerre teszik. Ezen gyalog és lovagló ösvények jökarban tartása is az erdőszemélyzet kötelessége.

A SZUVERÉNEK

Az uradalmi erdőszemélyzet legfőbb dolga a vadak nyilvántartása. A szarvasokról törzskönyvet vezetnek. Melyik pagonyban hány van? Kivált hány bika? És egyik - másik hányas? Ez azt jelenti, hogy hány ága van az agancsnak. De az könnyű kérdés, mert a meglesett vad ágait hamar megszámlálja a gyakorlott vadász szeme.

Nehezebb feladat meghatározni, hogy gyöngyözik-e már az agancs — ami annyit jelent, hogy durván, ripacsos-e a felülete? Mert ha nem, ha sima, ha csak jelentéktelen mélyedések és domborodások vannak rajta, akkor értéktelen.

Azt is szükséges meghatározni, hogy hány kilogrammot nyom az agancs? Ha nincs tízen felül, nem érdemes a lövésre.

Aztán van-e erőteljes és szép koronája az agancs tövének? Tulajdonképpen koszorúnak hívhatnák, de ennek plebejus íze van. Koszorúja lehet minden művésznek, minden költőnek, minden menyasszonynak és minden halottnak. A koszorú tehát közönséges. Vagy dicsőséget, vagy boldogságot, vagy kegyeletet jelent, amitől a plebszet nem lehet elzárni. De a korona más. Az kiváltságot jelent. Ez a főség szimbóluma, az uralom jele, a hatalom díszje.

És mi volna hatalmasabb és főségesebb, mint egy tizennyolcágas szarvasbika? És annak minden nemzetsége, egész háreme, valamennyi utóda. Akik is uralkodnak Bereg vármegye hegyvidékén. Akikért kihajt a rügy, megnő a fű, csörgedezik a patak. Akik miatt — ha a bögés időszaka következik, bárcával sem léphet a paraszt az erdőbe s mi is, kik a Firczák - és a Névtelen - havast másztuk meg, csak úgy kaptunk engedélyt a volóci erdők átkelésére, ha a cserkész-ösvényről le nem térünk, ha sehol pihenőre meg nem állunk, ha nem viszünk fegyvert, kutyát magunkkal és szigorúan tartózkodunk a hangos beszélgetéstől.

Mert a szuverén szarvast nem szabad ám családias mu-

latságában megzavarni. Már pedig szuverén. A német Bund hercegségei közül igen sok, igen boldog lett volna annyi földdel, amennyiben itt a szarvas az úr.

Az Ural hegységben és a Kaukázuson innen egészen az Atlanti óceánig nincs is hasonló állapot. Kétszázezer hold a szarvasok számára! Ez az övék. A fa érettük nő, a fű érettük zöldül, a forrás érettük bugyog, a tisztviselői kar érettük van.

Van-e gazdagabb ország hazánknál, mely ekkora területet képes a kultúrától, a munkától, az embertől elvonni s a szarvasoknak ajándékozni?

De nincs is olyan gyönyörű agancs, olyan koronával és olyan súllyal, mint Beregben és Mármarosban. Még a Bakonyban sem; még Szlavóniában sincs. Sehol sincs, csak az Uralban és a Kaukázusban.

Am nincs is olyan szegény, elesett, éhező, nyomorult nép, mint itt, sem a Bakonyban, sem Szlavóniában, sem a Karszton, mely pedig terméketlen, sem az Uralban, mely pedig ösvadon.

Ilyen a cseh Beamterwirtschaft.

Hogy nyugalma, csöndje, biztos otthona legyen a szarvasnak: nem bántják az erdőt. Nem bántva az erdőt, egyetlen kenyérkeresetétől zárják el a népet. Mert a szarvas — az valami. Egy szép lövést: bravur; egy szép agancs: dísz; egy kemény bögés: zene. Mi ehhez képezt egy rutén? — Paraszt.

A vadászat egyre - másra két hétig tart. Megjelenik néhány Schwarzenberg, Kolowrát, Lichtenstein. Mindenik kivonul a számára fenntartott pagonyba a maga Leibjägerével. Aztán bevonul. Elmondják egymásnak kalandjaikat. Egyforma valamennyi. Tavaly is így volt, tavaly előtt is. Jövendőben is így lesz. Semper idem. De megint csak elmondják. Weisst du? Kolossal. Grossartig. Der Schelm. Kolossal. Der Kerl. Weisst du. Sapperlott!

Hogy mindezt elmondhassák jó havanna füstjében, sziporkázó kandalló világánál: ezért a beámterhad helvenerer rutént éhínségre kárhoztat.

Mert kétezer hold erdő jöhetne ott évenként állandó vágás alá. Patakokat kellene szabályozni; vizraktárakat építeni; csúsztató vályúkat összeállítani; rönköket úsztatni; gereblyéket csinálni az úszó fa felfogására; fűrészeket berendezni; méterfát vágni, fuvarozni, hamuzsírt főzni, bányákat nyitani, faragó műhelyeket berendezni, szerszámgyárat építeni és így tovább mindazt megalkotni, ami az erdőkul-

tűrőhöz tartozik és a helyi viszonyoknak megfelel.

Így aztán télen - nyáron foglalkozása, keresete, munkája, kenyere volna a népnek. A birtok hasznát hajlana a gazdának is, a népnek is, a hazának is. Míg most ez nagy birtok: meddő terület az ország szempontjából és átok a népnek. Mert mint mondám, az erdő a falut, a határt körülveszi. Benyúlik a veteményes kertig, a krumpliföldig, a kukoricáig. A rutén nép nem léphet az erdőbe bárca nélkül. A szarvas, a vaddisznó kilép az erdőből bárca nélkül. Hogyne! Hiszen szuverén!

Tehát kilép, nagyot nyújtózik, fölemeli koronás fejét. Körülnéz és megindul. Óvatosan bújnak elő az erdőből a többiek, a suták. Ez a hárem. Kendőzve, fátyolozva egyik odaliskolázik sincs. Félénk könnyűséggel lépegetnek a koronás fő után, aki nyílegyenesen, minden további tétovázás nélkül megy neki a tengeriföldnek.

Ez egy félholdnyi kis birtokrészlet. A rutén család apja - nagyja tíz napig dolgozik benne ősszel, míg fölkapálja. Könnyebb lenne megszántani, de igavonó barma már nincs. Az ekét kapával pótolja. Itt így megy: visszafelé. Ahol haladnak, ott maholnap a gőz sem kielégítő; a villany kiszorítja. Itt azonban a legkezdetlegesebb gépről, az ekéről is kénytelen lemondani és visszafejődnek a szerszámhoz -- a kapához.

Tavasszal újra felkapálja a földet a család, mert a porhanyított talajt inkább megáldja az Isten. Aztán beléveti a tengerit. Tíz napig élhetett volna a család ebből a vetőmagból. Mikor kiszedik a szuszékból, nem marad ott még egernek való sem. Mit esznek holnap? — azzal most nem törődnek. Arra a jó Istenre bízzák ezt a kérdést, aki gondoskodik az ég madarairól.

A vetés sikerül. Megtörténik az első kapálás s halvány színből haragos zöldre megy át a termés. Megtörténik a töltögetés is. A gabona szép széles sássa úgy beleteli a földet, hogy gyönyörűség nézni. A rutén család boldog attól a reménységtől, hogy ősszel majd szedés után puliszkája lesz.

Ennek a drága, féltett tengeri táblának tart a falka. Mohó étvágygal esik neki. Hasig jár a dús vetésben. Teteszik neki az édes növény, az erdő savanyú füve és keserűség rügye után. A változatosság kellemes. Sokat lehever, sokat letapos. Kivált mikor megriád valami zörejtől és gyors rohanásban gázol végig a kis táblán: akkor már úgy néz ki a vetés, mintha jégeső pusztította volna el.

A hátralevő csutkákkal, romokkal végez a vadsertés. Mert ez is sok van. Ezt is gondozza az uradalom. Dúvad

ugyan, de ápoltatik, tenyésztetik. Az erdő tisztásain csicsókát termel az erdész hivatal, hogy bő élelme legyen a vad-
disznónak. Nyáron át a csicsóka - telep be van kerítve, hogy
a vad ne fogyassza el, mert az téli eleség. Tessék a vad-
sertés úrnak másutt keresni élelmet. Ő magassága — mert
ez nem szuverén, de legalább is Durchlaucht — aztán ott
keres, ahol talál.

Prevarikálni megy a szomszédságba. Szarvasnak, vad-
sertésnek tőszomszédja a rutén föld. A tengeriföld, zabföld,
burgonyaföld, a köles, a lóhere, az alakor. Ez mind cseme-
ge. De ő magassága szeret disznólkodni. A csemegét úgy
falja, mint más halandó az egyszerű tápszert. Képes csupa
csemegével jóllakni. A burgonyát kitúrja, a zabot letarol-
ja, a lóherést előbb lelegeli, azután kitúrja, mert ennek a
gyökere is jó.

Amit Irok, nem képzelődés. A vadkár ezen a vidéken
valóságos Istencsapás. A rutén földművelő inkább fél a vad-
tól, mint a jégveréstől. Egész évi munkáját, keresményét,
reménységét igen gyakran a vadak emésztik fel.

A szarvasok és vaddisznók, ezek a szuverének és főma-
gasságok birtokolják az erdőt, birtokolják a mezőt. Kire-
kesztik, a rutén munkást az erdőből, ahol kenyeret keres-
hetne és kisajátítják a rutént a tulajdonából is, hogy ott
se jusson kenyeréhez.

A nép vet; az uradalmi vad arat. A nép éhezik; az
uradalmi vad lakmároz. A nép satnyul, pusztul, elvándorol;
az uradalmi vad tenyészik, szaporodik, tért foglal.

A hitbizományi uradalom területén minden képzeletet fe-
lülmúl a vadállomány elszaporodása. A domboslelki lelkész
egyszer, hóolvadás idején, egy árokban hét szarvashullát ta-
lált. Valószínűleg hófúvásba jutottak s a farkas rajuk csa-
pott.

A szénaboglyákat a nép körül szokta kertelni tövissel,
mert télen át, éjjelenként szarvascsapatok látogatnak be a
községbe és föleszik a takarmányt, ha hozzáférnek. De a
kertelés nem mindig használ, mert a nagy hó feltölti mel-
lette a talajt.

A SCHÖNBERG BÁRÓK

A Schönberg bárók rikai vadászkastélya alatt hegyi pa-
tak folydogál. Mialatt a társaság többi tagja, háziak és
vendégek Egánnal kilovagoltak, hogy a csolnoki fogyasztás-
szövetkezet áruraktárát megnézzék és felülvizsgálják: az a-
latt én banduklásra határoztam magam a patak mentén.
Mert semmi sem érdekesebb, mint egy havasi patak és an-
nak környéke.

Ebben a morajban, az ide gördített szikladarabokban, a kidőlt fák rothadékában bujálkodó gazdag növényzetben — ebben a nedvben, párában, illatban, enyészetben és virulásban úgy érzem, mintha magához a levéshez jutottam volna. Mintha megközelítettem volna a termő és öldöklő természet titokzatos műhelyét. Mintha a víz zúgásában ama rejtélyes műhely kerekeinek zakatolását hallanám.

Ez a patak csak néhány száz lépésnyire és csak az imént buggyant ki valamelyik földkatlan eldugott mélységéből. Íme, hogy siet, hogy fut, hogy iramlik! Mi történt a katlan műhelyében, hogy ilyen eszeveszetten merékül onnan? Szünet nélkül beszél, mint aki csodát látott, veszélytől szabadult s nagy zavarában egyszerre mindent el akar mondani. Ki érti meg?

Olykor vidáman cseveg, mintha valakit könnyű módon rászédett volna odalenn. Máskor panaszos hangon sír, jajgat, mintha most is érezné az elszenvedett fájdalmat. E nyeleg is olykor, kedvesen, majdnem kacérkodva, bizonyára derűs emlékek igéző hatása alatt.

Az izgalmas mesét némán hallgatja a labodasereg. Levélzetét kiterjeszti, mint valami óriás füleket. Aggályosan gázolok köztük, hogy csendjét így megzavarom.

A páfrányok már nem ilyen félelmesek. Halványabb színük megnyihiti a laboda haragos zöldjét; sugár terméjük szelid hajlása nemes ellentétben van amannak merevségével. Csipkés mivoltuk légies könnyűséget kölcsönöz alakjuknak.

Lépten - nyomon bámulva tekint föl rám egy - egy nefelejtsbokor. E zordon helyen mit keres ez a szelíd, megható tekintet?

Csodálatos elrendezés, hogy a virág mindenütt megjelenik: a Karszt durva kőzeteiben mint ciklámen, a jéghegy oldalán, mint gyopár, a havasok torkában, mint nefelejts. A természet nem akar dísz nélkül lenni. Kendőzi magát. A virág az ő szépítőszere.

A patakparti sétát kegyesen megosztotta velem a kastély nagyműveltségű, szeretetreméltó úrnője. Ő is beszélt, mondott, csevegett, miként a patak. Lágyan ütődött hozzám egy - egy hang, mintha lepkeszárnyak érintenének. A színgazdag szárnyak finom porából néhány porszem rajtam maradt. Azt hiszem, Mumm báróról beszélt, Németország kínai nagykövetéről, akihez gyermekkori cimboraság szép emlékei fűzik; aztán nevelési rendszeréről; majd a vadászatokról. Jellemezte a rutén népet. Átment keskeny pallókon idegeskedés nélkül. Egészben véve az egyszerű, művelt, há-

zias német úri asszony benyomását tette rám.

De bocsánatot kérek tőle ezen a helyen. Tudom, hogy érdekes és tartalmas volt társalgása. Azonban bármennyi szemrehányást is tettem magamnak, nem voltam képes azal a köteles figyelemmel hallgatni beszédét, amennyivel egy dámának tartozunk. Szórakozott, unalmas lehettem, sőt azt hiszem, kissé buta is.

Szemem, lelkem, figyelmem odatapadt a patakhhoz, a fához, a kőhöz, az elvillanó pisztránghoz, a leselkedő vízi rigóhoz.

Esernyőknek néztem az idomtalan gombákat s számítottam, hogy vihar idején hány menekülő méh fér el alattuk? Csontnak néztem a sziklát s találgattam, fáj-e nagyon a földnek, hogy azon a helyen lemálott róla a hús? És az óriás bükkök, ugye, azok a föld hajszájai? És fönn a nagy magasságban, amint a leáldozó nap megvilágította az alpesi legelőket, — ugye, az ott kopaszság az öreg föld koponyáján?

Ez a patak is vajon könnyűje-e a földnek, vagy fölpattant vérerecskéje?

És mi emberek, kik és mik vagyunk rajta, ezen a nagy, hatalmas lényen? Több-e, mint az a kis moha, mely sápadtan tapad a kőszálhoz? Jobbak-e, mint az a rigó, mely előttünk röpdes és nagyokat kurjant széles jókedvében? Bölcebber-e, mint a dongó, mely ma még eljött a vad mályvához egy búcsúlátogatásra, de holnap már téli fészkebe temeti magát?

Szórakozottságomban is föltűnt a sok tehénnyom és sertéstúrás a patak partján. Kerestem a nyáját, mely ide itatóra jár. Sehol legelő, sehol marhacsapás. Végre is megkérdeztem, hogy úttalan utakon, hogy jön ide gulya. Így tudtam meg, hogy amit látok, az vaddisznó- és szarvasnyom.

Következtetni lehet ebből a vadbőségre. Ez a vadbőség a Schönborn uradalomba ékelt községekre nézve — ismétlem — valóságos Istencsapás. A vadak elpusztítják a gyümölcsfát, föleszik a veteményes kertet, letarolják a mezőt.

Fegyverengedélye a parasztnak nincs. Hiába is volna, mert vadásznia úgy sem szabad. A vadászati jog a községek területén is az uradalomé. Nem lehet oda nem adni. Mert közel a községekhez, mindenütt van az uradalomnak legelőterülete. Tehenét, borját, ökrét csak ide hajthat

ja a nép. Más nincs. Ezt pedig az uradalom semmi pénzért nem adja, hanem csak a községi vadászati jogért.

A vadsertés: dúvad. Miután sok kárt tesz: hatóságilag kellene föllépni és hivatalos vadászatokat tartani. Tesszik is. De hogyan? Az uradalom megkívánja, hogy az ilyen vadászat vele előzetesen közöltessék. Ez méltányos kívánság, ugye? Igen, de ezt az előzetes közlést arra használja fel az erdőkezelőség, hogy embereivel egy nappal előbb elhajkuráztatja a vadat a kijelölt területről. Így lesznek ő magasságaik, a disznók, a hivatalos üldözés ellen megvédelmezve.

Hát a nyomorult parasztot ki védelmezi a szuverén szarvasok és főmagasságú disznók falánksága ellen?

A csendőrök igen komolyan veszik a fegyvertilalmat. Egy csabinai, vagy talán szuszkói ember, (a falu nevét nem jegyeztem föl) tilos fegyvertartás gyanújában állott, mely házmotozással végződött. Ezek a házkutatások, az uradalom embereinek följelentésére, napirenden vannak. A csabinai eset annyiban különbözik a többitől, hogy fegyvert ugyan itt sem kaptak, azonban a gazda felesége kétnapos gyermekágyban feküdt. Miután a kutatás a padláson, ólban, házban sikertelen volt: Kihúzták a szalmazsákot a beteg asszony alól s azt széjjel szórták abban a reménykedésben, hogy talán ott lesz a tiltott fegyver. E durva és embertelen zaklatás miatt életveszélyes lázakat szenvedett a szegény asszony. Ennél már csakugyan jobb dolga van az u. asági szarvastehénnek és vadkocának ellés idején.

ÖRTÜZEK

Első nap, hogy Szolyvára érkeztünk, néhány községet megjárva, alkonyatkor indultunk vissza. Amint esteledett, jobbról, balról, mellettünk, fölöttünk, a hegyeken, az oldalakon és a völgyben tüzek gyúltak ki. A táj megvilágosodott. Éktelen ostorpattogás, kúrtszó, kiabálás töltötte meg a levegőt. A tüzek pedig jobban sokasodtak, mintha a csilagos égbolt egy darabja szállott volna le.

Mi ez?

Védelem a vadak ellen.

Ezek őrtüzek. Örtüzei annak a kegyetlen és dúló hadjáratnak, melyet az uradalom vadjai folytatnak az emberek ellen. Terményük egyetlen éjszakán semmivé lenne, ha nem őriznék s ha lármájukkal a vadat el nem riasztanák.

Elborzadtam.

— Mióta tart ez így? — kérdeztem a mellettem ülő

lelkésztől.

— A birtokrendezés óta. Mióta a vadállomány elszaporodott.

— És mikor kezdődik az őrzés?

— Tavaszkor, ha szárba indult a vetés s ha el van ültetve a burgonya és tart őszig, a termésbetakarításig.

— Szörnyűség! Minden éjjel?

— Minden éjjel. Odaköltözik földescskéje végére a gazda, a másikhöz a felesége, a harmadikhoz a gyermekei. Így védelmezik vagyunkájukat a szarvasoktól és a disznóktól. Aludni nem mernek, mert egy félórai álom végpusztulást hozhat.

Már most kérdezzétek, miért nem dolgozik ez a nép? Az erdő nem ad neki munkát, mert kétszázezer hold erdő csak arra való, hogy benne szuverén szarvas és főmagasságú disznó tenyésszék. A fenségek és főmagasságok pedig nem érik be territoriális jogaikkal, hanem idegen területeket is kizsákmányolnak. Miként dolgozzék nappal, aki éjszaka nem alszik.

Alig tudtam magamhoz térni, úgy fölháborított ez a látvány. Mikor magamhoz tértem, eszembe jutott Taine híres műve a nagy forradalmat megelőzőt időről és szerettem volna az uradalmi erdőüzemet azzal kezdeni meg, hogy egy gőzguillotine állíttassék azon beámterek számára, akik ezt az állapotot fenntartják és azon hatóságok számára, amelyek ezt tűrik.

A KÖZIGAZGATÁS

A vadkárók ellen nincs más menedéke itt a népnek, mint az éjszakai őrzés. Mert ha megtörtént a kár: letarolt, végig gázolt, elpusztított vetésért hol keressen kárpótást a kétségbeesett család? Könnyű mondani, hogy menjen panaszra. De hová, de kihez?

Azokat, kiknél hatalmat érez, mindig együtt látja. A jegyző, a szolgabíró, a főbíró, a járásbíró, az adótiszt, az erdész, a főerdész, az ispán, a tiszttartó egyműveltségű, egyívású, egyszőrübőrű emberek. Nem mondom, hogy rossz emberek. Akad köztük rossz is; de nem mind az.

Hanem egy társaságot élnek. Ők képezik az intelligenciát. Egymásra vannak utalva. Együtt pajtáskodnak, együtt szánkáznak, együtt tarokkoznak, együtt keresztelnek. Német, cseh, lengyel az udvari ember; magyar az állami, vármegyei, községi ember. De összeszoknak. Előbb gondo-

latot cserélnék, azután pipát, végre lovat is.

Ezt mind látja a kárvallott. Kitől reméljen igazságot? Nem állítom, hogy nem kapna, ha kérne. Csakhogy nem kér. Bizalmatlan. Nem is tudja, kihez forduljon oltalomért. Mert a hatalmasok nem szoktatták oltalomhoz.

Mikor hivatalos embert lát a paraszt: megvakarja a fejét és szeretné, ha nem született volna. Mert, hogy könnyítsen az ő dolgán: e miatt még nem járt komisszió a faluban.

A hivatal rendelkezik, parancsol, bírságol, büntet. Végrehajt. Licitál. Útmunkára hajt. Adót szed. Foglal. Űjoncoz. Falvainkban országszerte ebből áll a közhivatal ismertető jele.

Ahol középosztály van, ott a nép szerencsésebb. A középbirtok érdeke, a nagy uradalommal és hivattal szemben, azonos a nép érdekével. Azt az óriási úrt, mely az állam hatalma és a nép gyöngesége között tátong, a középosztály van hivatta betölteni. És azt a másik árkot, mely a nagybirtok gazdasága és a nép szegénysége között feunáll, szintén középosztály hidalja át.

E két nagy távolságot a nemcs ember közvetíti. Itt is megfordul, ott is megfordul. A nagy úrral vadászik, a néppel dolgozik. Életének érintkezési pontjai vannak ezzel is, azzal is. Ez aztán sokat kiegyenlít. A nép természetes védelmét találja föl benne. Bizalommal fordul hozzá. Ingyen tanácsot kap tőle. Sokszor segítyt is. Jó szót mindenkor. Elhagyatott emberre nézve nagy kincs a jó szó is.

Ezen a vidéken nincs középosztály. Kihez forduljon hát a nép? Ahhoz, aki bírságolja, végrehajtja, árverezi? Honnan tudná az a világtól elzárt nép, hogy aki büntet, az simogatni is tud? Mit reméljen attól, akinek csak a keze súlyát érezte?

Ügyvédhez menjen, pört indítson? Hol a bélyegre való, hol az előleg? Még gondolatnak is kétségbeejtő, hogy ő szembeszálljon az uradalommal. A hangya harcot kezdjen a medvével!

Kivel bizonyítja, hogy vetését szarvas legelte le s krumpliját vadsertés túrta ki? Tanuja nincs. Ő maga sem látta, hiszen ha ott ett volna elűzte volna a vadat. Csak a pusztulás a bizonyíték és a nyom. Am a tehén nyoma is olyan, mint a szarvasé s a házi sertés is úgy túr, mint a vad. Az uradalomnak berendezett irodái vannak az ilyen pörök folytatására. A parasztnak nincs a jó Istenen kívül menkije. Ha pöröl, vesztes lesz, költséges lesz s az elpusztított gabona után elúszik a tehene is.

De hát arra való a közigazgatás, hogy panaszt, pörrendszerű bizonyítást várjon, ilyen általános, köztudomású, elementáris bajok mellett? Nincs szeme annak a szervezetnek? Nincsen szíve, hogy meg nem dobban? Nincsen szája, hogy fel nem kiált? Nincs lelkiismerete, hogy furdalásától rettegjen?

Miért nem irtják a dúvadat hatóságilag? Csakhogy ne hipokritáskodjanak. Ne limonádét használjanak irtószerűl. Ne jelölgessék ki a hajtóvadászat területét, hogy onnan az erdészek, vadászok, kerülők előre elihajkurásszák a főmagaságú disznókat. Hanem tessék ezt a dolgot szigorúan venni, irgalmatlanul oda puskázni s egyszer valahára megmutatni, hogy a hivatalos Magyarország előtt értékesebb anyag az ember, mint a Schönborn uradalom voddisznója.

A szarvasokkal szemben pedig, miután a vadászati törvény csakugyan jobban védi őket, mint az embert, tessék a károkat hivatalból fölvenni, a termőföldeken hivatalból ambulálni s a károk megtérítésére szorítani a hitbizományt. Egyszersmind tessék rákényszeríteni az uradalmat, hogy vadaskertjét — mert hiszen csak a vadaskert az olyan erdőség, melynek főcélja a vadtenyésztés — kerítse be. Ez persze megdrágítja a vadászat multságát, de aki kétszáz ezer holdat szánhat a vadaknak, az arra is költhet, hogy vadjai ne falják föl a szegény embernek gabonáját.

A nagykárolyi uradalomban kilencszáz hold erdő szintén szarvastenyésztési célokat szolgál. De ez be is van kerítve erős drótkerítéssel. Az Eszterházy uradalom erdője a Bakonyban szintén körül van kertelve. Néhány nagyúr túl a Dunán évről-évre rendes, alku szerint megállapított vadkárt fizet a községeknek. A kikötött vadkár díj községenként két-háromezer forint.

Ezt értem. Ez úri dolog. Megfizeti a saját multságát. Kedvteléséből nem sajtol könnyet a szegény nép szeméből. De bocsánatot kérek: az már barbár és kegyetlen időtlítés, hogy kétszáz község lakossága, a vadak miatt, megfosztassék tavasztól őszi az éjszakai nyugalomtól. Hogy jut ahhoz hetvenezer ember, hogy egyetlenegy így ránehezüljék? Hogy vagyonszájának éjjeli őrzése miatt nappalra munkaképtelenné tétessék?

Néhány őrűz közel esett az országúthoz. A föllobanó láng megvilágította a csoportot.

Hóharmatos hideg éjszakák voltak már akkor azon a vidéken. Téli kabátban is fáztam.

Némelyik őrnyán csak gyermekek üldögéltek. Egy kis földhányás némileg védte a tüzet is, az öröket is az

éjszakai széltől. Másutt néhány szál deszka. A harmadiknál egy összetákolt lombsátor.

Ott kuporogtak, dideregtek a tűz mellett. Vállukat gyapjas guba fődte; különben mezitláb volt valamennyi, kivált a gyermekek és az asszony nép.

Egyik - másik tűzhelyre bögre van állítva. Krumpli főhetett benne, vagy aszalt vadalma. Nedves, félig rothadt szalmán guggoltak, némelyik egy kövön, másik a földön.

Kimondhatatlanul szánandó volt ez a kép.

Köröskörül a nagy éjszaka. Se holdvilág, se csillagsugár. A hideg harmat átjárt mindent, a bőrt, az izmot, a csontot, a velőt.

Kuporgó helyzetéből olykor fölkeltek valamelyik; körül nézett; sípolt, vagy kürtölt, vagy ostort csattogtatott, vagy kiabált.

Ez a kiabálás volt a nép legrémületesebb vonása. Egy borzasztó akkordja volt ez a félelemnek, kimerültségnek, inségnek. Hallatszott, hogy nem bírja tovább; hogy tüdője, torka, izomzata már képtelen a további erőfeszítésekre. Ki nek kiáltott? A Semmiségnek, a Mindenségnek.

Inkább üvöltés volt, hogy értsék meg a vadak és szánják meg.

Vagy talán hörgés, melytől lehull a teher, hogy befejeződjék az élet kinja.

Meddig hatott el ez a kiáltás?

Nekem a szívemig.

Ezt a kiáltást hallhatta meg Egán is, mikor elhatározta magát, hogy életét a nép ügyének szentelje. Ez a kiáltás évek óta tart. Mikor jut el az egész nemzet fülébe? Mikor hallja meg a hatóság is azt, amivel telve van az éjszaka?

Ezt a panaszos hangot, melytől még most is reszketek. A jajveszékelésnek ezt a szemrehányását; ezt az irgalmatlan vádat, mely ránehezedik a földre, a csillagokra és mindazok lelkiismeretére, akik fizetést húznak a nép adójából hogy védjék a gyámoltalant, istápolják a gyengét, gondozzák a közjólétet. Mikor hallják meg egyszer már az illetékes körök ezt a szörnyű jajkiáltást?

AZ URADALOM

Egy probléma

Összegezzünk.

1. A birtokrendezésnél nem a község mellett és a község körül, a kissé termékenyebb völgyekben kapta ki a nép a jutalékot, hanem távol a községtől. Ez a körülmény lehetetlenné tette a helyes és okszerű földművelést. A szántás, trágyázás, betakarítás megnehezítettett. Községi csordák képződése ezzel teljesen megakadályoztatott. Közelfekvő legelőben a nép nem részesült. Tehenet, borjút, sertést ennél fogva nem tarthatott, nem nevelhetett. Más szavakkal megfosztatott az állattenyésztés lehetőségétől: tehát attól az egyetlen gazdasági ágtól, melyre a talajviszonyok a hegyvidéki népet utalják.

2. A községek az uradalom erdőségei között feküsznek. Kevés földjük művelésén kívül egyetlen kereseti forrásuk az erdőmunka lehetne. De erdőkulturát az uradalom alig folytat. Munkához tehát ez a nép nem jut.

3. Az erdő, mely fenntartó tényező lehetne, ellensége a népnek, mert vadtenyésztésre használtatik; a vad pedig vagy pótolhatatlan károkat okoz, vagy arra kényszeríti a népet, hogy vetését éjjelenként őrizze.

4. A nép nem részesül gondozásban. Középosztály, mely vezetné, védelmezné, szószólója lehetne, nincs. A hatóság pedig, mint másutt, úgy itt sem ismer népgondozási feladatokat. Elnézte azt a kegyetlen birtokrendezést, elnézi a vadkárokat, tűri a dúvadak szertelen elszaporodását. Bürokratikus merevséggel, hidegvérű tanu a nép kétségbeesett vergődésénél.

Tiszta sor, hogy az uradalom a birtokrendezéssel elhintette a pauperizmus magvát, az erdőkultúra hiányával pedig áthághatatlan korlátokat emelt a munkakeresők részére. Ki és mikor végezte ott a birtokrendezést, nem tudom; de azt láttam, hogy ezzel a rendezéssel istentelen igazságtalanság követtetett el, mert összevagdalták a népjólét valamennyi reményszálát. Ezt az istentelenséget némileg enyhítené, ha a nép állandó munkát kapna az erdőben s ha az uradalom idegen tisztikara nem úgy nézné a bennszülötteket, mint az angol hódító az indus törzseket. De így bátran kimondható, hogy az uradalom megfosztotta a népet

földjének művelési lehetőségétől s egyszersmind elzárta a munkakeresés lehetőségétől is.

Azon a területen csodálatos s nehéz komplikációba keveredett a jogrend az életfeltétellel. A jog biztosítja a hitbizomány részére az erdőt, a legelőt, a szarvast, a vadserstést. Ez a biztosíték hetvenezer embert kárhoztat munkaképtelenségre. Hol a segítség? Szabad-e törvényhozásilag és kormányzatilag megbolygatni a jogrendet? Másfelől szabad-e elnézni, hogy ilyen nagy tömeg egyetlen nagyúr vadász-passziója miatt az élet feltételeitől elzárassék?

Bizonyos igaz, hogy közérdekből, akár vasutat vezetnek, akár vizet szabályoznak, történnek kisajátítások. De kisajátítani egy uradalmat: olyan darázs-fészek, amelybe nem tanácsos nyúlni. Már pedig, vagy: vagy. Vagy más gazdasági rendet állít be az uradalom, vagy állami kezelésbe kell azt venni. Mert a végcél nem a jog érdeke, hanem az ember érdeke; nem is az egyes embernek, hanem a sokaságnak érdeke.

Egész mértékben érzem a probléma súlyát. Tudom, hogy kétélű kardot forgat, aki így beszél. Mert azt a hártárt, hogy hol végződjék az egyes joga és hol kezdődjék a sokaság érdeke — ha e kettő szemben áll: még senki meg nem tudta vonni. Tudom, hogy ultima ratió a kisajátítás darázs-fészekébe nyúlni. A fészek alján látom elrejtve a legvégzetesebb társadalmi felfordulás bombáit. Nem feledem el a kérdés vészes szillogizmusát. Ha ki lehet sajátítani az egyiket alapos okok miatt: akkor ki fogják sajátítani a másikat csinált ürügyek miatt. Nehéz aggodalmak között írom le tehát az alternatívát: vagy — vagy.

Azonban leírtam. Mindenki tudja, hogy a birtokmegoszlás hazánkban egészségtelen. Igen sok az olyan törpebirtok, amelyen a túlságos elaprózás miatt okszerű földművelés nem folytatható. Ezzel szemben nagyon sok millió holdat foglalnak le a szabad és kötött latifundiumok. Ezekből az óriás területekből idegen kézen is van, több, mint amennyi megengedhető. Az ilyen helyzetet képtelenség mérőben a vaksorsra bízni. Nem lehet túrni, hogy ilyen nagy terület ne az embert szolgálja, hanem a vadállományt. A földbirtok a haza testének egy része, mely nem vonhatja ki magát a nemzeti közös vérkeringés életrendszeréből. Mihelyt idegen célokot szolgál egy latifundium: annyi, mint ha megcsönkíttatnék a haza testi épsége. A birtok egyesek tulajdona: de az egész terület a haza tulajdona. Éppen ezért az ország szuverén jogkörébe tartozik úgy szabályozni a földnek, mint a megélhetés és kútfejének nagy kérdése-

it, hogy az ne legyen elvonható természetes rendeltetésétől.

Miben áll ez a természetes rendeltetés? Abban, hogy kenyeret adjon a rajta levő népességnek. Ez a kenyér nemcsak a búzában jut kifejezésre, hanem a föld minden termékében. Nem lehet tehát megengedni, hogy nagy területek, minden gazdasági cél nélkül, meddön heverjenek. Mi lenne, ha minden nagyúr, minden püspök, minden káptalan egyszerre parlagon hagyná a földjét és megszüntetne minden gazdasági üzemet?

Itt értem el a probléma csúcsához. Az egyik kérdés ez: ha az egyik tulajdonos kisajátíttatik, miért ne a többi is? A másik ez: ha egyiknek szabad a birtokát haszon nélkül hevertetni, miért ne valamennyinek? Amaz a jog kérdése. Ez a közérdek kérdése. A végső következtést egyik sem állja ki. De erre nincs is szükség. Mert mundus se expediet. Az élet olyan talányokat is megold, amire az elmélet képtelen. Gondoskodva van, hogy a fa ne nőjön az égig. Nem kell tartani sem valamennyinek a kisajátításától, sem valamennyinek a meddőségétől. Amazt az állami jogrend; emezt meggátolja a tulajdonosok érdeke.

De a konkrét esetben: vagy - vagy. Vagy más gazdasági rendszer. a Schönborn hitbizományban, vagy állami beavatkozás. Mert egy népet sem a végpusztulásnak kitenni nem lehet, sem arra kényszeríteni, hogy egytől-egyig kivándorojon.

Később látni fogjuk, hogy az uradalom nem olyan merev most, mint milyennek látszott a hegyvidéki akció előtt. Érzéketlensége a nép iránt most már nem olyan szembeötölő. Tisztikara kezd meghonosodni. A Munkácson lakó alkalmazottak olvadoznak belé a magyar társaséletbe. Gyermekük magyar nevelésben részesülnek. Egészben véve előbb - utóbb a magyar intelligenciát fogják szaporítani.

A hitbizomány nem zárkózik el a kapacitáció előtt. Öszszeköttetést tart fenn a kormány kirendeltségével. Meghallgatja a panaszokat s olykor orvoslást is nyújt. Ultima ratióra tehát nincs szükség. És ebben szörnyű vád rejlik a múltakra nézve. Látható, hogy az uradalom kezelhető lett volna.

A sorvasztó betegség évtizedek óta tart. E nép pusztulása a birtokrendezéssel kezdődött és a kazár uralommal fejeztetett be. Nem titkos betegség volt ez, mely elrejtőzve emésztette e szervezetet. Egész mivolta látható volt mindjárt az első évben. Hiszen Egán meglátta egy pár hét alatt.

Hol volt hát az állami és vármegyei alkalmazottak sze-

me, hogy ők is azonnal meg nem látták? Hol volt a lelkiismeretük, hogy föl nem jajdultak? Hol volt a becsületük, hogy nem cselekedtek? A birtokrendezés és az erdőüzem hiánya mindjárt a kezdet kezdetén megpecsételte a nép sorsát. Tudni való volt, hogy a következő általános pauperizmus lesz. De ki gondolt a néppel? Ki érezte meg szenvedéseit?

Volt-e csak egyetlen egy is, aki Schönborn grófot felvilágosította volna a helyzetről? Volt-e, aki a népmentő gondolatokkal foglalkozott? Volt-e, aki fölterjesztést tett volna a kormánynak a biztosan megjósolható nyomorról?

Senki sem volt.

Hát mit csináltak? Feladatukról ugyan mit hittek? Életmódnak nézték a hivatalt és semmi másnak? Vályúnak, mint az ökör?

Igenis, az uradalmat súlyos felelősség terheli. De mit mondjak arról a magyar tisztikarról, mely lomhán és esztelenül nézte, türte a nép rohamosan fokozódó pusztulását? Sokan közülök immár nyugdíjba mentek, sokan a sírba szállottak. De akár a föld felett, akár a föld alatt, érdemelnek-e nyugalmat ezek a mihasznák?

Én, aki láttam azt a nyomort, mely tétlenségük miatt bekövetkezett: ime, megháborítom nyugalmaikat és sárt dobok emlékezetükre!

A KAZÁROK

Zsidó mindig volt és mindig lesz; mindenütt volt .. mindenütt lesz. Ég alatt és földszínen: nem jártam olyan vidéken, olyan országban, ahol zsidó ne lett volna. Havanna sok ormán, tengerek partján, bányák mélyében — ahol munka van és munka nincs, oltalmazott helyen és veszélyes ponton, békében és háborúban, szántóföldön és gyárban, üzletekben és zsákhordásnál a kikötőkben — mindenütt van zsidó.

De kazár nincs mindenütt. Kazár név alatt lengyelzsidót értek. Ezen általános nevet azért nem használom, mert a szerencsétlen lengyel nemzetet kímélni akarom, hogy neve ilyen összeköttetésben szerepeljen. És nem használom azért sem, mert a zsidó szó vallásfelekezeti fogalom. Már pedig óvakodni akarok annak a vádnak még a színétől is, mintha vallásfelekezeti szempontok vezetnének.

Nem mintha joga nem volna az írónak a hitvallás befolyása és nevelő hatása alapján ítélni meg valamely népet. Tették ezt már igen sokan és teszik is, anélkül, hogy szükségképpen elveszítenék a tárgyi igazság mérlegét. A kritika jogköre kiterjed minden hitágazatra. Egy nép lelki állapotát, művelődési folyamát, jellemét alaposan megérteni nem is lehet, ha szemügyre nem vétetik azon befolyás, melyet rá a hitélet gyakorol.

Az egyházi szervezet idegszárait a történelmi fejlődés mindenütt beleszötte az állami szervezetbe. Ez alól nem képeznek kivételt sem a hinduk, sem a keresztények, sem a zsidók, sem a mohamedánok. A gondolat és a kutatás szabadságához tartozik tehát annak a vizsgálata, hogy az egyházi szervezet idegszárai miként működnek a családban, az iskolában, a jogéletben, a politikai felfogásban és a közérkölcseben.

De én mégis szigorúan tartózkodom a vallási szempontoktól. Mert azt tudnám indokolni, hogy a keresztény eszme pedagógiai hatása alatt az emberiség megjavult. De azt, hogy az erkölcsi és fizikai tisztátlanságnak az a mély-séges foka, melybe a kazárok süllyedtek, a Mózes tanából eredne, vagy azzal bármi gyöngye fonalon összeköthető volna, valójában nem tudnám indokolni.

Ellenkezőleg azt látom, hogy a jótékonyági érzület egyetlen egyház kebelén sem melegebb, mint a Mózes egyházában; amiből méltán következtethető, hogy a felebaráti

szeretet a zsidó egyházban is élő törvény.

Azt sem merném állítani, hogy a zsidóságnál észlelhető kozmopolitikus vonások vallási motívumokra volnának visszavezethetők; mert hiszen a Mózes tanaiban sokkal több a nemzeti elem, mint a keresztény tanokban.

Ami pedig a családi élet bensőségét illeti, ez a zsidónál mintaszerű. Ez azt jelenti, hogy az emberi közösségnek legelső, legönzetlenebb és legerkölcösebb formációja iránt a zsidó hitélet éppen olyan fogékony, mint a keresztény. A hűség kötelékére vonatkozó botlások individuális és faji természetűek s egyáltalában nem jelentik az egyházi törvények lazaságát.

Ezek után nem tűröm, hogy bárki is holmi vallási türelmetlenséget lásson soraimban. Éppen azért nem is használom a zsidó szót azon nép megnevezésénél, amelyről írok. Még a látszatát is kerülni óhajtom annak, mintha általánosítani akarnék. Megkülönböztetem a kazárt, aki idegen a zsidótól, aki magyar lehet és nem a zsidókról írok, hanem a kazárokról. Teszem pedig ezt nem a szépítgetés, hanem az igazság okából. A szépítgetés úgy se tartozik se jó, se rossz szokásaim közé.

Ezzel szemben a zsidó vallású magyaroktól megkívánom, hogy ők se általánosítsanak. A kazárok dolgából ne csináljanak zsidókérdést. Ne védjék a bűnt, ha azt vallásfelekezetük valamelyik tagja követte el. Kancsal szemekkel ne nézzék azt az akciót, mely bennszülötteket akar kiragadni az idegen kazárok karmaiból.

Felvidékünkre 1868-ban kezdtek a kazárok beözönlenni. Azelőtt is szállingóztak, jöttek, mentek, meg is telepedtek. Egy öreg kazár, akit elvagyonosodása következtében "báro"-nak keresztelt el Zugó község vidéke, így szólott hozzám:

— Mi is bennszülöttek vagyunk; Magyarország polgárai. Az állami védelmet mi is megérdemeljük.

— Mikor telepedett itt meg? — kérdezém.

— Én? Én itt születtem; apám is itt született, nagyapám is.

— Van-e erről anyakönyvi bizonyíték?

— Az nincs. De jöjjön ki velem az úr a temetőbe; ott megmutatom a sírköveket. Érnek azok annyit, mint az írás.

Ez a bizonyíték csakugyan erős. Aki a sírokat szólítja tanúságtételre, az már — gondolám — össze van növe ezzel a földdel, e földnek nagy és nemes érdekeivel. A fölébredt rokonszenv nem palástolható érzésével kérdeztem:

— Hány holdja van a haza földjéből?

— Kevés. Csak éppen annyi, amennyit kénytelen vol

tam átvenni bukott adósaimtól.

— Licitáción?

— Igen.

— Nem ingerelte semmi arra, hogy földet vásároljon szabad kézből?

— Mi ingerelt volna? A föld rossz üzlet. Nagy helyen kell dolgozni kis haszonért. Aztán megköti az embert egy helyhez. Pénzemmél, kocsmámmal, boltommal oda mehetek, ahova akarok. A földet sem kocsira nem rakhatom, sem a hátamra nem vehetem.

— Hány ökörfogatot tart?

— Csak lovat tartok; azzal fuvarozom a szesz és egyéb árut.

— Azzal is szánt?

— Nem szántok, nem gazdálkodom. Földjeimet haszonbérbe és részibe adom a parasztnak. Nem érdemes itt a földdel kínlódn.

A fölébredt rokonszenv elpárolgott. Beszélgetésünk németül folyt. Én törtem a nyelvet, ő rontotta. Végre magyarul szólottam hozzá.

— Nem tudok magyarul.

— Volt-e katona?

— Abban az időben nem vették azt olyan szigorúan. Csak a vigyázatlanokat sorozták be.

— Hány éves?

— Hetvennégy.

— Ötvenkét év előtt éppen huszonkettő volt. Akkor csak szolgált a honvédségnél?

— Nem szolgáltam. Katona csak úgy lesz az ember, ha muszáj. Mi akkor itt, a verecke szorosban mindnyájan szállításal foglalkoztunk.

— A muszkák részére?

— Igen.

— Jól fizették?

— Meghiszem azt! Olyan brilliáns üzleteket soha sem csináltunk.

Nem folytattam tovább. Amit kerestem: a hazafias érzésnek legkisebb nyomát sem fődözhettem föl. Ennek mindegy. Orosz invázió, osztrák uralom, magyar alkotmányosság, — mindegy. Lelki világába nincs bekapcsolódva a Haza fogalma. Három ismeretlen egyenletről éppen úgy beszélhettem volna vele, mint hazaszeretetről.

Hetvennégy évet töltött el, anélkül, hogy szíve egyetlenegyszer is megdobbant volna azért a hazáért, amelyben született, ahol élt, vagyont gyűjtött, oltalmat nyert.

Szakála megnőtt, meg is öszült, teste elhízott, zsebe

megett. Gyermekait kiházasította, unokáit fölnevelte, vidékét kiszarolta. Finácnak, zsandárnak, bíróságnak nem vétett. Hatósággal pörbe nem szállott. Úzte a szeszcepészetet, az áruuzsorát, a pénzuuzsorát, a gabonauuzsorát, és a feles marhauuzsorát. Így élt.

A többi is így él. Nem tanul, nem művelődik, nem mosdik. Csinálja az üzletet és a gyermeket. Esküszik hamisan. Sokszor gyújtogat. Megcsonkítja ellensége barmát. Vádaskodik alaptalanul. Veszteget, ahol lehet. Korrumpál mindenütt. Pénteken este gyertyát gyújt és megfürdik a rituális lében.. Hangosan imádkozik és némán csal. A földről lenyúzza a termőréteget, a népről a bőrt.

Szapura, mint a bogár. Élelmes, mint a veréb. Pusztít, mint a patkány.

Az uradalom által elgyöngített hegyvidéki népet úgy támadta meg a kazár, mint a sötét, félelmes és undorító légytömeg a megsebzett és elhagyatott állatot.

BEVÁNDORLÁS

Már írtam, hogy a kazárok tömeges bevándorlása 1868-ban kezdődött.

A birtokrendezés és tagosítás akkor már be volt fejeződve. Az uradalom már akkor levette volt lábáról a népet. A légyraj, ha nem is kadaverre, de erősen megsebzett állatokra szállhatott.

Az orosz kormányzat már akkor féktelenül nyomta maga kazárjait. A galíciai kormányzat is fölébredt arra a tudatra, hogy a kazárt nem vallási szektának kell tekinteni, hanem antigazdasági elemnek. És ezen az alapon kezdte kezelni.

Ellenőrzés alá vette a kocsmát, a boltot, a hitelt, az üzérkedést. Szervezkedett társadalmilag. Védte a parasztot az élődiektől. Ahol csak lehetett bojkottálta a kazárt. Közvállalatban nem részesítette. Üzérkedésének a körmére nevezett. Intézményeket alkotott a bennszülöttek ellenállási képességének fokozására.

Oroszország tehát üldözte őket, Galicia pedig húzogatta ki a gyékényt lábaik alól. Amott maradásuk nem volt itt pedig az életfeltételeket vonták meg tőlük.

Mit volt mit tenni: Jobb hazát kerestek. Kik? Akik a muszka rostából, mint szemét kerültek Galiciába. Itt újra megrostáltattak. A java ott maradt. A hulladék ván-

dorútra kelt.

Alkalmas talajnak Románia mutatkozott és hazánk. De Románia elzárta kapuit előlük. Kivált, mióta felszabadult a török uralom alól, oly makacsságot tudott ez irányban kifejteni, hogy elhatározásán még a berlini kongresszus akaratára is hajótörést szenvedett.

Maradt bevándorlási talajnak Magyarország. Kiváló terrenum mindazok számára, kik a szabadsággal vissza akarnak élni. Mert nálunk minden meg van engedve, mihelyt a vétek magára öltheti a szabadság palástját. Más népeknél a szabadság a nemzeti izmok kifejtésére szolgál. Tehát erőforrás. Nálunk a szabadság: pyongeség. Mások okosan ragaszkodnak a szabadsághoz; mi majomszeretettel viseltetünk iránta.

Magunkat nem féltjük semmitől. A szabadságot féltjük mindentől. Korlátot ki mert volna emelni a bevándorlásnak? Hiszen gyér népességünk szaporodik csak, ha bejönnek. Az uzsorát sem korlátozta akkor semmi. Vezéreink a szabadság elméletének védpaizsa alá helyezték az uzsorát. Liberalizmusunk irtózott attól a gondolattól, hogy a forgalom szabadságát bármily enyhe uzsora törvénnyel meggátolja.

Összefügg ezzel a felfogással, hogy a család és hamisítás mai napig is csak magánvádra üldöztetik. Összefügg a földbirtoknak közönséges áruvá minősítése és ekként való szertelen mozgósítása. Összefügg a végrehajtásoknak és az árvereztetéseknek az az istentelensége, mellyel a legnagyobb érték is potom áron csavarható ki a tulajdonos kezéből. Ehhez tartozik az a megfoghatatlan hanyagság is, hogy a birtok - minimum meghatározása, az otthon biztosítása és a váltóképesség megszorítása érdekében egyetlen komoly lépés sem történik.

Az ilyen liberálisnak nevezett, de voltaképpen ostoba, mert a védekezés lehetőségét nélkülöző irányzat apróra megművelt talaj a kazár gazdasági rendszer számára. Hova mentek volna hát, ha nem Magyarországra? Hiszen itt meg volt boronálva számukra a termő föld. Itt csak az aratás várt reájuk. Neki mehettek bátran az életnek, kaszával, sarlóval, akár aratógéppel is. Munkájukban nem akadályozta sem a törvény, sem az ember. Elvezhették a szabadságot és letarolhatták a mezőt minden akadály nélkül.

Még honossági törvényünk sem volt. A zsidó emancipációt egyhangú lelkesedéssel mondta ki a törvényhozás. Az Andrássy gróf híres szállóigéje: "az a bajunk, hogy nincs elég zsidónk." — mindenüvé elröpült. Szánakozva néztük a

zokat a középkorban sínylődő helyeket, ahol nincs zsidó. Zsidó és vasút kellett mindenkinek, hogy pezsgésbe jöjjön a forgalom.

Mivel pedig a kazár is zsidóhitű volt, ennél fogva nem törődött senki a kazár bevándorlással. Ha pedig valamilyik "Pesti Hírnök"- vagy "Magyar Állam"- féle lap aggodalmaskodni merészelt volna: ugyancsak lett volna hadd-elhadd. A liberális közvélemény keményen a fejéhez csapkodta volna a humanizmust, a jogegyenlőséget, a vallástürelmet és a civilizációnak minden értékes szavát.

Tehát jöttek. Senki sem kérdezte, honnan, miért? Mit hoztak, miből akarnak megélni, mi a szándékuk, mi a foglalkozásuk? De nem is használt volna az efféle kérdés semmit. Mert így felelnek vala: jöttünk, mivel uzsoráskodni akarunk. A hatóság nem felelhetett volna, hogy az nem szabad.

És jöttek. A hátukon batyuval, a kezükben hamis mérleggel, a hordójukban mérgezett pálinkával. Jöttek azzal a kereszténygyűlölettel, melyet lelkükben az orosz üldözés megérlelt. Azzal az üzleti élelmességgel, melyet bennük a századok kifejtettek. Azzal a felfogással, hogy másokat rászedni szabad. Másokat károsítani nem cudarság; másokat tönkre tenni nem szégyen.

Jöttek tizenként, jöttek százával, jöttek ezrével.

Ezt a bevándorlást a később hozott honossági törvény sem meg nem akadályozta, sem nem korlátozta. Fz a törvényünk is szaporította a magyar Corpus Jurisban az frott malasztot. Nem léptették életbe.

De mégis. Kossuth Lajossal szemben alkalmazták a törvényt. Ő hontalanná lett, mivel tíz évi távollét után nem jelentkezett. Mert az országgyűlés nem azért hozott külön törvényt, hogy a Kossuth érdemeit elismerje, hanem azért, hogy kirekessze őt a hazából.

A kazárok pedig megnyitották azt a kaput, amit Kossuth Lajos előtt elzártak. Az effélét nálunk liberális politikának hívják. Hontalanná tenni Kossuthot, aki Nemzetet adott a Honnak: hogyne volna szabadelvűség. Még pedig a bécsi udvarnál patentírozott szabadelvűség.

Nehogy azonban az egyensúly felbomoljon, túlfelől elárasztják hazánkat kazárokkal. Kossuthtól féltették a hazát; a kazároktól nem féltették. Ennek így kellett lenni, mert máskülönben korszakunk nem volna következetes önmagához. Kossuth egyik nagy alkotása ugyanis abban rejlett, hogy a népet a saját lábára állította. Ez az alkotás legkönnyebben paralizálható a nép elszegényesítésével és de-

moralizációjával.

Hadd jöjjön hát a kazár!

De legyünk igazságosak. A kazárt sem nem hoztak sem nem édesgették ide. Magától jött. Meggátolni ezt a bevándorlást nem próbálták. Ebből áll a bűn. Meggátolni nem is tudták volna a rendelkezésre álló eszközökkel. Ebben van az enyhítő körülmény. A kormányok nem népgondozást vártak a vármegyétől, hanem képviselőliferálást.

Alkalmas szerve a vármegyének a bevándorlás meggátolására nem is igen volt. Községi előjáróságaink, kivált a hegyvidéki apró községekben, bizony nem képesek ilyen fontos és kényes kérdéssel megbírkózni. A falusi bíró tudatlan és gyámoltalan is. A jegyző?...

Mit mondjak a jegyzőről?

Mondom a legjobbat; azt, hogy túl van terhelve adóüggyel, katonauüggyel, nyilvántartással, kézbesítéssel, statisztikával, rubrikával és a fészkes fülemile tudná megmondani, hogy mi mindennel. A községjegyző mindenkinek a jegyzője, csak a községnek nem; végzi a dolgát mindenkinek, csak éppen a községét nem. Ez is magyar speciálitás. Úgy szervezni a hivatalt, hogy ne a hivatásával foglalkozzék. A jegyzőség a mi kormányzási rendszerünk zsákutcája. Végeredményben minden oda foly és minden ott akad meg.

Pár év óta szigorúbban veszik a települést. A szigorúság mértéke megítélhető abból, hogy 1896 márciusban a belügyminiszter körrendeletet adott ki a lengyelzsídók bevándorlása ügyében. Ez a rendelet el is jutott a vármegyékhez 1897 márciusban. A körrendelet tehát kerek egy évig utazott Budapestről Ungig, vagy Beregig, vagy Máramarosig. Körülhajózta-e a földet nem tudom. Azóta pihen az akta, mert az elrendelt véleményes jelentést azóta nem sürgette meg a központ.

A TELEPÜLÉS

A honossági törvényben ilyen műszavak fordulnak elő: "település, települési engedély, községi kötelék település által, községi kötelék négy évi lakás és teherviselés által, honosok, külföldiek, külföldiek nyilvántartása, hatósági eltávolítás, bejelentési kötelezettség, lakhatási engedély." Ezek a műszavak a hegyvidéki községek előljáróságaira nézve arabusul voltak. Nem ismerték a törvénynek sem a célját, sem az értelmét. Éppen ezért még csak meg sem kísérették annak végrehajtását.

A kazár jött, a kazár ment. Úgy jött, mint aki egy nagyobb sétára indul a beszki emlékhöz, hogy ott megozsonnáljon. Holmija a hátán lóg egy piszkos abroszfélén. Egyedül jön. Családja túl marad a hegyaljában. Valamilyik kocsmárosnál. Esetleg egy üres pajtában. Vagy az erdőszélen egy vadalmafa alatt.

Megérkezik az első kocsmához.

Ami a rómaiakra nézve a castrum volt, az a kazárra nézve a kocsmá. Biztos otthon. Védvár. Leshely. Tala a rekognoszcirozásra. Menedék, ha a meghódítandó nép erősebb. Őrszem a vidék viszonyainak kipuhatólására. Stratégiai központ, honnan a hadművelet kiindul.

A besétált kazár mindenekelőtt azon arányszámról tudakozódik, amelyben az ott levő kazárok a bennszülöttekkel állanak. A törvényes szám 1 pro 14. Ez azt jelenti, hogy a megtámadott népből 14 essék egy kazárra. A megélhetésének ez az első feltétele. Ha a kazárok száma meghaladja ezt az arányt, akkor az új-vendég iparkodik más faluba.

Ennek a számadásnak az az alapja, hogy 14 egzisztencia után meg lehet élni, mert egyre-másra mindenkinek a keresményéből 20 — 20 % elharácsolható. Nemcsak megélni, de gyarapodni is lehet. Kerek számokban beszélve, ha a bennszülött 100 frtot keres egy év alatt: ebből a kazár ki tud szedni magának 20 frtot. Marad a keresőnek 80 frtja. Ha ez a művelet 14 bennszülöttön esik meg: valamennyinek marad 80 — 80 frtja; de a kazárnak 280 frtja lesz. A kazár jövedelme tehát 200 frttal haladja meg az egyes bennszülött jövedelmét.

Ezzel aztán a harc sorsa eldőlt. Gazdasági harc lévén, a legfontosabb erőtényező a pénz. De íme a kazár-

nak 280 frtja van, a bennszülötteknek pedig csak 80. A csatába tehát sokkal több katonát visz a kazár, mint az ellenfele — taktikai előnyeiről nem is beszélve.

A castrumban egyebet is megtud a sétáló. Nevezetesen, hogy milyen ember a főbíró, a szolgabíró, a jegyző, a járásbíró. Főként, hogy milyen a csendőr. Van-e sok? De legfőként, hogy milyen lábon áll a kocsmáros a pénzügyőrséggel? Szemes-e, életre való-e a finánc, vagy kötelesegtudó.

Kielégítő válaszok után visszasétál a pajtához, vagy a vadalmafához, ahol családjá tartózkodik. A kellő információra megindul a karaván, de nem együtt. A tizenkét éves gyermek már önállóan végzi a honfoglalást. Négy-öt kilométer távolságban követik egymást a családtagok. A határszéli forgalom élénk. Egyik kazár olyan, mint a másik. Rongyos, piszkos, kaftános, fülhajas valamennyi. A séta tehát nem tűnik föl.

A rékognoszcirozott területen elhelyezkednek. Egyik ide, másik oda. Cselédre, darabontra, kiségitőre mindig szüksége van a boltosnak és a kocsmárosnak. A legtöbb kazár vagy boltos, vagy kocsmáros. Ezek között széled el a besétált család — cselédnek, darabontnak, kiségitőnek.

Ki venné ezt észre? S ha igen: ki lásson abban veszeltyt és törvényteleniséget, hogy a söntésben egy új leányka mérí az italt? "Most fogadtam föl" — felelné a gazda. Vagy "Árva gyermek, egy galíciai rokonom halt meg." Vagy "háztűz nézőbe jött" — mondja a fickóról.

Ezt el kell nézni, mert a rituális házasság ott gyakran fordul elő. A galíciai fiú szolgának szegődik a bereg megyei leányos házhoz. Üzleti szellemét kipróbálják a szülők. Ha beválik: hozzáadják a leányt s az ifjú pár szegődményes cseléd lesz az öregeknél mindaddig, míg saját lábukra tudnak állani. Anyakönyvvezetőhöz ritkán mennek.

Az ilyen szállingózó bevándorlást vajmi nehéz megakadályozni. Ha tömegekben jönnének, egészen más; de egyenként jönnek. A záporosó ellen lehet védekezni; a köd ellen nem.

Azonban sok vád terheli mégis a közigazgatást. A községi előljáróságok tehetetlenségéhez járul a felsőbb fokok hanyagsága. A települő köteles magát bejelenteni. Ezen köteleesség elmulasztása kihágást képez. Ezen kihágások száma feltűnő nagy. Dacára ennek p. o. Munkácson egyetlen egy eljárás sem indított a bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt. Értesülésem szerint ezen város polgármesterének a községi törvény 8 — 15. szakaszaiban foglalt megkülönböztetésekről halvány fogalma sincs. Ez a vád a

lispáni jelentésekkel is igazolható.

A hatósági közbelépés értékét eléggé feltünteti a következő eset.

Dombostelken beköltözött egy kazárhoz Mayer Herschler 1899 szeptemberben. Foglalkozása nem volt. Települési engedélyt nem kért. Vagyona sem volt. Megélhetési módját igazolni nem tudta.

Ennek következtében a községi előljáróság 1899 novemberben kiutasította Herschlert élő szóval.

Herschler nem mozdult.

1900 januárban írásbeli végzéssel utasította ki őt a községi előljáróság. Ezt a végzést Herschler megföllebezte.

Az alispán helybenhagyta a község végzését júliusban kelt határozatával. Az alispán határozata felolvastatott és megmagyaráztatott Herschlernek s egyszersmind utasították őt, hogy hagyja el a községet. Ekkor már zugkocmája volt Herschlernek és adósai voltak, akik őt pártfogolták.

Herschler nem mozdult.

A község följelentést tett, hogy nem bírt Herschlerrel s kérte a hivatalos kitelepítést, ugyancsak júliusban.

Szeptember végén, mikor ott jártam, Herschler még nem volt kitelepítve.

A dombostelki község előljárósága ezen esetben nélküli felülről a szükséges támogatást. Ez azonban a legritkább eset, mert egyebütt maguk az előljárók mulasztják el kötelességeiket. Nem tudnak a dologhoz nyúlni, de nem is igen mernek. A kazár erősebb, mint ők. Úgyesebb is. Nagy az összeköttetése.

Husztról kiutasítottak a múlt nyáron egy kazárt. A kazár nem távozott. Azt állította, hogy neki valamelyik faluban községi illetősége van. A rendőrség letartóztatta, mint engedetlen és elhatározta a kitoloncolást.

A hatóságnak nem volt igaza. A személyre nézve tévedett. A letartóztatott kazár csakugyan bírt illetőséggel.

Mi történt?

Hát az történt, hogy a letartóztatás után négy óra elteltével a szolgabírói hivatal távirati rendeletet kapott a minisztériumból, hogy azt a kazárt azonnal bocsássák szabadon.

Minden becsületes ember örül, hogy az ártatlan nem szenvedett. De fölmerül az a kérdés, honnan tudta a kormány, hogy ártatlant tartóztattak le? Hiszen a szolgabíróság tévedése nem volt kiderítve. Vizsgálat megindításá-

ra es betejezésere teljesen hiányzott az idő

Száz meg száz panasz érkezik távirati úton a kormányhoz. Egyet sem intéznek el vizsgálat nélkül. Igenis történik szabadonbocsátás gyakran, ismert és befolyásos jótállásra. De ezt a kazárt a saját illetékes hatósága sem ismerte. A szomszéd községben képtelen volt magát igazolni. És íme Budapesten van valaki, aki őt igazolja, aki érette kezességet vállal; akinek hitele, befolyása van a kormánynál; aki felkocsizik a várba s föllépése olyan gyorsasággal érvényesül, hogy minden irodai formalitást félretéve, sürgönyileg intézkednek első szavára.

Mindebben nem látom a visszaélésnek legkisebb nyomát sem, sőt örülök, hogy így történt, mert ártatlan embert szabadított ki a gyors eljárás. De eszembe jutnak mások, akik szintén hatósági tévedések következtében szenvednek. Honnan vegyék ezek azt a befolyásos összeköttetést, amellyel a kazár bír? Eszembe jut, hogy 1884-ben Kolozsvárt egy választási menetet megdobáltak. Emlékezetem szerint tizenhét, vagyonnal bíró választópolgárt csuktak a börtönbe. Ártatlanok voltak azok is. Nem is jött-mentek voltak, mint a kazár. A gyanú nem volt igazolva semmivel. Mégis hat álló hétig szenvedtek csirkefogók és kapcabetyárok közt.

A huszti eset, mely különben munkácsi is lehet, mert azt a jegyzetemet, amelyben név szerint volt a kazár is, a szolgabíró is és informálóm is megjelölve, nem találom sehol — — de bárhol történt, egy ilyen eset nem marad pszichológiai következmények nélkül Rendes viszonyok között azt a biztos jogérzetet eredményezne, melyet a sanssouci-i molnárról jegyzett föl a történelmi hagyomány. Mindenki tudja, hogy Nagy Frigyesnek alkalmatlan volt az a malom s ráparancsolt a molnárra, hogy onnan megfelelő árért malmostól távozzék. A molnár nem engedett. "Ki foglak innen erőszakkal telepíttetni" — fenyegetődött a király. — Nem lehet, felelt a molnár, mert azt nem engedi a bíró.

A mi esetünk azonban nem a jogérzetet erősíti, hanem azt az általánosan tapasztalható félelmet, melyet hatósági közegeink a kazárok irányában táplálnak. Azt a közhiedelmet erősíti, hogy a kazárnak Krisztus a barátja. A kazár kivételes nép. Annak több szabad, mint másnak. Úgyétbaját gyorsabban igazítják. Pörét könnyen megnyeri. Visszaéléseit el tudja palástolni. Ahol igaza van, ott hatalmas védelemben részesül. Ahol nincs igaza, ott a védelem még hatalmasabb. Kazárnak lenni annyi, mint modern kiváltságokban részesülni. Ezt a közhiedelmet erősítette meg a renden kívül való gyors eljárás.

A GEORGINA

A tudomány alaposan megfigyelte, hogy a nyúból mi-ként lesz légy. Nem ilyen biztos a megfigyelés arra nézve, hogy a semmiből miként lesz valami. Sőt bölcséleti tétel, hogy ex nihilo fit nihil.

A gyakorlat rácáfol a bölcselőkre.

Mikor a kazár átsétál a hegyen, akkor az ő vagyona — semmi. Pár év múlva már valami. Később sok lesz a semmiből. Nem mindenkinél. Akárhány kazár szintén nyomorult. Éhezik, fázik, kínlódik ez is. Majdnem olyan szánalmas, mint az áldozatja.

Azonban a zöm élhető állapotban van. De kevés gazdag-szik meg. Hol is kapná meggazdagodásához az életnedvet? Hiszen az az organizmus, amelybe gyökérkarmaival fogódzott, már ki van élve. Silány mezőn, silány a takar-mány. Üres kamrából nem lehet dús asztalt teríteni.

Százados tölgy alatt ki látott viruló tenyészetet? Gyé-ren, soványan, sápadtan nő alatta fű és virág. A cserje elvéznl és időnap előtt kipusztul. Íme, az uradalom hatal-mas lombsátora elfogta a kis egzisztenciáktól a napsugarat, esőcseppet, a harmatot. A tenyészet bizony vézna, sápadt. erőtelen az örökös árnyékban.

A kazár erre az erőtelves tenyészetre vetette magát.

Úgy kell a helyzetet képzelni, mint azt a vackorfát, me-lyet fagyöngy - parazita támadott meg. A fagyöngy magvát évtizedek óta hullatja rá a szürke rigó, a seregély és a húros madár. De míg ép, erőtelves és egészséges a fa, addig a mag nem hajt gyökeret. A fa ellenáll. De mihelyt taplósodni kezd a fakéreg, és odvasodni a törzs: megszűnik a fa ellenállási képessége s a fagyöngy magva megfogamzik.

Igy fogant meg a hegyvidéken a kazár.

A vackorfa kérge el van taplósodva. A fagyöngy mag-va megfogant. A törzs pusztul. Tavasz - hajtása gyöngye, idéttlen; lombja sovány, ritka; virága kevés, gyümölcse si-lány.

Minél inkább sorvad a megtámadott fa életereje: a fa-gyöngy vaskos és merev és érzéketlen levélzete annál jobban diszlik. Azonban megmarad fagyöngynek. Arra már nem nyújt elég tápot, a sínylődő vackorfa, hogy a fagyöngy ön-álló fává fejlődhessék.

Mikor ott jártam, a korai dér már befejezte művét a vackorfák lombján. A halványpirosra kínzott levél már vál-togatta a halál sárga színét s a legkisebb fuvallatra töme-

gesen szállingózott át az enyészet világába. Éppen ezért a fagyöngybokrok annál jobban feltűntek. Mert ezek nem vesztik színüket a dér hatása alatt. Kiállják a legzordabb időjárást is. Télen is zöldek, merevek, érzéketlenek. Amerre csak néztem, mindenütt láttam őket, amint baljószerű energiával belekapaszkodnak a megtámadott fa redvesedő ágaiba.

Sokan vannak.

Munkácson a lakosság 60% kazár, Szolyván 25, Verceken 42, Volócon 25 százalék. Ezek központi helyek, ahol több alkalom nyílik a közvetítésre. Azonban a legfélreesőbb zugokban is van kazár.

Az utas jóformán csak őket látja. Nemcsak azért, mivel állandóan mozgósításban élnek, hanem azért is, mivel a községek út mellett fekvő házaik foglalták el maguknak. A bennszülöttet hátrább tolták, a patakárokba, az oldalakra, a hegyekre. Elfoglalták azt a terenumot, ahonnan könnyebb az operáció; ahonnan meglátható minden járóelő, minden terhes kocsi, minden vizsgáló biztos.

Ha látsz a kis ablakban rozmaringot, levendulát, majonánát: biztosra veheted, hogy ott bennszülött lakik. De ha georgina terpeszkedik az ablak alatt s nehézkes fejét átnyújtja a sövényen: akkor a legtöbb esetben kazár költözött a házba. A georgina - disz többségben van az út mellett fekvő lakások között.

A sok georgina nyugtalanított.

Megtévedtem volna? Hát ez is fészek, amit én barlungnak hittem? Ott is volna poézis? Ezek is szeretik a virágot?

Mert ha napraforgó volna, amit értékesíteni lehet, mint olajgyümölcsöt; vagy zsálya, amit megvesz a gyógyszerész; vagy bármi néven nevezendő haszonplánta. Ez esetben megkapnám az összefüggést a növény és a termesztő között. De a léleknek melyik láncszeme fűzi a georginához a kazár családot?

A családot.

Ezzel a szóval talán meg is találtam a kérdés nyitját. Ime, egy rokonszenves vonás, egy bűvös erő, egy magasztos gyöngesség. Egy finom és nemes és meleg verőfény a kazár kedélyvilág hideg és fekete éjszakájában!

Ne mondjátok, hogy a család és a fajosztón azonos fogalom.

A szülők viszonya a kazároknál is tovább tart az utódek fölnevelésénél. Itt tehát egy megragadható fonalszál mutatkozik, mellyel a kazár is bevezethető a nemzeti művelődés körébe.

Ez a feladat kizárólag a kazárok hitrokonaira hárul.

Csak ezek ragadhatják ki őket, babonás és kegyetlen orthodoxyájuk éjszakájából. Nekünk nincs rájuk hatásunk. Sem hatóságainknak, sem intézményeinknek, sem iskoláinknak. Ami tőlünk jön, azt ellensúlyozzák vagy a megrögzött szokások, vagy a csoda-rabbik. Nekünk nem hisznek. De a zsidó vallású magyarok sokat, hitem szerint mindent tehetnek. A nemzet és a haza hálával fogadná jó fiaitól ezt a cselekedetet.

Szervezzenek egy kultúrligát a kazárok erkölcsi és nemzeti átalakítására. Lássák el őket felvilágosodott papokkal. Építsenek ott zsinagógákat és iskolákat. Vigyenek oda jó tanítókat. Helyezzenek különös súlyt a leánygyermek nevelésére. Vegyék a nyomorultakat gondozás alá. Tanítsák meg ezt a népet magyarul; ébresszenek benne hazafias érzelmeket: oltsák beléjük a hazához és a nemzethez való hű ragaszkodást. Szoktassák őket produktív munkára. Egyszóval, tegyék őket hajlandóvá az európai kultúrnézetek és erkölcsi törvények befogadására.

Tudom, hogy a zsidófelekezeti magyarok körében sem vékával mérik most az aranyat. Azt is tudom, hogy ez a kultúrliga igen nagy pénzáldozatokkal járna. Azonban csak az imént látjuk, hogy az üldözött romániai hitsorosok segítségére pár nap alatt több százezer koronát tudtak összegyűjteni. Tehát ha nincs is sok pénz, de a legszükségesebbre van elég. Nekem nagyon imponált a romániai zsidók megsegítése. Pedig az az áldozat a nemzetre nézve kárbaveszett. Csak annyival volt rokonszenvesebb a péterfilléرنél, mert szegény emberek kapták. De a mire én kérem őket, az bezzeg nemzeti szempontból sem veszne kárba.

A kultúrliga gondolatát a georgina juttatta eszembe. Maradjunk is meg a georginánál. Szívesen időzöm itt, mert vigasztalásomra szolgált az a benyomás, melyet ettől a virágtól nyertem.

Aki virágot ültet, virágot ápol: az nem sajnálja a termőtalajt és a fáradságot tőle. Mitől? Attól, amit szépnek talál. A virágültetés altruisztikus vonás. Tehát fogékony-ság a jóra. Az a georgina arról győzött meg, hogy a kazárt nem elpusztítani kell, hanem átalakítani.

Való igaz, hogy a szépérezék borzadalmasan vaskos módon nyilatkozik meg. Mert a georgina rút, ízléstelen, kirívó és szerfőlött bűdös. Nehéz, merev, visszataszító. Ha leszakítják: nem megszárad, hanem elrothad.

Emlékre nem alkalmas. Imakönyvbe rejtve, ki látott valaha georginát? Koszorút ki tud kötni belőle? Hajfűrtjei

közt a nő, kabátján az ifjú viselt-e valaha georginát?

Ez egy kitaszított virág. Polgárjoga nem is volt soha. Ha egy georgina - bokrétaival lepnéd meg a bálba lépő leányt, csúfságnak venné és kiszerezné belőled. Ha terített asztalán dísznek használná a háziasszony: egy hétig beszélne róla a társaság, mint rosszul sikerült kurióziúmról.

Mindent összevéve: a georginától hallgatag megegyezés-sel tartózkodik a jó társaság. A georgina a virágok kazárja.

Azonban a kazárasszony ezt szereti. Rossz ízlés, de ízlés. Csúf dolgot szeret, de szeret. Életében van egy pont, melyben eltér a hasznosság elvétől. Jól vigyázzunk, mert ez egy archimedesi pont. A kazárvilágot ezen a ponton lehet sarkából kiemelni és áttenni a majorannák, rozmaringok, levendulák és rózsák, liliomok, nefelegtsek és ibolyák világába.

KÉT NAPSZAMOS ÉS KÉT KAZÁR

A kazár vagyontalanul vándorolt be hazánkba. Mit csinájón? Mert élni csak kell. A cigány úgy oldotta meg ezt a problémát, hogy lopott. Rajta vesztvén, azt kérdezte a bíró, hogy miért nyúl a máséhoz? "Mit csináljak, tekintetes uram — ieelt a cigány —, mikor minden a másé?"

A kazár nem lopással oldja meg a problémát. Ámbár, hiszen lopogat is. De ez nem természete. Az orgazdaságot többször gyakorolja. Ez már egy neme az üzletnek. De mint állandó iparágat ezt sem űzi.

Legáltalánosabb mestersége a közvetítés. Ezen a téren hihetetlen rekordot ér el. Valóságos belső szenvedéllyel űzi ezt az ipart. Nincs az üzletnek olyan képzelhető neme, amelyhez oda nem állana középső tagnak. A halász és a hal között ő a kályha.

Bennszülött bennszülöttel semminemű vásárt nem köthet, hogy közbül ne álljon a kazár. Tyúkot, malacot, borjút Munkácson, Huszton, Szigeten nem tud eladni a bennszülött a közvetlen vevőnek. Tehenét, ha el akarja cserélni sertéssel, szántóját kaszálóval, ökrét lakóházzal: a kazár ott van, alkuszik, közbelép és megakaszt minden vásárt, minden cserét, ha közvetítése el nem fogadtatik.

Nem kell feledni, hogy a kazár egy minden tekintetben elhanyagolt népet tart megszállva. Ez a nép a kazárt kikerülhetetlen végzetnek tekinti. Közszerencsétlenségnek, mely nem elhárítható. Istencsapásnak, mit megadással fogad a jámbor hívő.

Később látni fogjuk, hogy a lelkészek minő jó barátai

a népnek. De a kazárok végzetszerűségéről táplált hit megtörte a lelkészek ellenhatását. És minél nagyobb lett a kazárok száma, annál jobban elmerültek a lelkészek a csüggedésbe. Próbálgatták a nép önbizalmát fölébreszteni, de elvesztvén a csatát: elveszítették hitüket is aziránt, hogy népüket megmenthessék.

A közvetítéseknél az üzlet tejfölét szedi le a kazár. Valósággal megvámolja a közforgalmat. A nép egy modern tizedet fizet a kazárnak.

Frigyesfalvánál két rutént láttam dolgozni a vasúti töltésen. Megrongált talpfákat cseréltek ki. A két napszámos mögött két kazár állott hallgatagon.

Kocsink elhaladt mellettük s én elmélázva néztem azt a színes játékot, melyet a havasok egyik csúcsán az őszi napsugár véghez vitt. Azonban össze - vissza tekintettem a munkásokra. Nem tudom miért, hiszen nem érdekeltek. Igaz, hogy mezitláb dolgoztak ásóval, ami annyit jelent, hogy a kemény szerszám feltörte a talpukat; az is igaz, hogy a faluban délre harangoztak s nem láttam körülöttük ételhorzó fehérsépet, ami annyit jelent, hogy étlen dolgoznak. De mindez nem feltűnő az ínségnek ezen a vidékén.

Egyszóval, nem tudok számot adni, hogy miért tekintettem vissza mindaddig, míg egy kanyarulat el nem fődte őket, Csak néztem. Amiként elnézi az ember a kóválygó madarat, ha a nagy magasságban kering, és az alaktalan bogáncskórót a hősivatagban, mindaddig, míg a szem belefárad.

Rá sem gondolunk, mégis nézzük. Nincs semmi célunk vele, mégis nézzük.

Mikor aztán nem látjuk; mikor már lobog a láng a szolyvai kandallóban s utolsó cseppig üritettük a teás csészét és lepihentünk és végig böngésszük a friss hírlapokat s egy krajcáros újságban azt is elolvastuk, hogy Egán csak parádézik, négyes fogaton jár, ingyen eszi az állam kenyérét, cézárnak képzei magát és csodálkozunk azon, hogy milyen gyilokká válhatik a penna elvetemült emberek kezében s hogy a hazugságoknak minő hegyláncai nehezeden még olyan emberre is, aki tudását, szorgalmát, jelenét és jövőjét annak a magasztos célnak szentelte, hogy egy szerencsétlen népet megmentsen a nemzet számára; mikor mindezen túlestünk s kioltottuk lámpánkat, akkor megint csak előnkbe kerül a két napszámos, hívatlanul, szinte tolakodva és látjuk kékes szürke lábszáraikat, sovány karjukat, foldozott ingüket és lemondásteljes arcukat.

Látjuk a két kazárt is a hátuk mögött, mereven, hidegen,

érzéketlenül; sötéten, mint a fátum; kérlelhetetlenül, mint a balsors.

Szobánk megtelik fantasztikus képekkel. A nép szenvedése lerajzolódik a fekete levegőre; az örtüzek mellől megérint a vészkiáltások egy - egy foszlánya. És úgy tetszik, mintha nem talpfán dolgoznék többé az a két napszámos. Hanem mintha kivonult volna valamennyi rutén, mindenik ásóval, mindenik mezitláb, mindenik rongyosan és mintha mindenik az önsirját ásná, hogy befeküdjék, megválni attól az élettől, amelynek ránézve semmi becse sincs.

Víziókat még borzadályosabbá teszi, hogy a sírásók mögött ott látjuk a merev, érzéketlen sötét kazárokat is és leolvassuk róluk, mint valami fekete fejfákról, a sírásó nép szomorú drámáját.

— Másnap reggel, Zsdenyova felé menve, az országút és vasút kereszteződésénél megint láttam a két napszámost. Talpfák kicserélésével vesződtek most is. Ásóval, emelőrúddal most is. Rongyosan, mezitláb most is. És ott állott mellettük a két kazár is.

Tegnap csak néztem ezt a csoportot; most már vizsgáltam. Tegnap tünődtem a kazár - örizet fölött, most már kérdezősködni kezdtem. A váltóőr alaposan fölvilágosított.

Megtudtam, hogy egy munkavállalat hegyvidéki procedurája megy előttem végbe. A szakaszmérnök elrendelte néhány talpfának a kicserélését. Ez a két kazár jelentkezett napszámosnak nyolcvan krajcár napibérért. A vasút megbízottjai — a legközelebbi állomásfőnök megbízta a jelentkező két kazárt a munkával. Az egész munka három napot vesz igénybe. Jut egy kazárra 2 forint 40 krajeár.

Azonban mindkettőnek van a faluban adósa. Az egyik liszt árával tartozik; a másik készpénzzel. Nem éppen sokkal. Malacra kapta a pénzt az egyik. Jegyzetem szerint három forintot. De már régen, május elsején. A kötés szerint minden hónapban minden forint után egy napszámmal tartozik az adós kamat fejében. A három forint után három napszámmal. Idáig négy hónap telt el; tehát dolgozott az adós tizenkét napot. Mindaddig dolgozni fog, míg a tőkét vissza nem fizeti. A lisztadósság ügyét nem tudtam meg ilyen körülményesen. De ha rendes kamatot fizet, akkor hetenként egy hatost fizet egy forint után. Ez tehát olcsóbb, mint a malacpénz adósság, mert ez csak ötszázhusz per cent.

A folyamat tehát ez: a kazár lefoglalja magának a munkát és azt ledolgoztatja a ruténnel. Ha adós a rutén, akkor kamatban dolgozik és nem kap semmit. Ha nem adós, akkor készpénzért dolgozik s kapja a felét a munkabérnek vagyis

negyven krajcárt. A kazárnak, mint vállalkozónak, a semmivetésért szintén megjut a negyven krajcár.

Onként merül föl a kérdés, hogy miért nem kapja a rutén egyenes kézből a munkát? Hiszen ez így zsarolás. Az állam kifizet nyolcvan krajcárt egy bizonyos munkamennyiségért s aki végzi a munkát, csak fele árát kapja meg munkájának. A kazár odaáll az állam és polgára közé rabszolgatartónak. A rutén izzad, a kazár zsebel.

Ha a végzett munka csakugyan nyolcvan krajcárt ért, miért nem kapja meg a munkás a munkabért levonás nélkül? Ha pedig csak negyven krajcárt ér, miért fizet az állam nyolcvanot?

Miért?

Ebben a kérdésben rejlik a népnymor kútfeje. Miért? Miért, hogy a kazár tudja meg és nem a rutén, hogy talpfákat kell kicserélni? Hogy megrongált töltést kell helyreállítani; hogy teherárút kell továbbszállítani, hogy trafikot lehet nyitni; hogy leesett a tengeri ára; hogy drágul a kassa. Miért értesül a kazár dolgokról, melyekről a ruténnek sejtelve sincs, holott írni-olvasni egyik sem tud? Miért van a kazárnak összeköttetése a világgal, holott teljesen elzárja magát a civilizáció behatásától?

Miért?

Azért, mert a kazár egy sokszázados kereskedelmi organizmus beltagja. Nem csinálta azt a szervezetet senki. Nincsen annak írott törvénye. Tisztikara sincsen. Könyvvezetése sincs. Se cége, se működési területe, se alaptőkéje. Csak szelleme van és hagyománya. És eredménye.

Nem vezet senki: mégis egységesen működik. Nem kap parancsokat, mégis engedelmeskedik. Kinek? Az életosztónnek. Erkölcse sincs, csak szokása. Jelleme sincs, csak tulajdonsága. Barátja sincs, csak cinkosa.

Tagjai működnek a sivatagban, a bércek között, a falukon, és a városokon. Hazája a világ Palesztinától Munkácsig. Ökörmezőtől Kairóig. Az egész organizmus arra van berendezve, hogy észrevegye az üzleti kilátást.

Más ember szagol, tapint, lát, hall, érez. Ez volta képpen egy dolog. Semmi egyéb, mint a külső hatások közlése az agyvelővel. Mikor tapintunk: akkor az ujjunkkal látunk; mikor nézünk: akkor a szemünkkel tapintunk; mikor hallunk: akkor fülünkkel tapogatjuk ki a hanghullámok minőségét és terjedelmét. Mikor szagolunk: az orrunk nyákhártyája tapogatódzik aziránt, hogy minő íze van az illó olaj elszálló parányainak. Mi tehát csupán a tapintás különböző alakzataival érintkezünk a világgal.

De az életosztón hajthatatlan szüksége az évezredes

bujdosásban a kazárnál egy másik érzéket is kifejlesztett. Egy hatodikat. Az üzleti szervet. Amiként kifejegette a vándormadárnál a földrajzi ösztönt. Azt az érzéket, hogy delectum nélkül, éjjel-nappal el tudjon a légürben, földrészek és tengerek fölött igazodni. Úgy a kazárban az a tulajdonság fejlődött ki, hogy másnak a munkáját a maga haszná-
ra tudja fordítani.

Másé a verejték, övé a siker. Másé a fáradság, övé a nyereség. Másnak a munkája: erőfogyasztás; a kazár munkája: erőgyűjtés. A talpfacserélésnél vérét és izomzatát emésztí a rutén. A kazár pihenve nézi a munkát s szedi róla a gyümölcsöt.

Ismétlem, hogy itt egy hatodik érzék jelentkezik. A kazárösztön lát bizonyos tüneteket, amihez nekünk nincs szemünk. Mintha több szerve volna, mint másnak. Ránézve a világ egy óriási szerencsekerék. Élete a lutriszámok állandó kombinációjából áll. Egész lénye belemélyed a nagy szerencsekerék vizsgálatába. Különleges szervével ó látja a számok kavargását s titokzatos hipnotizálással rá tudja kényszeríteni a számjait, hogy kijöjjenek.

A PÁLINKA

A jóllakás érzése a rutén népnél egy alig ismert állapot. Rendes tápszere a puliszka, a zabkenyér, a krumpli, a szilvaíz, az aszalt alma. Tej nagyon ritkán; tojás még ritkábban. Rozskenyér csak ünnepnapokon és csak a jobb módúaknál. Bükkfakéreggel és polyvával gyakran keverik, vagyis szaporítják a zablisztet. Zsiradék csak elvétele körül a krumplihoz, vagy paszulyhoz.

Veteményes kertet igen gyéren láttam. A káposztát, hagymát, répát pénzen veszi, ha veszi. A tojást eladja sóért, ecetért, pálinkáért. A baromfit is eladja. Sertést csak a gazdagabb hízlal.

Megnéztem néhány háztájat. Filyó Fedornál, aki nem tartozik az elesettek közé, íme, mit találtam: A lakás áll egy szűk pitvarból és egyetlen szobából. Együtt laknak itt: ő, a felesége — egy öreg golyvás asszony — két leánya, két veje és hét unoka. Tehát tizenhárman. A leányok, amint látható, "fiú - leányok" voltak s odaszállott mind a két vőlegény. A leányok 19 éves korban mentek férjhez.

A család birtokában van egy tehén, egy "feles" üsző, két ökör - tinó, öt darab kacska, két tyúk, egy kakóca. Ló, sertés, juh nincs. Belső telkén van hat szilvafa, két alma-

fa, egy diófa és egy eperfa. Múlt évi termése hetven kéve kender, egy zsák paszuly, öt véka rozs és egy boglya széna, körülbelül harminc mázsányi. A tengerit még nem szedték volt le; de az öreg gazda reméli a harminc vékát. A zab rosszul sikerült; azt lekaszálták és föletették a tejelő tehénnel. Tüzelőfát a közhelyről kap. Összes birtoka tizenhárom kat. hold, melyből kilenc szántó, négy kaszáló.

A piszok, rendetlenség és ínség, amit ott találtam, a Zola tollára való. Annyi bizonyos, hogy egy 13 holdas székelynek nem így néz ki a tűzhelye. Annak van mit aprítani a táliba. Hiszen ez Háromszéken 26 köből férjű föld! Kicsi híján kilenc köből esik egy határra. Ennyi föld mellett a székely ökröt tart, asztagot rak, két sertést hízlal, kenyeret eszik, vasárnaponként tyúkhúsos laskát; gyermekét papnak, tanárnak, hivatalnoknak nevelteti; jó ruhában jár, pádimentumos házban lakik, galambbúgos kapu mögött.

Tizenhárom hold föld mellett nincs indokolva az ínség. A piszok éppen fölösleges. A rendetlenség pedig visszataszító. De hát így van. Így volt a másik, a harmadik, a negyedik háznál is. Nem mondom, hogy valamennyinél így van. De állítom, hogy földjével nem jól bánik a rutén. Rónaságra való gazdálkodási rendszert folytat. Erőlteti a gabonatermelést, ami itt nem sikerülhet. Holott az itt-ott látható lóherés szalagok mutatják, hogy az állattenyésztéssel szép eredmények volnának elérhetők.

Leírhatnám a Taylor János háztűzét is. Ez takarosabb, mint a Filyóé. De a gazdasági rendszer itt is olyan hibás. A táplálkozás itt is olyan silány. A gyermekprodukciónak itt is olyan nagy. E tekintetben a rutén túltesz még a kazáron is.

A rossz és erőtlen és kevés táplálkozás, továbbá a zord éghajlat, a tűzifahiány, a nappali munka és éjszakai ébrenlét az őrütek mellett s végre a fogyatékos ruházkodás valóságos életszükségessé teszi a pálinkát.

Ez a szörnyű találmány itt még jobban pusztít, mint a székelyek és oláhok között. Bátran elmondható, hogy a rutén keresményének kilentizede pálinkává változik át. A szerencsétlen iszik, mert éhes; iszik, mert hideg van; iszik, mert nem bírja a munkát. Végre is iszik rossz szokásból, iszik búfelejtőnek és iszik, mert a kazár könnyen adja.

Kocsma - regula itt nincs. A papíron van; a valóságban nincs. A kazár hitelez. A rutén megrészegszik. A kazár tovább hitelez.

Újabb időben a kocsmalétszám a népességi számarány szerint van megszabva. A meghatározott létszámon felül nem ad a pénzügyigazgatóság kocsmajogot. No hiszen! Meg-

esnek belé, ha a kazárnak az efféle rendszabály imponálna. Akinek nincs engedélye: nyit zugkocsmát.

A cirkáló finánc, ha jól kinyitja a szemét, rábukkan az ilyen zugokra. De nem mindig nyitja ki a szemét. Nem is tanácsos a túlszigorúság; mert a kazár nem ismer tréfát, ha az érdeke sértve van. Aztán nem is éppen a legválogatottabb legényekből áll a pénzügyőrség. Egyik-másik meg is közelíthető vagy szép szóval, vagy egyébbel. Jobszty alispán úgy vélekedik, hogy a zugkocsmák ellen csakis a megszorított csendőrség léphetne föl kellő eréllyel és kellő eredménnyel.

A meglépesedett kazár, ha nincs engedélye, nem zugkocsmát tart, hanem cukrászdát nyit. Biz az nem úgy néz ki, mint a Kugler terme, de a cégfelirat bizonyítja, hogy cukrászat. Tudtommal ez egy iparág. Ipart üzni csak iparhatósági engedéllyel szabad. Ezeket az engedélyeket nem tudom, kérik-e; nem tudom, kapják-e? Csak annyit tudok, dok, hogy azok a nyomorult faluk el vannak árasztva cukrászdákkal.

Megszűnik-e a pénzügyigazgatóság hatalma a cukrászokkal szemben? — nem tudom. Hogy a rutén nem fagyaltért, nem jégbehűtött csokoládéért és nem is párisi bonbonière-ekért jár oda, azt fölösleges magyarázni.

Vörös ital, zöld ital, sárga ital — ez mind masina-pálinka. Nem is drágább, mint a színtelen. Olykor mérgeesebb, néhány csepp lúg, vagy kénsav, vagy mit tudom én, mi — de csak annyi, hogy mérgezési tünetek ne mutatkozzanak, azonban, hogy csípje a nyelvet és rágja a gyomrot: még népszerűvé is teszi a kazárt. Jó italt mér. Erő van benne. Marja a torkot és a bázsingot, mintha tűzlángot nyelt volna az ember. Ez bezzeg nem sajnálta a szegény embertől a spirituszt.

Rajtacsípni a kazárt a kocsmái kihágáson nemigen lehet. A rutén nem panaszol, sőt nem is igen tanúskodik ellene. Hiába: több nap, mint kolbász. "Mind szép ez uram és igaz", mondta nekem egy beszédem után a választó; "de az úr elmegy, a szolgabíró pedig itt marad." Le voltam cáfolva. Ha pártos és semmirekellő az a szolgabíró, akkor üldözteti a választót. Nos, a kazár is ott marad.

Nem az egyes kazár marad ott, mert hiszen az egyest, ha hibázik, el is csukhatják. Hanem maga a kazár marad ott, mint antigazdasági fogalom. A kazár, aki hitelez, mint kocsmáros, mint boltos, mint tőkepénzes; a kazár, aki munkát ad mint vállalkozó, mint szállító, mint ügynök; a kazár, aki legelőbérletet ad, mint főbérlet. Ez marad ott!

Ezzel pedig kikötni nem tanácsos. Mert a szegény embert mégis csak ő segíti meg. Nagy uzsorára ugyan, de megsegíti. Odavesz ugyan a keresmény, a barom, a termés, a föld, a telek. De ez nem látható előre. A semmi hitelnél mégis csak jobb az uzsora is.

Orvosság nélkül meghalt volna a beteg. A kazár adott orvosságra valót. Nagy kamatot vett; de íme, a beteg meggyógyult. A kamatba belepusztul a család egész vagyona. De hátha — nem? Hátha jobb termés lesz? Hátha megsegít az Isten?

Szántani megy a család kapával. Nehéz, lassú, kétségbeejtő munka ez. Kivált, ha nagy volt a hó, nem fagyhatott a föld és összetapadt a hóteher súlya alatt. Ha csak megpiszkálja a feltalajt: nyúlsaláta öli el a tengerit, mielőtt kikelt volna. Jó mélyen kell tehát a kapát a szivályos földbe vágni. A levált röögöt föl kell fordítani. Aztán tovább vágni. Egész erővel, teljes feszültséggel; reggeltől délig, déltől estig.

A nap hosszú, a munka fárasztó. Aszalt almalevet ettek reggelire puliszkával. Délire kicsirázott burgonyát főzött az asszony. Ilyen munkához silány táplálék. Az erő fogy, az izmok lankadnak és a nap még jó magasan jár.

Ha álmodozni tudna az a kapás, akkor arról a hízó ökörről álmodnék, amelyet vegyileg és élettanilag kiszámított tabellák szerint tápláltak. Nyolc kiló széna, huszonöt kiló burgundi répa, félkiló dara, két kiló törek, répaszeletek között füllesztve: ez a napi élelem egy normális ökörnél másfél kiló hússzaporulatot jelent. Ha nem húsrá dolgozunk: akkor ezzel a táplálékkal tizennégyórai teljes munkaképességre fokoztuk az ökör erejét.

De a rutén kapás ereje pillanatonként fogy. Az ő tápmennyisége nincs tabellákba szedve fehérnye és zsírtartalom szerint. Izma és vére használódik el minden kapavágásnál. Testének ezen nagy értékeit átadja a földnek, hogy azt termőképessé tegye. E közben ellankad. Ereje fogy, miként a póknak, mikor hálót sző. A kapát már nem emeli olyan magásra és nem vágja elég mélyen a földbe. Érzé magán a kimerülés összes tüneteit.

Egyetlen mentőszer a pálinka. Ez mintha vérré válnék és izomzattá. A lankadt tűz újra éled a kazánban. A gép munkaképessége néhány órára helyreáll.

Am a pálinka a kazárnál van. Sárkány őrzi a drága kincset. Hordószámra áll nála az a bűvös életnedv, mely erőt fokoz, éhséget csillapít, nyomort feledtet. Micsoda gazdagság, mekkora hatalom, minő boldogság bírni, kezelni, szagolni azt a sok pálinkát! Akkor inni belőle és annyit, a

mikor és amennyi tetszik! A rutén csodálattal telik a kazár iránt. Elismeri magánál felsőbb lénynek. Hogyne, mikor annyi pálinkája van.

Tétovázva közeledik a kaszálóból az asszony a kocamához. Csak egy litert! De máris tartozunk, hátha nem ad? Pedig az eltartana holnap estig s akkorra befejeződnek a kapálás is. Talán csak mégis megszán. Milyen jó volna, ha csakugyan megszánná.

Ez a vágy rögeszmévé lesz. Mikor a küszöbhez ér, akkor már úgy érzi, hogy az élet kockája azon a liter pálinkán fordul meg. Hogy anélkül biztos a megsemmisülés; hogy azzal biztos a boldogulás.

És amíg töpreng, sóhajtoz, kérkedik, bízik, aggodalmaskodik és remél: azalatt mind nő a kazár az ő szemében, mert hiszen tőle függ most már maga az élet. Mérleggő változik át neki az ismert világ. Egyfelől áll a pap, a főbíró, a csendőr, a végrehajtó. Másfelől áll a kazár.

Lankadtan teszi kezét a kilincse. Vajon ad-e? Oh, ha adna! De hátha nem ad?! És amint nyílik az ajtó: azok ott a másik serpenyőben mind jobban süllyednek lefelé a küszöbig, a pincéig, a mélységekig, ebben a serpenyőben pedig a végzet kérlelhetetlenségével emelkedik a kazár a gerendáig, a háztetőig, a bércek fölé, a felhők fölé.

Mert a papnak van ostyája, a főbírónak van hajdúja, a csendőrnek van fegyvere, a végrehajtónak van dobja. Ez mind nagy és hatalmas dolog. De valamennyinél nagyobb és hatalmasabb a kazár, mert ennek pálinkája van. Ez a szer csak azért nem szent, mert nem a templomban adják. A síró gyermek elalszik tőle, a nyugtalan gyomor lecsillapul, a fájdalom megenyhül, a hideglelés szűnik, az erő megjön.

A pálinka: életnedv.

Világos, hogy itt egy önszuggesztio megy végbe. Lelke át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy ereje, munkaképessége, tehát jövője és egész létele attól a pálinkától függ, melyet a kazár megtagadhat. Ha tehát megkapja a pálinkát: azt hiszi, mindent megkapott. Ennélfogva hajlandó minden további fontolgatás nélkül mindenét adni ezért a mindenért.

Úgy kell felfogni, hogy abban a pillanatban az ő legforróbb és legmindenhatóbb vágya teljesül. A kazár megszabadította kínzó kételyektől, kétségbeesett csüggedéstől és legazebb, legnagyobb reményét váltotta be. Hogyne fogadná tanuk előtt, hogy tartozása most már éppen annyi, amennyit a kazár mond. És ígéri is, hogy a szolyvai vásár után megfizeti. Kamatot is ígér, minden hatos után egy krajcárt.

Helyes! — mondja a kazár.

Aldja meg az Isten — mondja az áldozat.

A KAZÁR MŰKÖDÉSE

Műves napokon a pálinkauzsora iparága csak alvó rücsyeket fakaszt. Az elcsigázott test keres enyhülést a kazárnál. Azonban itt csupán életszükségről van szó. Ez sem alárendelt alkalom ugyan, mert az életszükség alól nem térhet ki a rutén. Kiaknázható ér itt is kínálkozik tehát. De itt legalább józan kölcsönkérővel van dolga a kazárnak. Itt tehát mégis csak határa van az üzletnek.

Hanem a lombfakadás és virágzás vasárnapokon megy végbe. A rutén berűg: a kazár józan marad. Most már nem az élet szüksége aknáztatik ki, hanem az élet bolondsága. A megmunkálendő matéria itt már nem a kimerült ember, hanem az ittas ember. Aki nem az erejét veszítette el, hanem az eszét.

Ezekben a kocsmákban a számító üzérkedés keríti hatalmába az iszákos szenvedélyt. A buta állat az élelmes ember markába dül.

A kocsmá: kelepce. Az ajtó csak befelé nyílik. Bemenni könnyű: kijönni nehéz. A kazár küldi — szóval; marasztalja — tettel. Mikor küldi, akkor tanuk vannak készletben. Mert a kihágási pörnél ezekre szükség lesz. Mikor marasztja a kezébe nyújtott itallal, akkor hiányoznak a rendes tanuk.

Kéri, szidja, hogy menjen már. Így is nagy a kontó. Négy hét óta egy fillért sem fizetett. Ennyi forint, ennyi krajcár. Igaz? — Igaz! — mondja bután az áldozat. Ezt hallják a tanuk. — De maga részeg! — Nem vagyok részeg, tiltakozik az áldozat. — Ugye, részeg? — Nem részeg, felelik a tanúk. — Hát beismeri tartozását? — Beismerem. Csak még egy pohárával!

Mindezt kiszámítva, megfontolva, hidegen, lelkiismeretlenül végzi a kazár. A kelepce olyan biztos, olyan mély és olyan kikerülhetetlen, mint a sírűreg. Önérzet, vagyon, tüggetlenség, becsület — mind oda temetődik.

A kocsmauzsorával szemben a hatóság tehetetlen. Egy Egy jegyző komolyan vette a zárórát és a hiteltilalmat és följelentést tett a kazár ellen. De tanúk gyanánt a kazár mellett a kifosztott áldozatok jelentek meg s valamennyien azt vallották, hogy a kocsmáros többször fölszólította őket a távozásra, de ők nem mentek; iparkodott őket kituszkolni, de ők ellenállottak; nem adott nekik italt, de ők erő-

szakkal töltöttek maguknak. A szolgabíró — legjobb tudomása ellenére — kénytelen volt a kazárt fölmenteni s az állítólagos rendetlenkedőket két-két forintig büntetni. A pénzbüntetést a kazár megadta nekik. Így beszélt nekem a pap, a jegyző, a tanító.

A pénzuzsorának még kevésbé lehet hatóságilag nyakát szegni. Az adós nem panaszol. Örül, hogy pénzt kapott. Drága pénz ugyan, de a szükség igen nagy volt. Talán belepusztult volna, ha akkor nem kapott volna lisztet, paszulyra, sóra, ecetre valót.

Mikor panaszra kerül a dolog: akkor már ütik a dobot. Akkor már úgy felgyűlt a tőkésített kamat, a perköltség, a hirdetési díj, a bélyegilleték, hogy az árverésen minden elúszik. A föld, a telek, a ház — minden. A gazda zsellére lesz a kazárnak. Hogy ősei kunyhójában lakhassék, hetenként három napszámot tesz ott, ahol a kazár kívánja.

Egy nyugdíjazott járásbíróról beszélnek, hogy rendszeresen megidézte a rutént és tudatta vele, hogy Gottesmann, vagy Jánkel, vagy Berkó, vagy Májtzig (a név közömbös) bepörölte őt huszonegy forint tartozásért. A rutén beismerte, hogy adós, de csak két forinttal. A járásbíró nem kutatta tovább, hanem haza küldötte az alperest, hogy gondolja meg jobban a dolgot. A rutén haza gyalogolt. Az egyik húsz kilométernyire; a másik harmincötre, már amilyen messzire laktak a járásbírósi székhelytől.

Napok múlva megint idézetet kapott a rutén. Ez megint megjelent és ismétlődött ötször-hatszor. Mindaddig ismétlődött, míg végre vagy beleúnt az alperes a zaklatásba, vagy beteg volt, vagy dologra ment valahová — és nem jelent meg. Ekkor aztán meghozatott a kontumác ítélet. Az alperes elmarasztaltatott huszonegy forint tőkének és járulékainak, valamint a felmerült és felmerülendő perköltségeknek nyolc nap alatt, különbeni végrehajtás terhe mellett való megfizetésre. Mindent összevéve, a nyomorultnak két ökre vészett belé a két forint tartozásba.

Ez nem önálló és kivételes eset. Annál a járásbírónál ez rendszer volt. Azok, kik ezt beszélték, becsületszavukat kötötték le arra, hogy ilyen volt a rendszer.

Egy derék lelkész, ki a népnek valódi gondviselője, bemutatva nekem Riáskó Vaszil bukóci lakost. A szép, világoskék szemű, hetvenkét éves, teljesen megtört alak hálálkodva közeledett felém, mert azt hitte, hogy én is a hegyvidéki akció vezérei közé tartozom.

Ez a mártír tizenöt év alatt öt forint kölcsön összeg után Jäger Hersch tőkepénzesnek hatszáz forintot fizetett, amiként a perrendszerileg megállapított és a kölcsön ösz-

szeggel mai napig is tartozik. Mindene odaveszett. Tehene, juha, háza, kenderföldje és szántója volt, mikor a Hersch karmai közé került. Most semmije sincs és kegyelemkenyeren éldegél a vejénél.

A Hersch áldozatairól mesés dolgokat beszélnek. A közelebbi időben ötvenegy uzorapert indítottak ellene. Ebből negyvennégyet beszüntettek. A bizonyítás lehetetlen. A hivatalos eskü: nem eskü. Akivel csak beszéltem, mindenki meg van győződve, hogy a feltűnő sok hamis esküvésnek véget vetne, ha kötelezővé tennék a rituális esküt. Mert ez a polgári fogadalom egy cseppet sem fészélyezi a kazárt. Bánja is ő. Úgysem törik bele a bicskája. Hiszen senki sem tudja rábizonyítani, hogy hazudott. De a szertartásos eskü egészen más. A vakbuzgó kazár mindenkit és minden időben hajlandó megcsalni. Attól azonban óvatosan őrizkedik, hogy Jehovát szemtől-szembe megcsalja.

Laturka vidékén, közvetlenül a határszélen néhány község sertéskereskedéssel foglalkozik. Vásárolják a sertést Galiciában, és hajtják a munkácsi vásárra. Ezek nem elesett emberek, de üzérkedésükhöz gyakran kell hitelüket igénybe venniök. A hitel egyetlen forrása a kazár. A forrás megnyílik a paraszt előtt. Meríthet belőle. Merít is, mert különben életmódja szűnik meg.

Ezen hitelezésnél fizet a rutén tíz forint után hetenként két forintot. Ez már hagyományos fix tétel. Majdnem törvény. Nem változik. Állandó, mint a kifli ára.

A forgalom lebonyolítása elég gyors. A sertést vagy haszonnal adja el a rutén, vagy kárral. Ha haszna van, kifizeti tartozását s egy-két heti kamatot. Az összeg az idő rövidege miatt nem válik megdöböntővé. Harminc forint után egy hét alatt fizet egy forintot. Ha a vásáron nyert tizenkettőt: megtalálta a rutén is a maga számadását. Égbekiáltó uzora ugyan, de nincs áldozata.

De ha kárral jár az üzlet; ha nyakán marad a sertés s azt tartania kell uzorapénzen vett gabonával; vagy ha betegség éri a jószágot; vagy ha áron alul veszik meg: no akkor meghúzták a harangot a rutén összes vagyónkája fölött. Tíz forint után egy évre 104 forint. Ez, ha jól számítok, ezernegyven százalék.

Ilyen képek ismétlődnek völgyről völgyre, faluról falura. A pénz is a kazár kezében van, az áru is, a közvetítés is. Tehát a forgalom minden ága, minden eszköze, minden tényezője. És a kazár uzoráskodik a pénzzel is, az áruval is, a közvetítéssel is. A rutén életnek valamennyi fonalszálát a kazár tartja kezében. E kíméletlen és szivtelen faj egész élelmességét arra koncentrálja, hogy hurkot

fonjon a népelet gyöngé szálaiból s azt a paraszt nyakába vesse.

Békességes álma legyen a Magyar Büntető Törvénykönyv nagyvezű szerzőjének a Kerepesi - temető sírjában. Ha tudná, hogy mi folyik a Kazár - földön, nem volna álma zavartalan. Ha éles szemeivel megfigyelte volna ezt az állapotot, nem kötötte volna gúzsba az uzsorapereknel a bíróság kezét. Nem mondta volna ki, hogy az uzsora csak magánvádra üldözhető. Nem vétségnek minősítette volna az uzsorát, hanem cégéres bűnek.

Tudom én, hogy cifra és kecses vesszőparipák készülnek az Elmélet jogászok gyáraiban. De köszönöm én azt a jogelvet, amelyik tönkretenni segít egy népet. Mit bánom én, ha az elv száz szillogizmus szűrőkészülékén állotta is ki a próbát. Törvényt nem a principiumok igazolására kell hozni, hanem az élet nagy és állandó szükségleteinek kielégítésére.

Nemzetünk Szent Istvánnal belépett a keresztény civilizáció körébe. Jézus Krisztus tana üldözi az uzsorát. A magyar büntető törvénykönyv ide vágó része nem keresztény világnézetből fakadt, mert enyhén bánik az uzsorával.

Akinek szíve - lelke van és fogékonysága a tömegek nyomora iránt: utazza be a kazárok földjét s akkor majd megkérdezem, hogy vétség-e az uzsora, vagy népiértő szörnyű bűn?

JUH ÉS ÖKÖR

Kutyát a rutén - portákon nem láttam. Ez itt már fényűzés. A kutya eledelét elfogyasztja az ember. Pedig volna őrizni valója. Jóféle mezőségi kuvaszok hamarabb elúznék a vadat a vetésről, mint az őrtüzek.

Juhot sem láttam. Máramarosban még van juh. Még. Vajjon meddig tart? De Beregben már nincs. A rónasági részen lehet; bizonyára van is. Talán nemes birka is van. De a hegyvidéken már racka sincs.

Egyik - másik ereszt alatt osztováta - maradványokat vettem észre. Hányódó vetéllőt, csörlő ládát, guzsaj - pálcát, orsó - karikát. Roncsok a vagyoni hajótörésből. Mikor kérdeztem, hogy hol a többi darab, az öreg asszony zokogásban tört ki. Így nézhet a szülő meghalt gyermeke könyvének széttépett lapjaira.

Nincs juh. A Kárpát - lakónál ez a legborzasztóbb valóság. Ahol juh van, ott tej, túró, sajt, orda, savó van. És gyapjú. Tehát élelem és ruházat. Aztán bárány. Tehát

adóra való. Aztán trágya. Tehát termékenyítő erő.

Hegyvidékeinken a juh egy egész mindenség. Szerény igényű és nagyhasznú állat. Kibírja a legzordabb időjárást. Pajtára nincs szüksége. Minden fűszálat értékesít. Jámbor, ragaszkodó, erkölcsös. Sokszor azt hiszem, hogy talán még vallása is van. Hiszen nincs olyan jó barátja a szegény embernek, mint a juh. Mindenét neki adja s valami keveset kér tőle.

Ahol nincs juh: ott már nem a vég kezdetéről, hanem a vég legvégéről beszélhetünk. Ha nincs juh, akkor semmi sincs. Mert a hegyvidéki ember, akár oláh, akár székely, akár tót, legutoljára a juhától válik meg. A címeres ökröt felváltja a buta (székely elnevezése a kurta szarvú, apró, sötétszürke kaukázusi szarvasmarhának) a butát a tehen. a tehenet a ló, a lovat a sertés. Itt egy darab időre megáll az állati értékek lefokozásában mutatkozó vagyoni süllyedés. Sok kerül a holt leltárra, aztán a kenderföldre, később a parafernumra. De a juhot még mindig tarják. Helyes gazdasági érzéket mutat a hegyi nép, mikor legszívósabban a juhhoz ragaszkodik.

Tíz darab juh megél nyáron két hold legelőn és télen tizenkét mázsa takarmányon. Ez a táplálék a hegyvidéken tizenhat forint kiadáának felel meg. Ezzel szemben tíz juhnak a hozama piaci árak szerint a gyapjú után nyolc, a bárány után tizennyolc, a túró után harminchat, az orda után négy forint. Csakhogy a család nem viszi ám piacra ezeket a termékeket, hanem maga fogyasztja el. Pénzt csak a bárányból csinál. Ez annyit jelent, hogy túró van a háznál egész éven át. Orda és savó egész nyáron. A család tehát állandóan el van látva egy fontos és egészséges tápszerrel.

Nagyobb súlyt fektetnek a gyapjúra. A mosással, fésüléssel, fonással, szövéssel eltelnék az őszi esték és a téli napok. A fehérszékely nem ül dologtalanul. A szövetből kikerül a guba, a szokmány, a zeke, a nadrág, a szoknya, a kötény, a bocskor-szíj, az ágytakaró, a pokróc, a tarisznya. Csakban, Csergyóban még gyeplőt is fonnak a gyapjuból. A Kárpátokban télen át térdigérő gyapjúharisnyát visel bocskorában az asszony nép.

A gyapjú házi feldolgozása általános szokás. Fonni, szőni, varrni kivétel nélkül minden székely és minden oláh asszony tud. Ez a házi ipar mérhetetlen gazdasági és erkölcsi kincset rejt magában. Ezzel az asszony is családfenntartóvá válik. Kilép negatív szerepköréből az alkotás terére. Nemcsak kotyvaszt, hanem termel. Nemcsak gyer-

meket produkál, hanem gazdasági értékeket is. Nemesak gondviselője, de szaporítója a vagyonnak. Az asszony szociális becse ezzel megkétszereződik. A székely nemesak ösztönből házasodik, hanem azért is, hogy munkaképességét emelje s életterheit megkönnyítse.

Ruházati cikkekért, a külföldre vándorló milliokat, milliókkal tetéznék hazánk, ha a gyapjúnak ez a házi földolgozása nem volna. Ahol juh nincs, ott egy nagyfontosságú közgazdasági tényező hiányzik.

A beregi ruténnek immár nincs juha. Az az állításom, hogy a hegyvidéki nép legkésőbb válik meg a juhától, itt nem nyer igazolást. Mert a rutén az ökréhez inkább ragaszkodik. De merem mondani, hogy ez a körülmény a rutén gazdasági ösztön fogyatékoságát bizonyítja.

A rutén az ökrét szereti. Juhán már túladott. Tehén- és sertésállományának is megvérezte a torkát Beer, Herschel, Löw, Kahán, Májzlik, Szender, Gottesmann, Jankel. De az ökröt körömszakadásig tartja. Az ökör az ő ambíciója. Bármilyen elcsigázott, bármilyen torz: de ha ökör, akkor az mégis Csákó, Bimbó, Darú, Kajla, Vidám. Neve van holott juhnak, kecskének, sertésnek nincsen neve. A lónak is csak megjelölése van: szürke, sárga, fakó, puci. Ez nem név; ez csak jelző. Aki leírja, kis betűvel írja. De Pajkos, Kendes, Csöndes: ez már név a talpán.

Évekig lehet róla beszélni, akár ha elkárosodott, akár ha ellicitálták. A természetéről, hogy ilyen volt, olyan volt; az erejéről, hogy ennyi deszkát vitt Munkácsra, annyi pálinkát Vereckére; jó erkölcséről, betegségről, mikor hideg volt a füle és nem kérődzött; aztán felgyógyulásáról, mikor először harapott belé a sósvízzel meglocsoltsarjába. Oh, ezek nagy és szép emlékek. Boldog perceink csak akkor vannak, mikor a múltakban élünk.

Ambár kellő tiszteletben tartom ezen emlékeket, mégis kimondom, hogy szegény ember háztartásában az ökör nem produktív állat. Nem tejel, nem borjúzik. Értéke a használatban fogy. Több tőkét köt le, mint a tehén. Munkája a jól gondozott tehénnel is elvégezhető. De a tehén mellett még táplálékot is nyújt. Ahol tehén van, ott nincs éhínség. Átvinni a hegyvidéki népet az ökörgazdaságból a tehéngazdaságba: ez az átalakulásnak kiszámíthatatlan előnyét jelentené. Kútforrás lenne a nép izomfejlődésének és a vagyonszaporodásának. Egán erre törekszik.

A rutén az ökörhöz ragaszkodik. Ökörkultuszt üz. Ha pogány volna, ökröt faragna bálványul. Felsőbb lénynek nézné és leborulna előtte. Ha ökrét veszttette a rutén, akkor életének becsét veszttette el.

Ez a jámbor, szelíd, alázatos nép egyszerre eltelik hiúsággal, ha ökrére gondol.

Dölyföt, gögöt, felfuvalkodást, mint a székely ökör - arisztokráciánál, nem vettem a ruténnél észre. Persze nincs is olyan marhája, mint a székely ökör - mágnásnak. Azokról a nagy és hófehér és egyenletes csavarodásban nőtt szarvakról, a hatalmas lapockákról, a fekete karikákkal övezett "vakisa" szemekről, a homlokhaj göndör fürtjeiről, a fark hullámos bojtjáról a szegény ruténnek még csak fogalmá sincs. Az ökörmágnás jószága be sem férne a pajtába.

Ennélfogva dölyf, gög, nagyralátás távolról sem jut e szébe a ruténnek. Egy kis hiúság, talán némi büszkeség is meghúzódik a lelke fenekén s olykor fel - felcsillámlik szemében; de ennél többet nem engedhet meg magának a miatt a kis és vézna szarvú ökörke miatt. Talán a vásáron, ha látja, hogy másnak sincs különb s ha az áldomás egy kissé a fejébe ment, ilyenkor, kivételesen a kevélységnek egy sugara is dereng az ábrázatán. De ez ritka tünemény és szót sem érdemel.

Ezt a kis ökörszemet a "feles marha" - rendszerrel aknázza ki a kazár a maga érdekében.

A FELES MARHA

A rózsának, valamint a körte-, szilva- és alma - csemetének frissen hajtott leveleit gyakran ellepi a hamuféreg. Ez a támadás olyan tömegekben történik, hogy a levélzet összezsugorodása és elsorvadása kikerülhetetlen.

De a hamuféreg — számár. Mikor a megrohant levél életnedveit kiszívta: esztét, erélyét, életrealóságát elveszti. Ott marad a haldokló levélen tétlenül. Azt hiszi, hogy azon a levélen kívül nincsen számára hely s neki együtt kell meghalni a pusztuló levéllel.

Csakhogy a hangya nem — számár.

Tudni kell, hogy a levélnedv a hamuféreg organizmusában édes mézgává változik át, melyet a féreg önmagából kiizzad. Ezt az izzadmányt a hangya bolondulásig szereti. Nagy utakat tesz meg érte. Kész a csemete tövében, egy másik hangyanemzetséggel miatta élethalálra csatázni. No kimegy a legsimább fakéregnek is. Sőt, ha kréta - gyűrűkkel még simábbá teszi az ember a kérget, akok ir nekimegy visszahull sokszor, de újra kezdi a mászást. Szédületes bukfencekben esik le, de az ő nyaka nem törik ki. Össze-

szedi az ismert hangya-energiát és addig kapaszkodik. míg apró, finom, hegyes körmöcskéivel lépcsőt váj a sima felületen. Ezen a mikroszkopikus lépcsőn, miként egy Já-kób-lajtorján, hatol föl a hangyakaraván a mézgás menny-országba.

A szívós és harcias hangyasereg megérkezése a hamuféreg tömegében egyáltalában nem okoz sem félelmet, sem megdöbbenést. A hangya nyalogatni kezdi a féreg hátát, potrohát. A féreg türi vidáman, mert olyasmit íérez, mint a cserepes malac, mikor vakarják.

Mikor fogy a mézga, akkor az okos hangya belátja, hogy voltaképpen a levél életnedve fogyott el. Ott tehát nincs többé mit keresni, mert elkövetkezett a talajkimerülés állapota. Ez az a döntő pillanat, mikor a hangya élelmessége egész mértékben érvényesül.

Ölébe veszi a férget. Jobban mondva fogai közé. De miután nincsenek fogai a közé a kis harapófogó közé, mely-lyel oly sokszor megcsípett már mindnyájunkat. A gyön-gédség, mit a hangya ebben a döntő pillanatban kifejt, igazán mesteri. Mert a hamuféreg teste hihetetlenül puha és lágy. Felbőre nem is hártya, hanem valami leheletszerű anyag. Legkisebb érintésünkre szétmállik, mint a meleg földre hulló hópehely.

De a hangya úgy tud bánni éles és hegyes csipeszével, hogy az becsületére válnék a legkönnyebb kezű operateur-nek is. Csodálatos óvatossággal csipesze közé veszi a hamuférget, fejét magasra emeli, úgy, hogy csak a négy hátulsó lábán jár és elszállítja egy másik ágra, hol dús lege-lő kínálkozik.

A hamuféreg boldog, mert táplálékhoz jutott; a hangya is boldog, mert a fokozott mézgatermeléssel kielégíti nyalánk természetét.

Látható ebből, hogy a hamuféreg a hangya használ-latja; kevés híjján tejelő tehene. A hangya gondoskodik a féreg táplálékáról s a féreg mézgat izzad a hangya szá-mára. Egészben véve itt egy üzleti viszony megy végbe, melyben a hangya nyer, a hamuféreg pedig nem károsodik.

Mikor nekem a feles-marha rendszert magyarázni kezdték, azt hittem, hogy itt az élelmes kazár az élelmes hangya szerepét viszi. Nyer az üzleten, de a rutén-féreg sem jár rosszul.

Úgy hittem ugyanis, hogy a kazár átadja marháját a ruténnek. Ha ökörtinó: akkor a rutén igázza; ha tehen: akkor feji és borjúztatja. E közben gondját viseli, élelmezi. Ha aztán nyereséggel adják el, ami biztos, mert a tinóban

nő a pénz a test gyarapodásával; a tehénnek pedig szaporulatja van: akkor a nyereség fele a marhatartó ruténé, a másik fele a marhatulajdonos kazaré.

Ha így volna: becsületes üzlet volna. Ez esetben a rutén pajtája egy takarékpénztár volna a kazár tőkére nézve. A kazár kamathoz jutna az eladáskor és tőkéjét is visszakapná. A rutén gondját és élelmezését pedig fődözné a barom munkája vagy tejhozama és fáradságát megfizetné az elért nyereség felerésze.

De, ha mélyebben tekintünk a felesmarha rendszer főkönyvébe, akkor ezt találjuk:

A kazár földet kínál a ruténnek feleművelésbe. A rutén vállalná, de nincs marhája. A kazár igavonó barmot is kínál, de csak úgy, ha a rutén a termés kétharmadát adja át neki. Ilyenformán a rutén nem feles lesz, hanem harmados. A rutén ezt is vállalja, mert valami így is csak marad s mert munkáját csak így értékesítheti.

Ekkor a kazár megvásárolt két ökörűt 80 forintba. A paraszt betanítja a tinókat; jármozza, gondozza, élelmezi. A tinó nő, gyarapszik, értékesedik. Két évi tartás után elhatározza a kazár az örökké fejlődő tinók eladását. Előre megegyezik egy másik bellérel 160 forintban; aki aztán a rutén jelenlétében 140 forintot fizet az ökörért.

Így aztán a paraszt kapja a 120 forint fiktív vételár és 140 forint fiktív eladási ár között való különbség felerészét, vagyis 10 forintot. A kazár pedig kapja a 80 forint effektív vételár és a 160 forint effektív eladási ár között való különbséget — a parasztnak jutott 10 forint híjával. Vagyis a kazár kap ezen feles üzletből 70 forintot, a rutén 10 forintot. A kazár befektetett 80 forintot. Két év múlva visszakapja a tőkét és még 70 forint kamatot.

Azonban az üzletnek még sok ága-boga van. A paraszt arra is kötelezi magát, hogy a felesmarhával hetenként egy iganapszámot tesz a kazárnak. Két év alatt 104 fuvarnap. Tehát 104 forint. A befektetett 80 forint tőke után ez már 174 forint kamat.

Még itt se álljunk meg.

A dolgok megítélésénél soha se feledjük, hogy a rutén nép a saját termését márciusig fölemészti. Ezen időtől szeptemberig, tehát féleven át, mindig és mindenki a boltból él. A boltos pedig a kazár, aki felesmarhát adott a ruténnek.

A felesmarha üzleti fonál. Aki felesmarhát tart, annak — bizonyos mértékig — nyílt számlája van a kazárnál. Ez a kontó a leendő felenyereség terhére íratik. Mikor aztán osztozkodásra kerül a dolog: kívül, hogy a

parasztnak járandó nyereség csak április végéig futja a számlaterhet s a nem fődözött négy hónapi számla legalább is 20 forint. Ahelyett tehát, hogy tíz forint készpénzhez jutna a paraszt, ahelyett még 20 forint tartozása van.

Bátran föltehető, hogy a számlában forgó árucikknek 50 százalékkal forgatja a kazár. Tehát az a 30 forintos számla ránézve legalább is 15 forint hasznot jelent. Ilyen formán ezt is a 174 forinthez kell csatolni s így a nyereség 189 forintra rúg.

Egyébiránt számszerű adatokkal nem is fejezhető ki tiltja a felesmarha igazását és megköveteli a legjobb gondozást és etetést. Ha nincs a parasztnak jóminőségű takarmánya, rákényszeríti, hogy tőle vásároljon szénát, vagy lóherét s gyakran még darát is. A paraszt nem tiltakozik, mert hiszen terrorizálva van s különben is bizakodik, hogy a kövér marha után nagyobb lesz az ő nyeresége is. A kazár pedig uzsora-árban ad túl a takarmányán. Ha ezt is számításba akarjuk venni: akkor a kazár nyeresége logaritmusok segítségével nélkül ki sem mutatható.

Aki feles-marhát tart, annak a sorsa meg van pecsételve. A feles-marha szüli a hitelt, a hitel a kontót, a kontó szüli a váltóadósságot, a váltóadósság a pört, a pör a végrehajtást, a végrehajtás a legsötétebb rabszolganomort. Ha balsorsot akarsz megelevenülve látni, menj a rutének közé. Ott látni fogod, hogy a Rákóczy hű kurucái s a Kossuth jó honvédei miként lesznek földönfutó koldusokká.

A termőtalaj java része már kazár kézen van.

A marhalétszám pedig így oszlik meg a kazár és a bennszülött között. Volócon van a kazárnak 226 darab, a ruténnek 122; Rosztokán a kazárnak 74, a ruténnek 10; Laturkán a kazárnak 150, a ruténnek 61; Rákóczy-szálláson a kazárnak 150, a ruténnek 46; Kotilnicán a kazárnak 70, a ruténnek 16; Veklimán a kazárnak 65, a ruténnek 16; Hanykovicán a kazárnak 229, a ruténnek 33 darab. Holott hatszor annyi rutén van, mint kazár.

Itt egy végzetes kisajátítási művelet van folyamatban. Ez a nép csak azért szabadult föl a Rákóczy-féle uradalomnak jobbágyi kötelékéből, hogy a kazárok igájába kerüljön. Életfonal a kétségbeejtő hurok a kazárok kezében.

Minden mozdulatánál kazárba ütközik ez a nép. Ha fuvarozni akar: kazár a szállító, ha legelőt akar bérelni: kazár a bérlő; ha útmunkát keres: kazár a vállalkozó; ha köfejtésnél dolgozik: kazár a munkaközvetítő; ha pénzre van szüksége: kazár a hitelező; ha lisztet, dohányt, sót,

bocskort, kaszát akar venni: kazár a boltos; ha panasza van: kazár a falusi bíró tanácsadója.

Alsó - Vereckén, de egybűtt is, az uradalom és az állami és törvényhatósági közegek nyáron a parasztnak 70 krajcár napszámot fizetnek és még pálinkát is adnak kétszer. Ugyanakkor a kazár 30 krajcárt fizet. A téli napszámot alig is merem leírni. Ilyenkor a kazár egy kubiköl tűzifa fölívágásáért ad a parasztnak egy 3 krajcáros pakli dohányt. Sem többet, sem kevesebbet. El sem hinném, ha nem komoly emberek mondták volna igen komolyan és igen szomorúan.

BOLT - ÉS LEGELŐUZZSORA

Már szólottam a kocsma - uzzoráról, a pénz - uzzoráról és a felesmarha - uzzoráról. Vessünk egy pillantást az áru- és a legelő - uzzorára is.

Hegyvidéken a földrajzi és terepviszonyok szükségessé teszik a falusi boltot. Élelmi cikkeit és házi szereit, valamint ruházati cikkeit a rutén otthon, a falujában szokta bevásárolni. A város távol van. A városi boltos nem is hi-telezne, mert nem ismeri a vásárlót.

Azonban a falusi kazár apróra ismeri a község lakóit. Tudja, kinek mennyi a földje, mennyi az adóssága, ki milyen életrevaló, ki a tunya, ki a pörlekedő, ki a jámbor. Nem vaktában hitelez tehát, hanem reális számítás alapján. Az osztrák - magyar bank váltó - cenzorai nem ismerik jobban a hitelkereső körülményeit, mint a kazár a rutént.

Mikor a kazár elkészíti adósának vagyonmérlegét, akkor nemcsak összeadási és kivonási műveletet végez, hanem erkölcsi és pszichológiai bírálatot is. Észleli emberét, mikor az józan és észleli részeg állapotában is. Kitapasztalja lelkiületét és indulatait akkor is, ha a gyóntató széktől távol-zik akkor is, ha a feleségével pöröl. Ilyenformán a kazár feltétlen ura a helyzetnek. Akkor fojtja meg a kézrekerült parasztot, amikor éppen akarja.

A rutén nem kerülheti ki a kazár boltját. Kapható ott ecet, petróleum, liszt, gabona, só, bocskor, fejkendő, tű, cérna, szekérkenőcs, ostor, lánc, kapa, kasza, villa, fejsze, ásó, kötél, bögre, cseber, korsó, vászon, fejtő, kalap, fúró, fűrés, dohány, gyufa, pipa, méz, szappan, gyertya, seprű, lapát, ablaküveg, ajtózár, lakat, szentkép, drótszeg, fésű, gomb, szilvaíz, tükör... óh, mert a tükör éppen olyan szükséges, mint a liszt.

Végig dongtam Huszton egy heti vásárt, hol a kazár

toilette - szert és piperét árult, úgy körülrajzotta a bocskoros asszonynép, hogy alig tudtam árucikkeit szemügyre venni. Legnagyobb kelendősége a tükörnek volt. Aztán a gyöngynek üvegből, a gyűrűnek rézből és az éktelenül cifra faolajos kendőnek. Az asszony mindenütt asszony. Párisban is, Volócon is. A piperénél a tápszer sem kelendőbb árucikk.

A rutén mindennapos a kazár boltjában. Ma erre van szüksége, holnap arra. A boltban ezt is megkapja, azt is. Tehát oda megy. Oda viszi keresményét. Ha nincs keresménye, oda viszi bőrét. Keresményét elszedik tőle, bőrét lenyúzzák.

Bolt sok van a falu nagyságához képest. De egyik a másiknak versenyt nem csinál. Úgy árul mindenik, mintha kartelben volnának. A mérték is mindenikben egyformán hamis.

A bolti hitel persze váltó - hitellé alakul át egy bizonyos összegben túl. A váltó pedig a rutén - vagyon halálos ítélete, mely ellen nincs föllebbezés.

Úgy kell képzelni ezeket a boltokat, mint valami szivattyútelepet, melynek csatornái és szívó ágai benyúlnak a rutén tűzhelyébe, pajtájába, gyümölcsös kertjébe és földjébe. Ami ezeken a helyeken fogyasztatik, az mind a bolti csatornán folydogál oda és ami termeltetik, azt mind a bolt csövei szívják föl.

Ekkép a rutén mindig a kazárnak keres. Ha eszik, ha iszik, ha vásárol, ha elad, ha dolgozik, ha marhát nevel: mindig a kazárnak keres. A procedura a boltban is ugyanaz, mint a kocsmában, vagy mint a feles - marhánál. Kezdődik a szép szóval, végződik dobbal. Így lett a Rutének földje a Kazárok földjévé.

A legelőuzsora egy húron pendül a többi uzsorával. A birtokrendezéssel elkövették azt a bűnt, hogy a nép által századok óta használt legelőket belemérték az uradalomba. A rutén közbirtokosságnak jutott legelő vagy hozzáférhetetlen helyen van, vagy igen kevés. Saját legelőjükön még azt a silány állattenyésztést sem űzhetik, amely ott látható.

Hegyvidéki népnél a legelő életszükség. A mostoha talajon kevés gabona terem. Ez a hiány csak marhatenyésztéssel pótolható. Már pedig legelő nélkül nem képzelhető marhatenyésztés.

Az uradalomnak sok jó legelője van, részint az erdők között, részint az erdőségek fölött, részint az alpesi zónában. De az uradalom idegen tisztjei nem folytatnak állat-

tenyésztést. A legelő tehát bérbe adatik.

Azonban nem a parasztnak adják a beámterek bérbe, hanem a kazárnak. Miért? Úgy hiszem, kényelmi szempontokból. Könnyebb, gyorsabb, egyszerűbb az üzlet, egy kazárral, mint harminc ruténnel; vagy húsz kazárral, mint hatszáz ruténnel.

Az uradalom legelő - területe mintegy harmincezer hold. Ha ezt a parasztság, mint olcsó bérletet megkaphatná; a néppusztulás egyik kútfeje be volna dugva. De a paraszt nem kap bérletet az uradalomtól. A tiszt urak únják a sok vesződésért. Annyi emberrel alkudozni, egyezésre lépni, tenger fáradság. Ellenőrzésnél, pénzbeszedésnél megnehezítettnek a könyvvezetés, a pénztárkezelés, az elszámolás. Sokkal egyszerűbb a kazárnak adni bérletet, aki száz holdakra reflektál, mint a parasztnak, aki csak 2-3 holdat venne ki.

Lehetne ugyan figyelmeztetni a népet, hogy álljon össze falunként, vállaljanak egyetemleges felelősséget s a terhet osszák föl maguk között. De minek? Miért fájjon nekik a nép feje? A kapacitáció szintén bajjal jár. Ez egy lépés volna arra, hogy valamit törődjenek a nép sorsával. Minek az? Itt a kazár. Váltót is ad, jótállókat is hoz, előleget is tud fizetni.

A legelő tehát a kazár főbérlő kezén van. Ez aztán nem sajnálja a fáradságot, hogy a nép között, egyénenként reparticipiálja a területet. Nem is képzeli az uradalom tisztikara, hogy ez a művelet milyen egyszerű. A kazár kihirdeti a faluban, hogy ennek, vagy annak a dülőnek ő a bérlője. Pár óra múlva összegyűl a nép, körülsergeli a bérlőt, bemondja marha - létszámát, megállapodnak az árban, nevük aláírása mellett megnyomják a keresztet s punktum. Ezért a munkáért kap a kazár kerekszámban száz percentet. Kibérli a területet ezer forintért s albérletbe adja a parasztnak kétezerért.

Ha nem fizet a rutén, annál jobb. Mert ez esetben az adóság váltóvá alakul. Veszteség sehogy sem éri a kazárt, mert a bérszerződés szerint a rutén legelő - marhája kézi zálogul szolgál.

Amint látható, a kazár kezében a legelő is áru. Forgalmi cikk. Miként a pálinka, miként a bocskortalp, miként a liszt. Átveszi a nagyüzletből és átadja a fogyasztónak. Legelőt bérel anélkül, hogy marhája volna. Miként, hogy pálinkát vásárol, anélkül, hogy meginná. A haszon az övé; a kár a paraszté.

Földművelésügyi kormányunknak ez a fentiek bérleti vi-

szony tűnt föl legelőször. Az akció első lépése tehát abból állott, hogy már 1897-ben az államkincstár bérbe vett az uradalomtól 12.622 holdat, azzal a szándékkal, hogy ha ez az első kísérlet sikerrel jár, az összes bérbeadható területet átvegye.

Ezen szándék foganatosításához adatokra volt szüksége. Meg kellett tudnia, hogy mennyit vehet be az albérlétekből s mennyire fizetőképesek az albérlők? Így bizatott meg egy esperes is az adatok gyűjtésével.

Az esperes igen tiszteletreméltó ember, aki elvállalt feladatának lelkiismeretesen szokott megfelelni. Községről községre járt, összeírta a lakosság szükségletét s gyűjtötte az adatokat a bérbevett terület értékesítése szempontjából.

Alig tért haza körútjáról, megjelent nála a kazárok két megbízottja s arra intette a lelkészt, hogy ne folytassa tovább megkezdett működését, mert ez a hitsorsosok érdekeit sérti, akik között vannak jó emberek is, de vannak rosszak is. Ha a paróchia fel talál gyűlni: a földművelési kormány nem építteti újra.

Ezen fenyegetés következtében az esperes visszalépett a további közreműködéstől. Van-e erről akta a földművelési kormánynál, nem tudom; de nekem szavahihető ember beszélt a helyszínén s az állattenyésztési osztály vezetője, akit levélben értesített az esperes, meg fog engem a magam igazában tartani.

Senki se csodákozzék azon, hogy a fenyegetésnek sikere volt. Azon a vidéken jól tudják, hogy a verebesi lelkész egy alkalommal licitálni merészelt a Beszkid-havasok leelőjének egy részletére. A kazárok nagyot néztek a "jövevény"-re, aki az ő gabonájukba vágja sarlóját. Ez megsértése egy régen élvezett monopóliumnak. Az árlejtés után, három év alatt, két ízben gyűjtötták föl a paróchiát — ismeretlen tettesek.

Az alsóvereckei esperes szintén licitált egy kaszálóra, melyet azelőtt a kazárok béreltek. Tűzkár ellen biztosítva volt. Nem is gyűjtotta fel senki. Hanem volt egy pár Orloff-féle ügető levá. Gazdaságának szemefénye, tenyésztésének büszkesége. Nem ok nélkül remélt szép summa pénzt utánuk. Ezeknek a drága lovaknak éjszaka idején kivágták a nyelvüket — ismeretlen tettesek.

Az alsó-bisztrai lelkész, a galíciai mintákra hitel- és fogyasztási szövetkezetek létrehozásán kezdett fáradozni. Ennél is megjelent két kazár a többiek nevében és kérte, hogy ne kezdjen olyan mozgalomba, amely őket megkárosítaná a verseny által. A lelkész elutasította őket, biztosítván, hogyha ő vissza is lépne, amit különben nem tesz, a-

kad rajta kívül akárhány, ki a mozgalom élére áll. Rövid idő múlva négy helyen gyűjtötták föl a paróchiát, úgy, hogy a család életveszélyek között menekült meg. Itt is ismeretlen tettesek működtek.

Egy laturkai paraszt éjjeli szállást szokott adni a volói fűrésztelephez fát fuvarozó galiciai parasztoknak s el szokta látni őket szénával, zabbal, istállóval. A kazár kocsmáros tiltakozott ezen "visszaélés" ellen, mely őt megkárosítja. A parasztnak, miután nem hederített a tiltakozásra, felgyűjtötták házát, pajtáját, szénakazlait — ismeretlen tettesek.

NEMZETI SZEMPONT

Idáig vázlatokat írtam a helyzetről. Szürke képeket rajzolgattam szürke alapon. Festésre, színezésre nem volt időm. Amennyit elszakíthaték rendes foglalkozásomból, csak annyi időt szentelhettem ezeknek a rajzoknak.

Ide - oda kanyargó vonalaiban van-e élet? Gerinc, agyvelő, vér van-e ezekben a képekben? Tudnak-e beszélni, fognak-e hatni, van-e bennük meggyőző erő?

Csöndes visszavonulásban, mentve a napi élet követeléseiről, talán nyújthattam volna erről a tárgyról rendszeres, kidolgozott művet. Valami egészet. Olyas valamit, amit könyvnek lehet nevezni. Így azonban csupán futó árnyképeket vetíték az olvasó elé s érző szívére és képzeletére bízom, hogy azoknak életet és színt adjon.

Vázlataim, úgynevezett alaposságra nem tartanak igényt. De azt sem hiszem, hogy felületesek volnának. Az elfogultságtól pedig szigorúan tartózkodom. Szívemet oda vittem az inséges nép közé, de gyűlöletet nem vittem a kazárok közé. Az igazságot kerestem, mindig a valóság szemüvegével.

Törekvésem ez volt idáig, hogy hű képet adjam a viszonyoknak. Ha a képben fölismerhetők a népnemor okai: akkor nem írtam hiába.

Egy élő, működő, hasznos organizmus pusztulása mindig fájdalmat kelt. Az eperfától, mely alatt valamikor játszottunk, s melynek árnyékában egykor nagyanyánk töltögette vendégei számára a tejeskávét, nehezen váunk meg. Még egy kutyától is nehezen válunk meg, ha életéhez emlékek fűződnek. Rosszul esik tudni, hogy az élő test holt tárgygyá változott át.

Ismerjük a nagy törvényt. Tudjuk, hogy nem tűr kivételt. Vigasztaljuk is magunkat, hogy a halál is életfo-

szony tűnt föl legelőször. Az akció első lépése tehát abból állott, hogy már 1897-ben az államkincstár bérbe vett az uradalomtól 12.622 holdat, azzal a szándékkal, hogy ha ez az első kísérlet sikerrel jár, az összes bérbeadható területet átvegye.

Ezen szándék foganatosításához adatokra volt szüksége. Meg kellett tudnia, hogy mennyit vehet be az albérlétekből s mennyire fizetőképesek az albérlők? Így bizatott meg egy esperes is az adatok gyűjtésével.

Az esperes igen tiszteletreméltó ember, aki elvállalt feladatának lelkiismeretesen szokott megfelelni. Községről községre járt, összeírta a lakosság szükségletét s gyűjtötte az adatokat a bérbevett terület értékesítése szempontjából.

Alig tért haza körútjáról, megjelent nála a kazárok két megbízottja s arra intette a lelkészt, hogy ne folytassa tovább megkezdett működését, mert ez a hitsorsosok érdekeit sérti, akik között vannak jó emberek is, de vannak rosszak is. Ha a paróchia fel talál gyűlni: a földművelési kormány nem építteti újra.

Ezen fenyegetés következtében az esperes visszalépett a további közreműködéstől. Van-e erről akta a földművelési kormánynál, nem tudom; de nekem szavahihető ember beszélt a helyszínén s az állattenyésztési osztály vezetője, akit levélben értesített az esperes, meg fog engem a magam igazában tartani.

Senki se csodákozzék azon, hogy a fenyegetésnek sikere volt. Azon a vidéken jól tudják, hogy a verebesi lelkész egy alkalommal licitálni merészelt a Beszkid-havasok leelőjének egy részletére. A kazárok nagyot néztek a "jövevény"-re, aki az ő gabonájukba vágja sarlóját. Ez megsértése egy régen élvezett monopóliumnak. Az árlejtés után, három év alatt, két ízben gyűjtötták föl a paróchiát — ismeretlen tettesek.

Az alsóvereckei esperes szintén licitált egy kaszálóra, melyet azelőtt a kazárok béreltek. Tűzkár ellen biztosítva volt. Nem is gyűjtotta fel senki. Hanem volt egy pár Orloff-féle ügető levá. Gazdaságának szemefénye, tenyésztésének büszkesége. Nem ok nélkül remélt szép summa pénzt utánuk. Ezeknek a drága lovaknak éjszaka idején kivágták a nyelvüket — ismeretlen tettesek.

Az alsó-bisztrai lelkész, a galíciai mintákra hitel- és fogyasztási szövetkezetek létrehozásán kezdett fáradozni. Ennél is megjelent két kazár a többiek nevében és kérte, hogy ne kezdjen olyan mozgalomba, amely őket megkárosítaná a verseny által. A lelkész elutasította őket, biztosítván, hogyha ő vissza is lépne, amit különben nem tesz, a-

kad rajta kívül akárhány, ki a mozgalom élére áll. Rövid idő múlva négy helyen gyűjtötták föl a paróchiát, úgy, hogy a család életveszélyek között menekült meg. Itt is ismeretlen tettesek működtek.

Egy laturkai paraszt éjjeli szállást szokott adni a volói fűrésztelephez fát fuvarozó galiciai parasztoknak s el szokta látni őket szénával, zabbal, istállóval. A kazár kocsmáros tiltakozott ezen "visszaélés" ellen, mely őt megkárosítja. A parasztnak, miután nem hederített a tiltakozásra, felgyűjtötták házát, pajtáját, szénakazlait — ismeretlen tettesek.

NEMZETI SZEMPONT

Idáig vázlatokat írtam a helyzetről. Szürke képeket rajzolgattam szürke alapon. Festésre, színezésre nem volt időm. Amennyit elszakíthaték rendes foglalkozásomból, csak annyi időt szentelhettem ezeknek a rajzoknak.

Ide - oda kanyargó vonalaiban van-e élet? Gerinc, agyvelő, vér van-e ezekben a képekben? Tudnak-e beszélni, fognak-e hatni, van-e bennük meggyőző erő?

Csöndes visszavonulásban, mentve a napi élet követeléseiről, talán nyújthattam volna erről a tárgyról rendszeres, kidolgozott művet. Valami egészet. Olyas valamit, amit könyvnek lehet nevezni. Így azonban csupán futó árnyképeket vetíték az olvasó elé s érző szívére és képzeletére bízom, hogy azoknak életet és színt adjon.

Vázlataim, úgynevezett alaposságra nem tartanak igényt. De azt sem hiszem, hogy felületesek volnának. Az elfogultságtól pedig szigorúan tartózkodom. Szívemet oda vittem az inséges nép közé, de gyűlöletet nem vittem a kazárok közé. Az igazságot kerestem, mindig a valóság szemüvegével.

Törekvésem ez volt idáig, hogy hű képet adjam a viszonyoknak. Ha a képben fölismerhetők a népnemor okai: akkor nem írtam hiába.

Egy élő, működő, hasznos organizmus pusztulása mindig fájdalmat kelt. Az eperfától, mely alatt valamikor játszottunk, s melynek árnyékában egykor nagyanyánk töltögette vendégei számára a tejeskávét, nehezen váunk meg. Még egy kutyától is nehezen válunk meg, ha életéhez emlékek fűződnek. Rosszul esik tudni, hogy az élő test holt tárgyává változott át.

Ismerjük a nagy törvényt. Tudjuk, hogy nem tűr kivételt. Vigasztaljuk is magunkat, hogy a halál is életfo-

lyam. Atváltozás egyik működési körből a másikba. Ma mint csont, holnap mint mész és foszfor; ma mint vér, holnap mint vas, víz, só és teljesíti feladatát a Mindenség laboratóriumában. Ezt mind tudjuk.

De érezzük, hogy a dolog nem egészen mindegy. Minden ürt betölt a természet. De nem mindegy: a régi eperfa áll-e még a kis udvaron, vagy szerbtövis nő a helyén? Nem mindegy, hogy a rutén nép teljesíti-e a hegyvidéken a polgári kötelességeket, vagy a kazár éli ki a földet, hogy onnan aztán tovább hatoljon?

Ha arról volna szó, hogy a kipusztuló haszonfa helyén más haszonfa nő: tétlenül is nézhetnők a változást. De a rutén organizmust egy évezred kapcsolta be a magyar nemzet testébe. Életközösséget fejtett ki közöttünk a hosszú idő. Azonos lett a vérkeringésünk. Eltanultuk egymás szokásait. Harcoltunk, véreztünk egymás mellett. Szenvedtünk a közös csapások alatt.

A kazár pedig idegen. Más a szokása, mint nekünk. Más az erkölce is. Más az életmódja, a célja, a vágya. Nem a néppel él, hanem a népen. Nem azt az ételt eszi, nem azt a munkát végzi, nem azt a ruhát viseli. Hazafias ösztöne nincs. Még állami sincs. Csupán utilitárius ösztönei vannak.

Mindegy-e, ha libanyáj helyett a görény marad meg, mely a nyáját elpusztította? Avagy mindegy-e, ha a felfalt juhsereg helyett egy farkascorda marad birtokunkban?

Bármely szempontot vegyünk figyelembe, akár közgazdaságit, akár biológiai, akár etikai, akár nemzetit: a hegyvidéki akciót mindenáron meg kellett indítani. Hangsúlyozom, hogy mindenáron és hangsúlyozom, hogy nemzeti szempontból is.

Hazánkban négyszázezer rutén lakik. Galiciában két és félmillió, Bukovinában egy félmillió.

A Beszarábiában, Ukrániában, és Podoliában lakó 16 millió rutént ma holnap feldogozza az orosz. Iskolájuk immár nincs. Hatóságaikkal nem érintkezhetnek anyanyelvükön. A közérintkezés terén is rohamosan terjed az orosz nyelv. Az orosz kormány vaskeze megragadta azt az időt, mikor még fejletlen volt a rutén öntudat s az eloroszosodás ott már csak rövid idő kérdése.

De a galíciai rutén képviselőket küld a bécsi birodalmi gyűlésbe. A rutén iskolák száma meghaladja a lengyel iskolák számát. A négy rutén nyelvű gimnáziumban rutén középosztály fejlesztetik. A külön iskola, külön vallásfelekezet és külön nyelv megtermi a külön felfogást, külön vágyat, külön politikai szervezkedést is. Az osztrák politikai

élet logikájához tartozik, hogy maholnap külön rutén autonómikus mozgalmakról olvasunk. Ez a mozgalom nagyon is közel kapná a mi ruténjeinket.

E pillanatban ugyan egy jel sem mutat arra, hogy a mi ruténjeinkben fogékonyság volna a galíciai irányhoz való csatlakozásra. Ellenkezőleg. A partikulárizmusnak egyetlen vonását sem voltam képes köztük fölfedezni. És ott csak ruténül beszélő magyarokat találtam. Intelligenciájukat papok és tanítók alkotják. Ezek pedig valamennyien tősgyökeres magyarok. Társasági és családi nyelvük egyaránt magyar. Irodalmunk emlőin nőttek fel. Magyar iskolákban tanultak. Magyar úri, művelt nőket vesznek feleségül.

Egyszóval, tetőtől talpig magyarok. Nem polikából, nem számításból, nem opportunizmusból magyarok, hanem igaz, jó magyarok, miként a székely, miként a kún, miként az örmény, miként a művelt zsidó, — születésüknél, véralkatuknál, jellemüknél és egész mivoltuknál fogva. Magyarok, annál a mindenható ambíciónál fogva, mely miatt szerencsétlennek éreznék magukat, ha nem magyarok volnának. Magyarok, a természeti törvények azon ellenállhatatlan erejével, mely a fajtelleget hozzáforsasztja az élethez és annak minden nagy értékéhez.

Ennek az intelligenciának tulajdonítható, hogy a rutén nép magyarul érez. Szívből örül az államiskolának; felekezeti iskoláiban is magyar a tannyelv néhány év óta; büszke, ha gyermeke magyarul tud s ha a honvédségnél megtanult néhány magyar szót, azt örömmel ismételteti, hogy el ne feledje.

Kell-e több magyarázat ahhoz, hogy az akciót nemzeti szempontból is meg kellett indítani? Szabad volt-e halogatni az ügyet? Szabad-e krajcároskodni? Szabad volt-e azt a népet tovább is magára hagyni, hogy vagy kivándoroljon, vagy végső kétségbeesésében pánszláv izgatások martalékául dobja oda magát?

Fölismerni ezt a helyzetet és még sem tenni semmit: ez annyit jelentene, mint korunk felelősségét az eljövendő századok átoksúlyával megterhelni.

A nemzetiségi eszme, íme arra készül, hogy fölmarcangolja hazánk testét. A túlzók rávetették magukat Szent István ezeréves palástjára, hogy azt széttépjék.

Elbolondított tótjaink Szvatopluk birodalmát emlegetik s annak tartalmát Morvából, Sziléziából, Csehországból, Galiciából és Felső-Magyarországból akarnak adni. Ábránd, melynek valósulása lehetetlen. De minket még az ábránd is gyöngít.

Elbolondított oláhaink pedig Dákóromániát emlegetik, melynek tartalmat adna Oláhország, Bukovina és Magyarország keleti része a Tiszáig. Ez is ábránd. Ennek a megvalósulása is képtelenség. De erkölcs - politika egységünket ez is gyöngíti.

A délszlávok Nagyszerbiáról álmodoznak. Horvátország, Szerbia, Bosznia, Montenegro, Dalmácia igen egy nyelvet beszél. Ez az álom kiszakít a papíron hazánkból egy nagy és értékes földdarabot.

Körös - körül vagyunk tehát véve ködképekkel. Láthatárunk csupán a székely bércek fölött tiszta. Határaink egyéb részein ellenséges indulatú fajoknak van kiszolgáltatva hazánk örizete. Fajoknak, akiknek hazafiságára nem számíthatunk, de akik szomszédos állami organizációkban találnak támaszt ábrándjaik élesztésére.

Vegyük ehhez az osztrák népekben mutatkozó fajenergiák bomlasztó hatását. Ne feledjük, hogy egy tévelygő közjogi rend szorosan összekapcsolt minket Ausztria politikai és gazdasági életével. Ez a kapcsolat az érintkezés ezer szálát állandósította meg. Ezeken a szálakon, miként a villamos erő a sodronyon, vámmentesen zúdul reánk nemcsak az osztrák gyártmány, hanem az osztrák gondolatvilág is.

Az eszmének megvan a maga ragálya; a népnek megvan a maga fogékonysága. A germán eszme átragad a száazokra és a bánáti svábokra; a szláv eszme a tótokra és a szerbekre. A tartományok föderatív törekvésében nemzeti-segeink partikulárizmusa igazolást talál s a német nemzeti párt "los von Österreich!" — jelszava úgy hat a dákóromán eszmére, mint a szélfuvallat a hamvadó üszögre.

Ilyen körülmények között a magyar politika legfontosabb feladata: megerősíteni számban, vagyonban, intellektualitásban azt a fajt, amelynek érdeke és érzelme összenőtt a haza történelmi fönnállásának életszükségével. Ennek a feladatnak mindent alá kell rendelnünk. Egész jövővöndönk a politikai és kulturális egység megörzéséhez van füzödvö.

Már most ott áll fajpolitikánk rendelkezésére egy négyszázezer lelket számláló határszéli nép, mely rutén nyelvet beszél, de magyarul érez. Ezt a népet rohamosan pusztítja egy bevándorolt, idegen elem, mely hazafias és erkölcsi szempontból megbízhatatlan.

Van - e a pillanatnak fontosabb feladata, mint azt a magyarul érzö népet egyfelöl kiragadni a pusztító elem karmai közül s másfelöl nyelvére nézve is beolvasztani a magyar faj testébe?

A MAGYAR ZSIDÓKHOZ

Jól jegyezzük meg: a rutén akar magyar lenni. Gyermekeit örömmel taníttatja a magyar nyelvű állami és felekezeti iskolában. Aki e nép közül kiválik tanulása által és pap, vagy tanító, vagy tisztviselő lesz: minden születében magyarnak vallja magát. A szeparatiztikus törekvésnek egyetlen paránya sem mutatkozik a rutének között. A liturgia nyelve is magyar lehetne ott minden fönnakadás nélkül, ha kormányunk nem félne a saját árnyékától s azal a nemzeti energiával kezelné ezt a kérdést, mellyel az államférfiak nevüknek dísz, s emléküknök hálát szoktak biztosítani.

Azonban, hogy magyarrá legyen a rutén: ahhoz egy minden tekintetben jól átgondolt, pontosan körülírt, helyesen és szeretettel vezetett állami akcióra van szükség. Meg kell győzni azt a népet arról, hogy a magyar haza neki gondviselő édesanyja. Úgy kell cselekedni, hogy odaadó határtalan hálát érezzen a magyar haza iránt.

Ez az akció már három év előtt megkezdődött és már is igen szép eredményeket tud felmutatni. Később rátérek s olvasóim meggyőződnek, hogy ez az akció fölkarolta mindazt a gazdasági és erkölcsi tényezőt, amely alkalmas egy népet egyfelől megmenteni, másfelől a magyar fajba beolvasztani.

Ennek az akciónak, ha nem is célját, de eszközeit és irányát sokan félreismerik. Sokan készakarva félremagyarázzák s ezzel megfosztják a sikernek attól a bázisától, mely a közhangulat egyöntetű erejéből áll.

A félreértésen nem csodálkozom, mert az akció nem került soha a nyilvánosság elé a maga teljes mivoltában. A Munkácson tartott tavalyi közgyűlésről közöltek ugyan a hírlapok értesítést, de ez a közlés nemcsak hézagoss volt, hanem sok tekintetben irányzatos és némely részében hemzsegő a ferdítésektől.

De ha nem ütközöm meg ilyenformán a ferdítéseken: annál inkább eltélem és kárhoztatom a félremagyarázást, mert egy olyan fontos nemzeti ügyben fosztani meg a közvéleményt, ahol csak mindnyájunk egyöntetű és lelkes támogatása biztosít teljes sikert: ez a könnyelműségnek és rosszakaratnak, még nálunk megszokott példáit is fölülmúlja.

Ha tehát leírtam főbb vonásokban a helyzetet: le fogom írni az akciót is egész mivoltában, ezzel remélvén a félreértéseket eloszlatni és a ferdítéseket megcáfolni. Ez-

zel leírással talán meg tudom győzni az olvasót arról, hogy az akciónál Egán nélkülözhetetlen. Mikor tehát a német-zsidó és a magyar-zsidó lapok Egánt alaptalanul támadják, kisebbitik, becsmérlik: akkor voltaképpen magán az akción ejtenek vérző sebeket.

És itt kikérem magamnak a farizeuskodást. Ne mondják nekem, hogy barátai az akciónak, és hogy csupán az Egán eljárását hibáztatják. Nem igaz. A valóság az, hogy nem tetszik nekik az akció; de mivel azt kimondani nem merhetik, mert szemközt találnák magukkal az egyetemes magyarságot: ennél fogva belebojtorjándzkodnak Egánba, amiként belebojtorjándkodnának, ha nem volna ott, bárkibe, akinek működéséről föltehető a siker. Igenis hallgatnának, sőt talán dicséretekkel is elhalmoznának egy olyan férfit, aki sine curának tekintené megbízatását s tessék-lássék módon teljesítené hivatását. De zsidó indexre kerülne bárki, ha komolyan munkához lát, hogy ezt a szerencsétlen népet a kazár rabiga alól fölszabadítsa.

Apellálok a zsidó vallású magyarok igazságérzetére és hazafiságára és kérem őket, ne üljenek föl az érintett lapok célzatos közleményeinek. Később látni fogják, hogy az akcióban nyoma sincs zsidóüldözésnek. Addig pedig vegyék fontolóra, hogy milyen nagy méretű magyar érdek fűződik ehhez az akcióhoz.

Négyszázezer lelket tehetünk azon a vidéken rövid idő alatt magyarrá! Igen nagy szó ez. Horderejéről nem is lehet számot adni. A magyar faj nagy túlsúlyát jelentené ez számszerűleg is. A nemzetiségi izgatás egyik méregfogát azonnal elveszítené. Sokkal többen volnánk, mintők együttvéve valamennyien.

De nemcsak a rutének dőlnek karjainkba ily akcióval. Egy túrócszentmártoni pap már ily című cikket közölt: Kérünk egy Egánt! Az akció kiterjeszthető az egész Felvidékre és átvihető az erdélyi Kárpátokba. Milliók fogják

észrevenni, hogy a magyar haza gondjaikat viseli. Milliók szívében ébred hála a magyar uralom iránt. És ha megjelenik a tót és oláh izgató, hogy tele hazudja lelküket: milliók fogják elútasítani, mert vagyonukat, jólétüket, boldogságukat, kultúrájukat egy magyar akciónak köszönhetik.

Sokat elmélkedtem a nemzetiségi kérdéstről. Ifjúságom éveiben azt hittem, hogy a szabadságban rejlő nagy erők önként megoldják a kérdést. Később a magyar társadalom nagyszabású organizációjába vettem reményemet s érezhető hatásokat vártam a magyar kultúregyletektől. De tapasztalat arra tanított, hogy nemzetiségeink a szabadsá-

got visszaélésekre használják föl; társadalmunknak pedig még ellenőrző képessége sincs, annál kevésbé beolvasztható, vagy legalább szelídítő ereje.

Azonban mindig éreztem, hogy valamit tenni kell történelmi fennállásunk biztosítására s azt is láttam mindig, hogy eredménnyel lehet tenni, mert a néptömeg rétegében a faji öntudat még nincs felébredve. A kérdés tehát abban kulminál, hogy mi módon lehet ama néptömeg lelkéhez igazán hozzáférni?

Az iskola elégtelen, mert igaza volt Kossuth Lajosnak, hogy mikor az iskola szemközt áll a tűzhellyel, akkor a tűzhely a győztes. A közigazgatás is elégtelen, mert arra a feladatra, hogy szívet hódítson és hagyományokat alakítson át — ha még olyan jó volna is, amilyen rossz, — mezevességénél és hivatalos formáinál fogva nem képes.

Nos hát, ezt a nehéz kérdést megoldotta Darányi Ignác földművelési miniszter.

Gazdasági téren a nép leginkább megközelíthető.

A jótéteményt itt érti meg leghamarább és legbiztosabban. A szegény parasztnak nincsenek eszményei. Gondolatvilága a kenyér körül csoportosul, ki megélhetést biztosít neki: az megnyerte őt. Ahhoz bizalommal van; az iránt hálát érez; azt nem csalja meg. Annak tanácsát követi, kívánságát teljesíti. Ahhoz ragaszkodik; azt megszereti; elismeri őt egy superiorius lénynek; nem tágít mellőle sem jó, sem rossz napjaiban.

Ismerem az oláh népet. Egész lelkemből meg vagyok győződve, hogy a Darányi akciója az oláhoknál éppen olyan eredményekkel járna, mint a ruténeknél. Ott is olyan népszerű lenne az "államszki" bank, "államszki" holt, "államszki" iskola, "államszki" olvasóegylet, "államszki" tehén, mint a rutén vidéken. Ezzel együtt népszerű lenne az állam, annak tisztikara, törvénye. Az állammal együtt a magyar faj, melyet a nép a dolgok élén lát, s melynek saját gazdasági és intellektuális előmenetelét köszönheti.

Az ilyen akció legjobb hullámtörője az izgatásnak. Egy ilyen akciónál tények cáfolják meg a szavakat. Itt a valóság áll szemben az ígérettel; az állapot nyugalma a kilátás izgalmaival.

Az eredmény nem kétes. Mikor száz ember boldogulását látja a másik száz: akkor már kétszáz van megnyerve az ügynek. Ez a kétszáz hozza a másik kétszázat. Ez egy termékenyítő görgeteg, mely megindul a Beszkidek csúcsáról, körüljárja a Kárpátokat s valahol a Kazánszorosnál áll meg. Ha úgy foly, mint kezdődött, azzal a lelkiismerettel, buzgósággal és tudatossággal: ötven év múl-

va magyar dal zeng bérceink között mindenfelé.

Szabad-e hát azt a buzgóságot gyűlöletes kritikával lohasztani? Szabad-e nemzetiségi kérdés ezen egyetlen célravezető megoldásának lehetőségét már csírájában megfojtani?

Gondját viselni hitsorosainknak: nemes kötelesség. Ez a kötelesség a kazárok irányában nem nyilvánul. Irtózatos lelki sötétségben élnek s fáklyát nem gyújtott nekik a P. Lloyd soha. Ellenben nyitott szemmel nézte végig azt a rombolást, mit a kazár véghez vitt. Túrte hitsorosainak bűneit. Nem jajdult fel az égbekiáltó uzsora áldozatainak nyomora miatt.

De amikor közbelép az állam, hogy beavatkozásával enyhítse a helyzetet és intézményeket alkot abból a célból, hogy a népszarolás iparszerűleg űzött mestersége megtörjék az intézmények körfalán: akkor, úgy-e, Darányi-ból Herr Doktor lesz, aki nem méltó az állására és Egán ellen, mivelhogy ő az akció legjobb katonája, irtó háború indul?

Bocsánatot kérek, de nem tiltakozni a demoralizáló és elszegényítő hatások ellen; azonban feljajdulni, ha az ellensúlyozás céljából védgátak emeltetnek: ez, ha öntudatos, akkor keveset különbözik a cinkosok bünszövetségétől; ha pedig öntudatlan, akkor frivol akadálygördítés egy nehéz és becsületes munka elé.

Teljes tisztelettel hajlok meg a vallásos meggyőződések előtt. Azt is koncedálom — ámbár nem keresztény fölfogás —, hogy melegebben érezzünk azok iránt, kiket a hitágazat szálai hozzánk fűznek. De néhány ezer bevándorolt ember kedvéért, akik nem igaz polgárok, akik csalásból, hamisításból, zsarolásból és uzsorából élnek: talán csak mégsem engedhetjük elpusztíttatni a föld népének százazereit? Ahhoz már csakugyan a végletekig fokozott felekezeti efogultság kell, hogy néhány ezer olyan ember piszkos és bűnös üzérkedésének a nyugalmaért, akiket Wahrmann is söpredéknek nevezett, félben maradjon az az akció, mely egyelőre négyszázezer szlávot van hivatva magyarrá tenni s ha kiterjesztik, a hegyvidéki tótokat és oláhokat is.

A zsidó vallású magyarok meg kell, hogy engem értsenek! Békés, csöndes, zajtalan úton íme a földművelési kormány vezetése alatt egy mozgalom indult, mely gazdasági és nemzeti problémát old meg. A mozgalom nem érint jogos érdeket sehol. Nem árt semmi névvel nevezhető tisztességes keresetnek. Nem üldöz senkit. Ellenben a magyar faj megerősödésének mérhetetlen látkörét nyitja meg.

Szabad-e egy ilyen mozgalomnak útját állani? Nincse igazam, ha állítom, hogy korunknak nincs ennél fontosabb történelmi, gazdasági és faji érdeke? Nem jogosult-e kikiáltani, hogy aki ebben az akcióban nincs velünk, az a magyar nemzeti állameszme ellensége?

Mihelyt mindenki fölismerte ennek az akciónak a mi voltát: nem alapos-e a remény, hogy harcba megy érette az egész magyar faj? Legyen zsidó, legyen keresztény, legyen nagyúr, legyen szegény legény; de aki nem avégből érinti meg ezen akció zászlaját, hogy azt megcsókolja, hanem avégből, hogy azt letépje: azzal szemben minden magyar ember köteles a zászlót megfordítani s éreztetni vele a rúdnek teljes súlyát.

A KÍGYÓ ELNYELI A BÉKÁT

Köborlásaim közben egy alkalommal gyalogosan jártam meg Bálványos várát, melyben az Árpádok koronáját Apor vajda rejtegette egykoron, s mely vár innen-onnan ötszáz év óta fekszik romokban. A törmelék között rozmaringszálla akadtam. Azon a helyen lehetett valaha az Apor kisasszonyok virágos kertje. A várból átmentem a torjai Büdöshöz, onnan a Holttóhoz és a Szentanna tavához. Az ösbükkösben, a Holttó és a Szentanna-tó között valami gyermeksírási-féle vonta magára figyelmünket.

Megálltunk, körülnéztünk, hallgatóztunk. A visítás ismétlődött. Karatnai székely vezetőnk, amolyan erdőlő és pásztorkodó ember, azt mondta, hogy az nem gyermeknyávogás, hanem kígyó szívja be a kecskebékát s a béka sír olyan keservesen.

Ezt a dolgot mindenáron meg akartam látni.

Társaim kinevettek. Mít látsz rajta?

Régen volt. Iskolás fiúk voltunk. Engem selyem-gyermeknek hívtak és kényeztettek a nagyobbak.

Aki leginkább kényeztetett, most ott porladozik az angyalos temetőben. Hírlapíró lett volna belőle és képviselő. Aztán haza ment parasztnak. Megfogta az ekeszarvát, a kapanyelét s vállára vette a köblös zsákot. Újság nem járt a házához. Napi munkája után, ha ellátta a marhákat, olvasott egy-két órát. De csak két könyvet. A bibliát és a Kossuth iratait. Szellemi életének ez volt a mindensége. Úgy hiszem, nem is kell ennél több.

Ez a barátom pártomra kelt. Hagyjátok, hadd nézze meg azt a kígyót s azzal leheveredett egy bükk tövében. Vele a többi is. Én a székellyel cserkészni indultam a hang

után. A székely biztosra ment. Nagy erdőben a fák miatt igen zavaros a hanghullám. Nem onnan jön, amerről hallatszík. De a székely ismerte a hang tekervényes útját. Nyflegyenesen vezetett egy levágott fához.

Ott kell lenni, suttogta halkán. Nagyon szeret a kidöntött fán nyújtózkodni. Onnan szokta meglesni a prédát. A béka csak a földön "netez" (vigyáz, figyel) s nem is alítja (sejti), hogy a veszedelem a fáról csap rá.

Nesztelenül lopóztunk a fához s csakugyan ott volt a kígyó a törzsön. A békának csak a feje és a két első lába volt kinnt. Testének többi része már el volt nyelve. A kígyó nyaka és törzsének eleje föl volt puífadva, mint valami daganat.

A ragadozó úgy el volt foglalva zsákmányával, hogy nem vett minket észre. Így aztán színről-színre láthattam azt a kínos és ocsmány tüneményt, amint az áldozat kegyetlen végzetességgel tűnik el a martalóc torkában, anélkül, hogy a panaszos síráson kívül, az élethez való jogát egyetlen mozdulattal is védelmezné.

Martalékát elevenen nyelte el a bestia.

Végig néztem, amint eltűnt az áldozat feje egy utolsó jajkiáltással, azután a térde, lábszára, körme.

Csend lett.

A kígyó gyűrűzete működött csupán. Szívta az áldozatot lejjebb és lejjebb, mint egy kérlelhetetlen gép. A kidagadt testen látható volt, hogy hol jár az áldozat.

Kis vártatva a székely oda lépett s fejszéjével, közvetlen a daganat előtt, ketté vágta a kígyót. Aztán lefejtette a kígyótokat az áldozatról. A béka még élt. El volt alélva, mozdulni sem tudott, de élt. Kis szíve dobogott a hóna alatt. "Kutya baja sem lesz annak úrfi" — mondá a székely "alítva", hogy töprenkedem a sorsa fölött.

Ez a régi emlékem újult föl a Kazár-földön.

Az áldozat itt sem vergődik. Egyszerűen fölszívódik és elnyeletik végzetének kérlelhetetlenségével. Aztán csend lesz.

Az uzsora kígyó - teste rácsavarodik erre a népre. Ülalkodva csúszik oda a rém. Símán, nesztelenül fonja körül az áldozatot. Az éjszaka következetességével és zajtalanságával lepi meg. Izgalom és lárma nélkül és sötéten és biztosan: éppen miként az éjszaka, midőn ráborul a tájékra. És hidegen és némán és észrevétlenül, miként a kígyó. Nem bátor, nyílt tusában; nem verekedés közben; nem bajvívó harcoknak vakmerő támadásával. Hanem meglopva azt az időt, mikor az áldozat már elalélt, életerőt és erélyt

vesztett; mikor az ellenállási képesség már elszált. Mikor kialudt a tűz a keblekből és lesorvadt az izom a karokról: akkor csavarodik a hulló ama vidék népére.

Van -e menekülés?

Irtózatossá gyűrűzet fonódott a nép testére tetőtől talpig. A gyűrűk neve: pénz, közvetítés, bolt, kocsma, cukrászda, feles-marha, legelő. A gyűrűk mozgató izomzata: hitel, pör, hamis tanú, hamis eskü, váltó, végrehajtás, árlejtés. A gyűrűk munkaeredménye: megfulladás.

Bűnjelek nélkül megy végbe a bűn. Bot, kés, gyilok, golyó nem szerepel. Az áldozat úgy tűnik el a szörnyeteg torkában, hogy testén az erőszaknak nyoma sem marad. A gyűrűzet, sebek és vérfoltok nélkül sajtolja ki belőle az életerőt. Volt; nincs. Elsorvadt. Átment egy gazdasági enyészetbe, miként a hulló levél átmegy a feloszlásba.

És csend lesz.

Az egész folyamatnak csak kezdete van és vége. Egy önműködő süllyesztő az egész, melynek egyensúlya megzavartatik a rálépés által s mely aztán ereszkedik és száll mind lejjebb és lejjebb, jóformán zökkenés és fönnakadás nélkül, a nehézségerő másíthatatlan kényszerével. Az áldozat lassan, következetesen, mintegy megdermedve, ellenállás nélkül merül a mélységbe, miként az a nyomorult béka a kígyó torkába. Nem hánykolódik, nem küzd, nem vergődik. Csak nyöszörög fájdalmasan. Ennek a haláltusának borzalmai nem is volnának, ha olykor egy - egy jajkiáltás nem volna hallható, amint elszéled a hang az erdők között, a végtelenség árnyában.

Ezt a jajkiáltást hallotta meg Darányi Ignác földművelésügyi miniszter.

Első gondja volt a hitbizományi uradalomtól állami bérbe venni 12.622 kat hold földet, ugyanolyan árban, amint azt a kazárok bírták. Ebből legelő és rét 9500 hold; legelővé és kaszálóvá alakítható szántó 3000 hold. A többi belsőség. A bérbe vett terület kisebbik része több községben fekszik. A nagyobbik rész, 8022 kat. hold tiszta alpesi legelő a havasok ormózatán.

Az állami bérlet kiosztatott a földművelő nép között. A kiosztást már Egán végezte, mint a miniszteri kirendeltség főnöke. Szabály volt a kiosztásnál, hogy csak földművelők kapjanak albérletet és mindenik csak annyit, amennyit a tulajdonában levő marhalétszámmal kihasználni képes. Ezen szabály az üzérkedés lehetőségét kizárta.

Ez volt az akció kezdete.

Ezzel az első lépéssel, egy nagykiterjedésű vidéken egyszerre nyakát szegték a legelő-uzsorának. A föld viszsanyerte a maga hivatását. Megszűnt hitelforgalmi cikk lenni. A megélhetés kútforrásává lett, holott azelőtt a népszarolás kútforrása volt.

A felállított szabály keretében minden arravaló egyén bérlethez jutott. A kazár is megkínálták, ha földművelő volt, marhalétszámának arányában. El is fogadta, meg is köszönte igen sok. Több mint harmincnak a neve van beírva jegyzeteimbe. Éppen olyan feltételek mellett kapta a kazár az albérletet, mint a rutén.

Itt nem hallgathatok el egy jellemző ténytet.

A miniszteri kirendeltség az akció kezdetén a rutén papságot használta fel közvetítő szervnek a néppel való érintkezésnél. Tehát az albérletek kiosztásánál is. A kazár vezető elemek, bogot keresve a kákán, lármát ütöttek és tiltakoztak a miatt, hogy idegen papság jelölje az albérletre érdemes hitsorsaikat.

Ennek következtében hivatalosan fölkéretett a verecke-i rabbi, hogy ő jelölje meg azokat, kiket alkalmasoknak tart az albérletre. A rabbi elvállalta a megkötést. Másnap aztán tudatta, hogy az ő hitsorsosai nem kívánnak részt venni az albérletben. Ez principium dolga, ami fölött nem vitatkozom. Egy neme a passzív ellenállásnak, mely a rabbi szempontjából nem vezetett sikerre, mert följegyzésem szerint, havasi legelőben 86 kazár vett részt 308 barommal.

Jellemző az is, hogy az alsóvereckei szántók bérletében részesült Beer Mózes, Pinkász Hajman, Hejman Hersch és még vagy nyolc kazár. Ennél több nem is jelentkezett, dacára, hogy jó előre közhírré volt téve a bérletkiosztás napja. A többi szántót rutének kapták meg. A gazdagabb kazárok mégis lármát csaptak, hogy az állam nem mér e- gyenlő mértékkel.

Ezen láрма következtében, miután már az uradalmi földek ki voltak osztva, Egán kibérelt 95 kat. hold szántót igen drágán Feilman Dávidtól és Feiler Eisigtől. Tudatta a rabbival, hogy ezt a drága bérletet a rabbi hitsorsosai között óhajtja kiosztani, éppen olyan olcsón, miként a rutének kapták az uradalmi bérletet.

A rabbi nem reflektált ezekre a szántókra, mert nagyon ki vannak élve; tehát nem érnek annyit, mint az uradalmi föld. Ekkor Egán ingyen ajánlotta föl a 95 holdat, azzal a kikötéssel, hogy a gazdagabbak tegyenek annyi jót a szegényekkel, akik között ezek a szántók kiosztatnak, hogy az uradalmi majorban régóta felgyült trágyával hordják meg

a parcellákat. Egyszersmind ingyen vetőmagot is ígért valamennyinek. Továbbá megígérte, hogy az állami költségen körülkerteteti ezeket a földeket, hogy a termés védve legyen vadkárok ellen.

Erre az igényre jelentkezett 37 szegény kazár s köztük a 95 hold krumpliföld tényleg ki is osztatott.

Másnap este a 37 kazár újból jelentkezett s valamennyien lemondottak az ingyen bérföldről és az ingyen vetőmagról.

Kell-e ehhez magyarázat? Nem világos-e, hogy itt a rabbi tervszerű kelepécét készítette, hogy belebotolják a miniszteri kirendeltség s hogy aztán némely lapban dörgedelmes iránycikkeket írjanak az Egán felekezeti elfogultságáról, aki az állami akció jótéteményeiben csak keresztényeket részesít s éhomra minden reggel zsidót frustokol.

AZ ELSŐ LÉPÉS

Megírtam, hogy állam legelőterületet vett bérbe a hitbizományi uradalomtól, s azt ugyanazon árban albérletbe adta a népnek.

Ez volt a népmentés kezdete. Mert ezzel menekült meg a nép a legelő-uzsorától. De ezzel nem fejeztetett be az első lépés. Darányi nem szereti a félmunkát. Egán sem szeret a felületen úszni s munkájában hézagot hagyni. A vezérlet nemes ambíciója az, hogy egy lábra állított népet adjon át a magyar nemzetnek. Nem elégszik meg tehát a beteg ápolásával. Még a fölgógyulás sem elégíti ki. G-lyan gazdasági kultúrára törekszik, mely e népet hasonló betegségek ismellődésétől megóvjá. Fokozni kívánja a nép ellenállási képességét és a józan haladásnak erőtényezőit.

Eppen ezért az első lépés munkakörébe felöleltettek a legelőápolásnak nálunk eddig nem ismert elemei. Megállapították fordák szerint a legeltetési módokat. Területről területre történik a legeltetés, okszerű szigorral, nehogy a havasokra felhajtott hatezer darab marha egyszerre lépjen el egy nagy területet, s azt keresztül-kasul elgázolja és bepiszkolja.

A legelőszabály nem tűri, hogy egy csordában apró, fiatal, fejletlen barom együtt legyen a felnöttel; üsző a bika-borjúval, tehén az ökörrrel. Hanem kor és ivar szerint el kell különíteni az állományt, hogy a káros izgalmakat elkerülje az állat és hogy a gyengébb alkatúak megóvassanak az erősebbek üldözésétől.

Azt sem tűri a szabály, hogy egy nyájban túl sok barom halmozottassék össze, mert ez megnehezíti az őrzést, a felügyeletet, a gondozást; a legelő helyes kihasználását pedig lehetetlenné teszi.

Nem tűri továbbá, hogy delettetés, éjszakázás mindig egy és ugyanazon helyen történjék, hanem állandó kosarozást követel. A nyáját csak három napig fektetik meg egy helyen s aztán megállapított sorrendben tovább viszik s így egy rendszeres trágyázást hoznak létre, mellyel az aljban kaszálókat teremtenek s a felsőbb területeken a legelőt körvértik.

A források gondozatnak és itatóvályúkkal láttatnak el, hogy mindig tiszta, kényelmesen hozzáférhető ivóvíz álljon a nyájak rendelkezésére. A vakondtúrásokat és felhagyott hangyabolyokat, melyek a havason vastag mohabundával szoktak benőni s ezzel a legelőterületnek helyenként igen nagy százalékát teszik hasznavehetetlenné, fölkapálják s a zónának megfelelő fűnemekkel behintetnek. Védfákat ültetnek, hogy a nap perzselő heve ellen árnyékos oltalmat találjon az állat. Kultúrmérnököket foglalkoztatnak a vadvizek, talajvizek és mocsaras helyek lecsapolására.

E legelőreformok között a legmeglepőbb a körülbelül 4000 holdas Fircák - havason és az ugyanakkora Névtelen - havason épített védistálló. Egy - egy ilyen pajtának kétezer darab szarvasmarhára való befogadási terjedelme van. Az építkezés hihetetlen olcsósággal ment végbe. Pedig az anyag felhordása az aljerdőkből ebbe az 1400 méter magasságba nem volt tréfa. De az Egán ruténjai megértették a "pán főnagyságos úr" intencióját. Százával tódultak a munkához, igen potom napszám mellett, mert mindenik részese kívánt lenni az áldásthözó munkának. Úgy dolgoztak, buzgósággal, követelések nélkül, mondhatnám áhitattal, mintha templomokat építettek volna a zord havasok tetején.

Az időjárás ebben a magas zónában igen szeszélyes. Nagy hőséget hirtelen zivatar követ s harmnc fok melegről olykor két óra alatt 4 - 5 fokra süllyed a hőmérsék. A napalok forrók; az éjszakák még júliusban is hidegek. Éppen ezért kényes, fiatalállat nehezen bírta ki a havasi legeltetést. A legtöbb elcsenevészedett. Igen sok elhullott. De a zimankós időjárás megviselte a felnőtt barmot is. A napokig tartó esőzések alatt erőt, izmot, faggyút veszített az állat. Táplálkozáshoz nem volt kedve. Zsugorgott, fázott, reszketett a delelők sarában és jobban elcsigázott, mintha nehéz járomban lett volna.

A szegény ruténnek fogalma sem volt, hogy ezen a kí-

nos állapoton segíteni is lehet. Mihelyt tehát megértette a "pán főnagyságos úr" tervét: örömmel nyúlt fejszéje, bárdja, fűrésze, fűrője, vésője után s néhány hét alatt fölépültek a nagy istállók a havasi kultúra díszére és hasznára.

Ezzel a két épülettel a legeltetés idejét másfél hónappal meghosszabbították. Korábban felhajtható most már az állat és tovább maradhat ott. Május derekán most már

szól a kolomp a Névtelen - havas bércein s a pásztortüzek csak szeptember közepén hamvadnak el.

Ez az istállóknak köszönhető, hol a barom az időjárás vadsága ellen menedéket talál.

Az oláhok és tótok által lakott havasokon nyoma sincs az ilyen védistállónak. Ha jó idő jár, vidám a barom és gyarapszik. Ha tartós a rossz idő, lesóványodik, elcsügged, erőtlen lesz, mint a lucskos egér. Fejlődése hetekre megapad. Nyavalyákat kap a gyakori kihűléstől. Csontja vékony lesz és könnyű. Velője sorvad. Minden tápszert csak azért dolgoz fel, hogy fejlessze testi melegét. Ez a melegfejlesztés: rohamos zsiradékfogyasztás. Kérődzése nem nyugodt és nem is rendes. Az örökös esőben az ivóvíztől, mely a jó kondíciónál kiváló szerepet játszik, elmegy a kedve.

Ellenben az udvarhelymegyei székely pajtákat épít a havasokon, hogy nyáron át legyen hova menekülni a baromnak. Téltre a szénáját rakja le a pajtákba s onnan fuvarozza le szánon a községbe. Ezt a székely nem tanulta sem Svájctól, sem Tiroltól. Nem is Egán magyarázta meg neki a pajta szükségét. Rájött önmagától a saját intelligenciájánál fogva. Belátta, hogy a havasi legeltetés jó eredményének ez a legelső feltétele.

No de hát azért székely ő, hogy ilyesmire a maga belső ösztöneinél fogva rájöjjön. Ha a székely rovarnak születik vala: bizonyára róla alkották volna meg Darwinék a nimikry - elméletet, melynél fogva némely állat tartózkodási helyéhez hasonló színt és alakot ölt, hogy ezzel is oltalmazva legyen üldözőitől. Nem meglepő tehát, ha a székely pajtákat épít havasain. Csordája jó állapotban is van, amikor lekerül a havasról.

De a rutén nyájak évek előtt siralmasan néztek ki. Sóványak voltak, mint a hét szük esztendő. Tehenére, ökrére, borjára alig ismert rá a rutén. A növendékállat lábcsárai megnyúltak, nyaka elvékonyodott, szarva, feje nőtt, de teste vézna maradt, majdnem átlátszó, mint egy deszka-állvány s csípőjére bátran rá lehetett akasztani a koldustarisznyát. Horpacának üregében elfért volna egy kölykezett macska.

Ehhez képest a változás, mióta a két istálló felépült, nagyon meglepő. Láttam különböző községhatárookban fekvő állami bérterületeken egy pár nyáját. Körülbelül tíz nap előtt hajtattak le ezek a havasokról. Egytől - egyig mindenik állat jó karban volt. Gyönyörűséggel néztük ezeket a csordákat. Tülköztek, ugrándoztak, pajkoskodtak. Kövérek voltak, mint megannyi bazsarózsa. "Földig marha" ez, valamennyi, — mondám Natolya tiszteletesnek, aki egyik jobbkeze Egánnak. A tájkifejezést nem értette meg mindjárt és udvariasan hallgatott a fővárosi íróember különös megjegyzésén. Ekkor megmondtam, hogy a székelynek tömött, zömöktestű és kurtalábú állat az ideálja s azt földig marhának hívja. A magasra felnőtt, kis, vékony, könnyű testű baromról azt szokta mondani, hogy "sok a lába".

Ezalatt Egán egyedről - egyedre vette az állatokat. Nézte, tapogatta, vizsgálta őket, szakértelemmel és azzal az örömmel, mintha valamennyiben az ő zsebe domborodott volna gömbölyű zacskóvá.

— Alig ismertem rá erre a haszontalanra, úgy megnőtt.

— Az a boglyas, ugye, Fedornak volt kiosztva?

— Ez a kis kacér, no lásd, már vemhes. Igen korán van. Jó a táplálék és véres az állat. Kérem följegyezni felügyelő úr, hogy ezzel az üszövel nem tartották meg az üzekedési szabályt. Ennek még a szűzgulyában lett volna a helye.

— Nézd ezt a medencét! Látod-e benne az eljövendő generációk ősfészkrét?

— Hát még ez a gerinc! Lineázni lehetne vele.

— És itt ez a tejtükör. Fogadok rá, hogy megadja az évi 3000 litert.

— Nézd csak ezt a fickót, olyan gömbölyű, mint egy csereznyemag. És ez az apró, sima, fényes szőr, mintha kefélnék, mosdatnák, abrakolnák valamennyit.

Mikor aztán ehhez hasonló megjegyzésekkel kigyönyörködte magát, akkor eszébe jutottak a baromvásár-idők s egy kissé elborult.

— Milyen lassú ez a vármegye. Még mindig nem esz-közölte ki a vásárnapok áttételét. Ezelőtt lekerült a marha a havasról augusztus közepén. Ehhez voltak szabva a vásár-napok is. De most ki kell ezeket a napokat tolni szeptember végére és október elejére, mert a barom csak szeptember derekán jön le a havasról. Milyen jó árat kaphatna most a rutén! Olyan kövér minden állat, mint a spárگا. A mézárós is többet adna most, a tenyésztő is.

Maholnap be kell kötni ezeket a barmokat és valamennyi megsinyli a száraz takarmányt és a pajtalevegőt. Aki akkor

adja el, darabonként 20 - 25 kilóval kevesebb húst ad el. Kérem, felügyelő úr, jegyezze föl, hogy szorgalmazzuk meg a dolgot Hagara főispán úrnál, aki melegen érdeklődik az akció iránt.

— Járt már itt a rétmester? — Eh, Volócon nincs már neki dolga. Ott be kellett végződni a munkának még tegnap előtt. A marhák tulajdonosaival meg kell értetni, hogy ez nem luxus. Semmi áron nem tűröm, hogy tíz-tizenöt holdon savanyú perje és macskaszék teremjen. Meg kell velük értetni, hogy ez a munka az ők érdekében fekszik.

— Egy nap alatt az a hetvenöt ember elvégzi az árkolást. Huszonöt ígás fölszántja a területet szintén egy nap alatt. A tél megérleli a talajt. A felréteg különben is iszapföld, mert ez az egész völgy a Latorca hordaléka. Ez tehát porhanyó lesz tavaszra.

— Kérem, följegyezni, hogy nedves talajba való keveréket kapjunk. Kiváltképpen trifólium, hybridum, trifólium repens, poa pratensis, avena elatior, lolium perenne és festuca pratensis legyen benne. Itt a jövő őszi már édes füveknek és pillangós növényeknek kell teremni.

— Megvan a térkép? Jól vigyázzon a rétmester, hogy az árok ne szögletbe törjék meg, miként a térképen kitüntetve van, hanem szelíd hajlásban. Különben felduzzasztja a vizet. Ezt a lecsapolást már holnap munkába kell venni, hogy a fagyok beállta előtt száradjon ki a talaj.

— Összevarták-e a zsdenyovai tinó sebét?

— Miért nem hajtották ide a szolyvai üszöket is? Egyet sem látok azokból.

— Elkészült-e már a vályú a felső kúthoz?

Ilyenformán néz ki a népmentés első lépése.

A MÁSODIK LÉPÉS

Az első lépéssel megoldást nyert a legelőkérdés a szolyvai járásban. Hangsúlyozom ezt a szót. És adom egyszer-smindenkorra azt a felvilágosítást, hogy a hegyvidéki akció eddig még csak a szolyvai járásban hozott létre alkotásokat. A kormány óvakodott egyszerre sokat markolni. Elfogadta Egánnak azt az előterjesztését, hogy az akcióval egyelőre csak a szolyvai járásban tétessék kísérlet. Ha majd a tapasztalás az akció mellett fog bizonyítani: akkor folytatható az egész hegyvidéken. Örömmel jegyzem ide, hogy az egész intézkedések annyira beváltak két év alatt, hogy tudtommal már megvan az az elvi elhatározás, hogy mun-

kába vétessék Bereg, Ugocsa, Ung és Máramaros minden hegyvidéke.

A legelő - kérdés tehát megoldatott.

Jött a legeltetés kérdése. Ez volt a második lépés.

Mert hiábavaló a legelő, ha nincs mi legelje. Nem az a cél, hogy a Beszkideken szép és egyenletes gyep - virány legyen a szem gyönyörködtetésére és a turisták esztétikai hangulatának emlésére, hanem, hogy ez az elhanyagolt és kiszarolt nép komoly és tartós hasznot lásson a legelőkől.

Úgy, de nincsen marha. Van, de nincs. Van haszontalan korcsfajzat, mely sem tejelésre, sem húsrá, sem tenyésztésre nem alkalmas. És ilyen is fölötte kevés van. Az állami bérlet, a szántók átalakításával tizenkétezer darab felnőtt állatot bír meg. A járás népének együttvéve alig akadt három - négyezer darbja. Ez ugyan pótolható lett volna a feles marhával; de ezzel a cél lett volna kijátszva. Mert a feles marha csupán és kizárólag a nem földművelő kazárnak válik hasznára. Ha tehát feles marhákat fogadnak be az állami bérletbe: akkor egyszerűen csak hízalják a feles marhával uzsoráskodó kazárt; a bennszülött népen pedig egyáltalában nem segítenek.

A második lépés problémája tehát az vala, hogy egyfelől csak azt a barmot fogadják legelésbe, amely a földműveléssel foglalkozó egyének kizárólagos tulajdonát képezi, másfelől, hogy ez a legeltetési jótétemény egyszersmind kúforrásává legyen egy virágzó állattenyésztésnek.

Az első feladat megoldható volt szigorú ellenőrzéssel. Fölvétel és nyilvántartás folyik minden községben, minden gazdánál. A szomszéd tudja, hogy melyik a feles marha, melyik a tulajdon. Óvatos körültekintéssel írták hát össze az állatokat. Jóformán főkönyvi lapot nyert minden gazda. Már írtam, hogy nem a kazárt zárták ki, hanem az üzérkedést. Aki földműveléssel foglalkozik és tulajdon barma van, az mind részesült a legelőben. De aki az uzsora szempontjából tart a ruténnel feles marhát, az nem kapott legeltetési jogot semmi áron.

Ilyenformán nem volt elegendő marhalétszám a legelők kihasználására. Így állott elé a második probléma, melyet már csak szabályokkal és ellenőrzéssel megoldani nem lehetett.

De már írtam, hogy Egánra nézve igen antipatikus szó a lehetetlenség. Ezt a szót nem is lett volna szabad kitálatni. Erőtelmes és önmagában bízó nép nyelvéből ennek a szónak hiányozni kellene. Mikor ez a szó létrejött: akkor az a néplélek, amely megalkotta, sorvasztó betegségben sýnlódött. Így hiszi Egán.

Tervet dolgozott ki tehát arról, hogy ezen a hegyvidéken miként kell és miként lehet egy magasfokú állattenyésztési kultúrát teremteni. Meggyőzte kormányát, hogy a most levő korcsfajt át kell adni az enyészetnek s helyébe egy televér fajt kell meghonosítani. Tervében számításba vette a vidék időjárását, takarmányminőségét, a legelők táperejét, a nép szokásait és fejlettségi állapotát. Ezen tényezők alapján gondosan keresett egy, a helyi viszonyoknak megfelelő fajtát. A megválasztásnál tekintetbe vette a faj tenyészképességét, munkabírását, tejhozamát, növekedési idejét, tápszerfeldolgozó tehetségét, ellenálló erejét, igényeit — egyszóval mindazt, mi a vidéket és a fajt alkalmassá teszi a sikeres tenyésztésre.

Alapos vizsgálódásnak eredménye gyanánt az oberinnt-hall tájfajta meghonosítását hozta javaslatba. A földművelési kormány bízott az Egán szakértelmében, ki különben is, mint állattenyésztési felügyelő szolgálta hazánkban ezt a nagyfontosságú ügyet és elfogadta a javaslatba hozott választást.

Szakemberek utaztak Tirolba s vásárolták össze a fiatal marhákat. Jelenleg már ezerkétszáz van a rulén kezén. Üszöket osztottak ki köztük olyan feltétel mellett, hogy öt év alatt ugyanazon összeget fizessék a marháért, amennyibe az államnak került.

Öt év alatt! Ez azt jelenti, hogy nem tekintve az elkárosodást, mely ellen kölcsönös biztosítási eljárás van folyamatban, a kapott üsző öt év múlva hét éves tehén lesz, az egyik leánya kétéves, a másik hároméves; ezenkívül egy falka unokája. A marhaállomány szaporodásából tehát a gazda könnyen visszafizeti a kölcsönt s még marad egy pár darab marhafajtája.

A HARMADIK LÉPÉS

Igy oldatott meg a legeltetési kérdés. Az államnak jóformán semmibe sem kerül, mert úgy a bérösszeget, mint az üszökre fordított bevásárlási kiadásait visszakapja a néptől. Nem kapja meg a befektetések időközi kamatját és a kirendeltség személyi és dologi járandóságát, amely együttvéve is alig üti meg a Tisza Kálmán és Bánffy Dezső egyévi nyugdíját. A veszteségszámlára csekély százalék esik. Mikor ott jártam, még nem volt befejezve az év s a 21 ezer forintnyi bérösszegeből csupán 84 forint hátralék állott fön.

Ez a megoldás nem éppen olyan Kolumbustojás, mint aminőnek látszik. Nincs legelőjük: hát szerezzünk nekik legelőt; nincs marhájuk: hát adjunk nekik marhát. Ez így könnyű lett volna. De Darányi az első pillanattól kezdve abból indult ki, hogy semmi ajándék, semmi ínségadó-mány. A nyomornak nem pillanatnyi enyhítését, hanem állandó eltávolítását vette tervbe. Nem megalázni akarta a népet borraival, hanem úgy szerezni meg számára a megélhetés feltételeit, hogy a vagyoni állapottal együtt izmosodjék az erkölcsi érzület is. Az a kizsárolt nép százazreket nyelt volna el az úgynevezett könyöradományokból, anélkül hogy életrendje és vagyoni helyzete megváltozott volna. A könyöradomány elvándorolt volna a kazár boltjába ruházati és élelmi cikkért és a kazár kocsmájába és cukrászdájába pálinkáért. A legrigorózusabb ejlárással úgy lehetne kiosztani évenként csak a szolyvai járásban kerek egy milliót, hogy a nép hetenként egy napon jóllaknék s a többi hat napon koplalna.

Ha minden tervszerűség nélkül osztatott volna ki a szarvasmarha a nép között: fölületes munkát végzett volna a kirendeltség. De a földművelési kormány tudja, hogy valódi termékenységre mély barázdákat kell szántani. Ők a baromkiosztással nemcsak azt akarták, hogy akármilyen állathoz jusson a nép, hanem felhasználták ezt a kínálkozó alkalmat egy magasfokú állattenyésztési kultúra meghonosítására is.

Az inthali televér kiosztása által óriási jövődő nyílt meg a hegyvidék előtt. Nem lehet kétség az iránt, hogy az állami akció ki fog terjesztetni a Kárpátok valamennyi vidékére. A most meghonosított tenyésztés melegágyát fogja képezni a további működésnek. Innen szerzik majd be a többi vidéken szükséges fajbarmot. Ez a vidék a fejlődő állattenyésztés kútforrásává lesz. A tejgazdaságok is ide fordulnak és nem mennek Tirolba tehenekért.

A kirendeltség nagy buzgalommal szabályozza a vértisztaság fennmaradását. A bikateleltetés szokásos módját megváltotta. Ezelőtt magánosok teletették a tenyészbikát igen silányul. A kirendeltség bikatelepet állított Szolyván, s a kiosztott tehének csak állami bikákkal fedezhetők. Az is baj volt, hogy a nép nem gondolt a tehén fejlettségi állapotával, s túlkorán borjúztatott, ami megrontotta a fiatal anyát. Ezt tehát szabályozták.

Legnagyobb baj volt a tavaszi elletés. Mikor már elfogyott a takarmány és még erőtelen volt a legelő. A vemhességi idő télszakra esett. A teletelési idő nyárszakra.

Nem lévén nyári takarmány, a gazda havasi legelőre küldte kis borjús tehenét. Ezzel a tejhozam a családra nézve kárba ment; a borjú fejlődése pedig megakadt vagy az által, hogy korán választatott el s a nyári munkaidő elvonta a családot a borjú kellő gondozásától; vagy az által, hogy a borjú is kihajtatott a havasra s ott a zord időjárás elsanyargatta.

Ezen a hátrányon úgy iparkodik a kirendeltség segíteni, hogy az elli időt a késő őszi napokra helyezi át. Nem könnyen megy, mert nemcsak a nép megrögzött szokásával kell küzdenie, hanem az állatok fajzasi rendjével is. Azonban megy. A kirendeltség szívós. Megháttrálást nem ismer. Rábeszélésben bőkezű. Szelíd nyomást is alkalmaz. A tehen is megszokja, hogy fajfenntartó vágyait kényszerűségből elhalassza a megszabott időre.

Nagy eredmények várhatók ettől az intézkedéstől. A gazda novemberben jut borjúhoz. Tehát, mikor legtöbb takarmány, rosta - alj, törek, polyva, széna, sarjú áll rendelkezésre. A borjút gondozhatja, ápolhatja, kényeztetheti az egész család. A tejhozam utolsó cseppig kihasználható. A borjú erőteljes állattá fejlődik arra az időre, mikor a havasi legeltetés beáll s így könnyen megbírkózik a zord időjárással. Vemhességi állapotát a tehen nem egy szűk, hideg, rosszlevegőjű pajtában tölti el, hiányos alom és hiányos táplálkozás mellett: hanem a havas érintetlen tisztaságú légáramlataiban; dús legelőn, szabad mozgás közben, kristály források közelében — a méhmagzat erőteljes fejlődésének kimondhatatlan előnyére.

Miként látható, az állami behatás igen sokoldalú. Nem költséges, de sokoldalú. A gyermeket a jó nevelő, a csemétét a jó kertész nem gondozhatja hűségesebben, mint ezt a népet a kirendeltség. A figyelem kiterjed az élet összes viszonyaira. Ha csak legelőt adtak volna a népnek: egyoldalú és ideiglenes lett volna a behatás. Segítség lett volna ez is, de nem mentés: Adtak tehát marhát is, hogy a legelő kihasználtságuk. Ez már több a segélynél, de még nem láburaállítás.

Am fajmarhát adtak, hogy televér - tenyésztés keletkezzék. Szabályozták a tenyésztést, hogy a tiszta vér el ne korcsosuljon. Meg lehetett - e itt állani? Szabad volt - e nem gondoskodni arról, hogy a televér - állomány annak maradjon a birtokában, aki megmentésre szorult?

Igazi "hübelebalázs" - akcióvá nőtte volna ki magát ez a mozgalom, ha az örökös szükségben levő rutén gazda szabadon rendelkeznek az úgynevezett "államszki marhával", mert ma már valamennyi inthali állat kazár kereskedők

üzérkedésének volna a tárgya. Itt is szabályozólag kellett tehát a népeletbe nyúlni.

A szabály abból áll, hogy az első öt év tartama alatt, akár kifizette a gazda az állami marha árát, akár nem: a kiosztott üsző és annak növendéke az állam tulajdonát képezik. Azokat a kirendeltség tudta, híre és beleegyezése nélkül sem eladni, sem elcserélni nem szabad. A végrehajtás alól is ki vannak véve. A gazda igázza, feji, borjuztatja, egyszóval használja az állatot, de tulajdonosa csak öt év múlva lesz.

Ez idő alatt, az Egán számítása szerint annyira lábra áll a nép, hogy azontúl fölösleges lesz az e téren való további gyámkodás. De, hogy talpra álljon; a mentési munkának még egész sorozata állapíttatott meg. E sorozathoz tartoznak a hitelszövetkezetek, az áruraktárak, a mintagazdaságok, a jutalmak, az iskolák, az olvasóegyletek.

HITELSZÖVETKEZET

Vegyük szemügyre ezt a kerekfejű embert, akinek nem annyira haja, szakálla, bajusza van, mint inkább — szőre. Ez a szőrzet különös rút vegyülékét képezi a farkaskeveréknek a rókával.

Alsó állkapcsa előre nyúlik, hogy túlfejett fogsorának elég tágas legyen a fészke. Mikor beszél, önkéntelenül várjuk, hogy csattogtassa a száját. Szemfogai mindegyre megvillanak rövid felső ajka alól, mint a mérges kuvaszé, ha orozva akar harapni. Úgy hiszem, hogy nem is szemfogak, hanem agyarak.

Szeme kicsiny, alattomos, nyughatatlan és csipás. Nem tükör, hanem fátyolos ablak, amelyen kifelé igen, de befelé látni nem lehet.

Széles karimájú selyemlombos kalapot visel, alatta kis kerek bársonysipkát, testén hosszú kaftánt szürke lüszterből. Kezén a száraz ujjak az üllő karmaira emlékeztetnek. Ezek a karmok mindig csak félig nyílnak ki és görcsösen csukódnak azonnal össze, mintha jellemezni akarnák az embert, aki mindig kész az áldozatot megragadni, de soha sem hajlandó azt kibocsájtani.

Nevezük el ezt az alakot Jäger Herschnek. Tegyük hozzá, hogy bukóci lakos és hogy Alsó - Vereckén született ezeltől 48 évvel. Már most, ha ezen személyleírás alapján a beregszászi kir. törvényszék bünyenyítő iratai közül adato-

kat adnának ezen férfiú erkölcsi állapota felől: akkor megtudnók, hogy Jäger Hersch úr ellen 52 uzsoraeset volt folyamatra téve. A vádak igen nagy része alól fölmentetett. Egy része a vádaknak függőben van. Mérték-e rá bűntetést egyik - másik eset miatt? Nem tudom.

Az esetek ilyenformák:

1870-ben Jäger Hersch tíz forintot adott kölcsön Popelics Vaszilinak 25 százalék kamatra. Ezenkívül hitelezett neki bolti cikkekét is. Négy év múlva, 1874-ben, össze számoltak s a kamatokkal és áruhitellel fölgyűlt tartozások kerek egyszáz forintban állapított meg közös egyetértéssel. (Az áruhitel, a legrosszabb esetben 15 frtra rúghatott. Tehát 25 frt. valódi tartozás fejében vállalt magára Vaszi-

li 100 forint terhet.) Ezen 100 forint névleges tartozás törlesztésére fizetett Vaszili 1882-ig nyolc éven át kétszáz forintot. Jäger Hersch úr ezzel nem találta magát kielégítve s bepörölte Vaszilit 150 frt. tartozásért. A dolog egyezkedésre került és megállapodtak 145 frt.-ban. Ennek a 145 frtnak törlesztésére 1888-ig fizetett Vaszili egyszázkilencvenkét frtot. Ilyenformán kapott Jäger Hersch úr 25 frt. effektív kölcsöneért egy ízben 200, egy másik ízben 192, összesen 392 forintot.

Ezek után csak természetes, ha ezidő szerint Jäger Hersch úr pörli Vaszilit 105 frt. tőketartozásért. Az sem lesz szokatlan, ha a kir. bíróság megítéli a követelést, mert a Jägerek és Herschek föl vannak szerelve hamis bizonyítékokkal, hamis tanúkkal és hamis esküvel. A bíróság tudja, hiszi, emberileg meg is van győződve, hogy tanú, eskü, bizonyíték hamis; de a bíróságot köti a szent eljárási szabály, a szent perrendtartás és a szent paragrafus.

1875-ben Rjasko Vaszili öt forintot vett kölcsön Jäger Hersch úrtól s azt köteles lett volna kamatostól megfizetni még abban az évben. Azonban nem tudott fizetni. A drága pör és a pusztító végrehajtás kikerülése céljából az áldozat úgy egyezett ki a ragadozóval, hogy 1876 végén fizetni fog 40 forintot. A fizetést meg is kezdte, de csak 5, 10, 14 forintos részletekben. Amikor csak lehetett, fizetett. Mikor pénzre tett szert, pénzt vitt; mikor pénze nem volt, gabonát vitt. Mikor jót csavarintot Hersch úr a hurkon, akkor lovat is vitt. Egy hatalmas csavarintás után elvitte az ökreit is. De mivel az ökör féltett ambíciója a ruténnek, mielőtt erre a kincsre került volna a sor: odavitte rendre öt darab tehénkéjét és 15 darab juhát. Egyszóval az öt frt. tartozás fejében eddiglé hatszáz forint értéket adott Rjaskó Hersch úrnak.

A dolog pörre került. Hersch úr tagadja, hogy csak 5 frtot adott volna s azt is tagadja, hogy 600 frt. értéket kapott volna. Azonban nem tudja, hogy mennyit adott Rjaskónak és mennyit kapott tőle.

1872-ben Jäger Hersch úr 10 frtot adott kölcsön Panykulics Gyuszinak. Azóta az adós fizetett 168 frtot, de mivel ezen összeg nem törlesztette le a 10 frt. tartozást, hogy kikerüljék a pört, kiegyeztek 90 frtban. Ebből megfizetett

Gyuszi 47 frtot. Jelenleg Hersch úr még 77 frtot követel. E szerint kapott Hersch úr 10 frtéért 168 meg 47, összesen 215 frtot s ha Isten élte, még kapni fog 77 frtot.

Az ilyen esetek nem szórványosak; a Jäger Herschek pedig nem ritkák. Három-négy eset bármely faluban könnyen összegyűjthető.

Mi következik ebből? Az, hogy a legelőbérlet, a legelőkultúra az állami marha, a televértényésztés mind-mínd meddő munka, ha ez a nép az uzsorások körme közül teljesen ki nem ragadtatik. Legelő - uzsora, felesmarha - uzsora, pénz - uzsora, áru - uzsora és pálinka - uzsora kínozza ezt a népet. Az eddig leírt intézkedések elejét veszik a legelő- és felesmarha - uzsorának. De ha a többi megmarad: hegyre hordtunk földet, tengerbe öntöttünk vizet. Azt a kis reményét a jólétnek, mit a legelővel és az állami marhával nyújtott az akció, merőben nullifikálja az uzsora többi neme.

Eppen ezért gondoskodni kellett a többi uzsorák megátlásáról.

A pénzuzsora ellen törvényes tilalom létezik. Ez a tilalom évtizedek óta áll fönn. A papíron. A rutén nép szörnyű pusztulása bizonyítja hogy a valóságban nem tudtak a tilalomnak érvényt szerezni. Más eszközt kellett tehát megragadni. Valami olyat, ami kizárja a pénzuzsora lehetőségét.

Ez az uzsora abból keletkezik, hogy a nép hitelre szorul. Ha tehát tisztességes hitel nyújtatik a népnek, akkor nem megy uzsoráshoz. Ez a tiszta sor. Kísérletet tettek tehát évek előtt a rutén vidékek központján levő takarékpénztárakkal. Ez a kísérlet balul ütött ki. A kazárok oda-furakodtak a pénzüintézet és a rutén közé, a hitelt közvetíteni. Így aztán sűrűn szedték a hitelműveletek tejfőlet. Ők voltak a közbenjárók, jó pénzért. Ők lettek a jótállók, szintén jó pénzért. A népre nézve a hitel éppen olyan drága lett, mint azelőtt, azzal a súlyos különbséggel, hogy több pénz állván rendelkezésére, sokkal rohamosabb lett az eladósodás.

Ezen balsikerű kísérlet után Darányi miniszter vette

kezébe a ruténügyet s a miniszteri kirendeltség feladatává tette, hogy egyelőre a szolyvai járásban és, ha beválik, egyebütt is hitelszövetkezetet hozzon létre.

EGÁN MŰKÖDIK

Egán nekidült a dolognak.

Az első hitelszövetkezet megalakult 1899 augusztusban. Én 1900 szeptemberében jártam meg ezt a vidéket. Ekkor már, tehát kerek egy év leforgása múlva, Dombostelkén, Volócon, Szolyván, Alsó - Vereckén, Kis - Bisztrán, Zsdenyován, Zugón, Kis - Szolyván, Felső - Vereckén, Kereckén, Vezérszálláson és Bukócon találtam hitelszövetkezetet. A tagok száma együttvéve 1867, akik 2791 üzletrészt jegyeztek.

Kölcsönhöz jutott egy év leforgása alatt 1639 egyén. A kölcsönzött összeg 146.236 korona. Van, aki 4, olyan is van, aki 800 koronát kapott kölcsön.

Múlt szeptember óta mostanáig (1901 június) megalakult még negyvenhét és alakulóban van harmincöt szövetkezet.

A szövetkezet tagja lehet minden feddhetetlen életű honpolgár, aki öt éven keresztül hetenként húsz fillér befizetésére kötelezi magát. Ez tehát egy összesen 52 koronára szóló kötelezettség, mely a befizetés napjától kezdve, bármikor 100 korona hitelre jogosítja föl az üzletrésztulajdonost, feltéve, ha két elfogadható kezet állít és ha a kölcsönösszeg hova fordítását annak rendje és módja szerint meg tudja indokolni.

Kölcsönsegélyben mindenekelőtt azok részesülnek, akik az uzsorától akarnak megszabadulni. Azután azok, kiknek orvosságra és élelmszerre van szükségük; később az adóhátralékosok. Ezek után azok, kik marhát, telket, földet vásárolnak, vagy építkeznek.

A kölcsönöket az igazgatóság szavazza meg felelősség mellett. Az igazgatóság elnöke mindenütt a helybeli G.K. lelkész, erre hárul a pénztárosi és könyvelői munka is. Az igazgatósági tagok kizárólag a jobbmódú földművelő parasztgazdák közül választatnak. Kereskedő, kocsmáros, cukrász, vállalkozó, pénzzel és áruval üzérkedő egyén az igazgatóságnak tagja nem lehet. Vagyis: rókát nem tesznek libapásztornak.

Részt vettem az egyik hitelszövetkezetnek szeptember 10-én tartott évi közgyűlésén. A szövetkezetek céljáról, hasznáról, működéséről és sikeréről tájékoztatott az elnök

beszéde. Nem lesz érdektelen, ha közlöm ezt a beszédet, amely így hangzik:

Igen tisztelt igazgatóság és felügyelő bizottság! Elsősorban is melegen üdvözlöm kedves vendégeinket és forró köszönetünknek adok kifejezést kegyes megjelenésükért. Az eddigi elhagyottságban és nemtörődömségben nagyon jól esik szívünknek, látván azt, hogy szegény népünk iránti érdeklődés teljesen lerombolta azon falat, amely mögött oly sok nyomor és szenvedés tanyázott.

Most, hála Istenünknek és forró köszönet jötevőinknek, megismertek bennünket.

És midőn köztudomást nyertek hazánk és királyunk iránti hűségünkről és szeretetünkről, de köztudomást szereztek nyomorgó szegénységünkről is, ennek okozóiról és okairól: érdeklődni kezdtek népünk életviszonyai iránt és ezen érdeklődés felkeltette az emberekben az igazi szeretet, az őszinte sajnálkozást. Ezen igazi szeretet és őszinte sajnálkozás azon boldogító elhatározásra ösztönözte a jólelkű embereket, hogy rajtunk segítsenek, hogy mentsenek meg bennünket gonosz elnyomóinktól, hogy kenyeret adjanak nekünk, hogy így kiszabadítván bennünket a kétségbeesés örvényéből, szabadokká és elnyomóinktól függetlenekké tegyenek bennünket.

És a jó lelkű embereknek ezen szent és boldogító óhaja megvalósult. Hazánknak, a Kárpátok által koszorúzott eme felvidéken lakó része már szabad és független! Szabad, mivel már nem kell munkájával, vagyonával áldozni elnyomóinak csak azért, hogy életét nap-nap után tolhasa; független, mivel munkájával és vagyonával már szabadon kezd rendelkezni.

A jólelkű emberek, hogy segítsenek rajtunk, a segítségnek sokféle nemét vették alkalmazásba. Így gróf Schönborn uradalmának gazdaságilag kezelt földjeit bérbevették és ezen földet albérletbe kiosztották a nép között; ezzel a nép kenyérhez és szénához jutott, hogy legyen jófajú és saját marhácskája, külföldről importáltak éghajlatunknak és helyi körülményeinknek nagyon is megfelelő anyaállatokat és hogy ezeket megszerezhesse a legszegényebb gyermeke is népünknek, 4-5 évi törlesztéses kifizetésre szétosztották azt népünk között. Ezzel népünk saját marháához jutott. Továbbá osztottak kedvezményes árban jó vetőmagot. Ezzel is nagyon segítettek népünkön, mivel népünk olyan maghoz jutott, amely megháromszorozta fáraadásunk jutalmát.

De mindezek segítsége mellett is népünk még nem

lett szabad és független.

Köztudomású dolog, hogy népünk, községenként egy-két kivételével, kisebb-nagyobb tömegekben adósa volt zsidójának. Bocsánat ezen elnevezésért, de másképp nem tudom nevezni ezen hitelezőt, mert itt csak ez a neve. És ahány zsidó lakott a községben, az mind hitelező volt. Egyik adott pénzt, másik sót, harmadik pálinkát, negyedik bocsánatot, ötödik szénát, hatodik zabot, hetedik földet, nyolcadik tehenet, kilencedik ökröt, tizedik ecetes savanyúvizet, tizenegyedik bekovácsított ugorkát, s így tovább, de találkozott olyan is, aki sertéseket vett és adott hitelbe. tartás és szaporítás céljából a szegény ruténnek. Szóval, ha egy községben 20 zsidó lakott, ennek a 20 zsidónak volt adósa a szegény rutén, de csak kisebb összeggel, a nagyobb összegekkel pedig a 40-100 percentre dolgozó titkos magánbankházaknak. Ilyen viszonyok közepette természetes, hogy csekély, vagy tán helyesebb ezen kitétel: semmi haszna sem lehetett a szegény ruténnek az előbb elmondott segítségből. Mert dolgozta volna az albérletbe kapott földet csak azért, hogy hitelezőjét fizesse; nevelte volna az importált állatját csak azért, hogy a hitelezőjének duzzadt legyen az erszénye.

De itt újból segítségre jött népünknek az emberi szeretet, a jólelkűség és a fáradságot nem ismerő áldozatkészesség és ezek megalkották a hitel- és fogyasztási szövetkezeteket.

Öszintén beszélek, mert ezzel tartozom is nemcsak a igazságnak, hanem a hitelszövetkezetek jól fölfogott érdekének is: népünk kezdetben idegenkedéssel, vagy rettegéssel fogadta a hitelszövetkezetek eszméjét. "Mi hetenként 10-20 krajcárokat fizessünk?" "Minek?" "Sohasem látjuk vissza azt a pénzt!" "Az az uraknak kell sörre, szivarra." Így beszéltek az emberek. Kutatni kezdtem és azon meggyőződésre jutottam, hogy az egyes titkos magánbankházak tulajdonosai eszéből plántálódott át népünk elméjébe az, hogy a befizetett üzletrészek az uraknak kellene szivarra és sörre. Most pedig, midőn meggyőződtek, mily nagy áldás a "szövetkezet", örömmel lépnek be abba és készséggel fizetik a 10-20 krajcárokat. Kérdezze népünket bárki is: kell-e és jó-e a hitelszövetkezet? Mind egyik azt fogja felelni: — Kell-e? Jobban, mint a mindennapi kenyér. Mert ha ma kenyérem nincsen, ma böjtölök, ha holnap nincsen kenyérem, böjtölök holnap is, de ha pénzt kérnek, azt kiböjtölnöm nem lehet, hanem licitálják csekélyke vagyontkámat; a zsidó pedig már nem akar adni, mivel haragszik, miért hagytam el."

Igy beszél, így gondolkozik népünk ma és mindennapi áldást és boldogságot kér jó Istenünktől azok számára, akik ezt létesítették.

Igen tisztelt Igazgatóság és Felügyelőbizottság!

Tegnap múlt egy éve, hogy hitelszövetkezetünk megkezdte áldásos működését. Egy év, mily rövid idő, jelentőség nélküli az ember és más intézetek életében. Hitelszövetkezetünk életében ezen egy év is igen nagy jelentőségű. Ezen egy év alatt, tehát hitelszövetkezetünk megalakításától mai napig 247 hitelszövetkezeti tag, családapa, 15.297 korona és 78 fillér kölcsönt kapott.

Ezen összeggel váltotta ki magát zsidójától; ezen összeg segítségével oldozhatta ki kezeit a zsidója békóiból és ezen összeggel teremtette meg saját éne számára a szabadságot és függetlenséget. Nem vazallusa tovább hitelező zsidójának, hanem olyan független, szabad polgára hazájának, mint az, aki eddig ura és parancsolója volt!

Hogy egyévi működésünkről röviden beszámoljak, a következőket van szerencsém tudomásukra adni:

Hitelszövetkezetünk megalakulásakor 168 tag iratkozott be 268 üzletrésszel. Megalakulás óta mai napig 48 új tag 110 üzletrésszel lépett be hitelszövetkezetünkbe. Kilépett, elhalt, más községbe távozott 10 tag 18 üzletrésszel, s így ma 198 tagunk van 360 részvénnel. Ezen év alatt 3 közgyűlést és 10 igazgatósági és felügyelőbizottsági ülést tartottunk. Ezen igazgatósági üléseken szavaztattak meg a kölcsönök. Kölcsönre jelentkezett 263 tag, ezekből kapott 247 tag, 16 tag kérelmével elutasított. A kikölcsönzött összeg: 15.297 korona 78 fillér. Az egyeseknek adott kölcsön minimuma 6 korona, maximuma 800 korona. A központi hitelszövetkezettől 9.392 korona kölcsönt kaptunk.

Ezen év alatt befizetett üzletrészek 3.833 korona és 83 fillért tesznek ki. Kamat címén befizettetett 765 korona 10 fillér.

Kiadásaink ezek:

1. Könyvelőnek 1900 január 1-től, havi 10 korona tiszteletdíjjal fizetett 80 korona.

2. Pénztárnoknak 1900 január 1-től havi 4 korona tiszteletdíjjal fizetett 32 korona.

3. Hitelszövetkezeti iroda fűtésére kiadott 28 korona.

4. Tinta, papír, gyertya, cégbejegyzési díj, nyomtatványok és postára kiadott 46 korona 46 fillér.

5. Hitelszövetkezeti iroda részére: egy asztal, négy szék, egy iratszekrényért fizettetett 46 korona.

6. Aruraktárunk számára egy pénzszekrényért kiadtunk 84 korona 17 fillért.

Hitelszövetkezetünk számára egy pénzszekrény szállítása 25 korona 70 fillér.

Összes kiadásunk tehát: 342 korona 33 fillér.

Ezzel beszámoltam egy évi működésünkről, még azt bátorkodom megjegyezni, hogy a felülvizsgálóbizottság működésünket rendesen ellenőrzi, s könyveinket többször átvizsgálta. A jóakarát könyveinket vezetni úgy, hogy ott semmiféle hiba ne legyen, megvolt bennünk: ha azonban valahol hibáztunk, ne róják azt fel nekünk rosszakaratnak, avagy hanyagságnak, hanem tudatlanságnak. Az idő és a gyakorlat nagyon jó tanító és mi ezen tanítónak szorgalmas tanítványai voltunk, tehát jövőben rendesen fog menni minden.

Midőn ezen beszámolómat elmondtam, szigorú kötelességem köszönetet mondani az igen tisztelt igazgatósági felügyelőbizottsági tag uraknak azon szíves közreműködésükért, amelyet hitelszövetkezetünk érdekében egy év alatt kifejtteni voltak kegyesek.

Kérem: jövőben is legyenek szívesek csak úgy szeretni fiatal intézetünket, bennünket pedig csak úgy segíteni, mint tévők azt a múltban, mivel erre nagy szükségünk van. Ezt kívánja úgy a hitelszövetkezet, mint mindnyájunk érdeke is.

Végezetül úgy az igen tisztelt vendégeinknek, mint a mi forrón szeretett vezetőknek, a biztos úrnak kegyes megjelenésükért ismételten forró köszönetet mondunk és alázattal kérjük: tartsanak meg bennünket továbbra is szeretetükben és jóindulatukban és ne ijedjenek meg e zord vidéktől, hanem látogassanak meg bennünket többször is, hogy meggyőződjenek haladásunkról és különösen arról, hogy a magas kormány, a mi igazi atyánk, a földművelésügyi miniszter úr ő nagyméltósága kegyét, szeretetét háládatlanokra nem pazarolja. A jó Isten áldja meg minden jóval és éltesse sokáig a mi kegyes jótévőinket!

ÁRURAKTÁRAK

Hitelszövetkezetekre a pénz - uzsora ellensúlyozása okából volt szükség. Ezeket a szövetkezeteket az országos központi hitelszövetkezet látja el pénzzel. Mihelyt nyolcvan üzletrész jegyezve van: a kötelező aláírási ív fölküldetik a központba, mely a szükséges biztosíték mérlegelése után a jegyzett üzletrészek kétszeres értékét szavazza meg hi-

telképpen. Tehát száz üzletrész után ötezerkétszáz korona hitelben részesül a szövetkezet.

De mivel áru - uzsora is sanyargatja azt a népet, mert minden községben van kazárbolt: ennél fogva a kirendeltség a hitelszövetkezetek útján áru - raktárakat is létesített. A tagsági díj, illetve az üzletrész itt is annyi, mint a hitelszövetkezeteknél. Ez a kötelezettség is öt évre szól. Minden tag üzletrészei arányában résztulajdonosa a bolt jóvedelmének.

Árukkal ezen boltokat a szolyvai központi áruraktár látja el. A boltkezelő fizetést húz. Köteles rendes pénztárnaplót vezetni s abba minden vásárlást bejegyezni. A felügyeletet és ellenőrzést a hitelszövetkezeti elnök naponként gyakorolja. Ezenkívül a kirendeltség is gyakran rovincsol és vizsgálja a leltárt és a naplót.

Van tehát most már a népnek "államszki bank" -ja és "államszki bolt" -ja. Amott olcsó hitelt élvez; Itt olcsó és jó portékát vásárol a hamis mérleg alkalmazása nélkül.

Az áru sokféle, a nép szükségletéhez és fogyasztási szokásához képest. Szívós küzdelembe került, míg elérhették, hogy legalább zárt palackokban szeszes italt is árusíthassanak. Úgy hallottam, hogy ezen engedély ellen a leghatalmasabb bankkörök voltak mozgósítva. A pénzügyi kormány nagyobb financiaális műveletek sikerét vélte veszélyeztetettnek, az italmérési jog ily módon való kiterjesztése által. Még annak is híre járt, hogy minisztertáncs foglalkozott igen tüzetesen ezzel a kérdéssel.

Pedig napnál világosabb, hogy a mentési munkálat kereke holtvízbe kerül, ha a pálinka a kazárok monopoli-uma marad. Amit nyerni lehet a szövetkezet és legelő révén, mind elúszik a pálinka vámján. Superioritást a kazárnak a pálinka adott. Mégis nehéz volt keresztülvinni, hogy az "államszki bolt" italt is árulhasson. Kazár fölfogás szerint ők szerzett jogaiktól fosztatnak meg az "államszki bolt" -ok versenye által.

Volócon egy öreg kazár így beszélgetett velem:

"Herr von Deputirter, értsük meg egymást."

— Figyelek.

"Mondja meg a gnädiger Herr von főnagyságos-nak (ez Egán), hogy ne legyen nekünk ellenségünk."

— Ő csak a rossznak ellensége.

"Mi nem vagyunk rosszak, mégis ellenségünk."

— Mivel bizonyítja? a legelővel?

"Nem."

— Az állami tehénnel?

"Nem."

— Az állami bankkal?

“Azzal sem. Ezt mi ki tudjuk heverni.”

— A bolttal?

“Nohát mire is való az a bolt? nem ért ahhoz a paraszt. A pap sem ért hozzá; az alkalmazott sem. Ehhez csak mi értünk. De ez sem nagy baj, mert mi olcsóbban tudunk árulni, mert több a hitelünk...”

— És silányabb a portéka.

“Mit tud ahhoz ez a nép?”

— És hamis a mérleg.

“Nem méregetjük biz azt unciák szerint, hiszen nem vagyunk patikáriusok.”

— Akkor hát rendben vagyunk, mert a régi boltok kiállják a versenyt.

“Igenis, kiállanak, uram, ha az állami bolt nem árusítana italt. De így elpusztulunk. Bízzák az italmérést ránk, eddig is mi folytattuk, ez a mi mesterségünk. Ne vegyék ki a kenyeret a szánkából.”

— Nézze Gotteszmann, ha maguk árulnak, miért ne árulhatna a parasztok szövetkezete is? Talán csak nem akarja eltiltani a néptől, hogy a saját áruját fogyassza?

“Én csak annyit mondok, hogy ez a mi mesterségünk s aki elveszi tőlünk, az nekünk ellenségünk.”

Mikor azokról a visszaélésekről beszéltem, amelyeket ők ezen a népen elkövettek, úgy nézett rám, mint aki nem érti, hogy miről van szó. Kifosztani embertársainkat — miért volna az visszaélés?

Kis-Szolyván hasonló párbeszédem volt.

“Mondok valamit. gnädiger Herr von Deputirter, amit az urak csinálnak, nem jó dolog. Az urak elveszik tőlünk a boltot, a pálinkát; legelőt, marhát adnak a népnek. Azért a nép mégis csak szegény marad. A népen tehát nem segítenek. Azonban mi tönkre megyünk. Itt nagy volt az inség eddig. Ezentúl még nagyobb lesz. Mert eddig legalább nekünk volt valamink, de ezentúl nekünk sem lesz semmink.”

Felvilágosító magyarázatom nem fogott rajta. Ekkor ezt kérdeztem:

— Hány sertést öltek tavaly ebben a faluban?

“Tréfálkozni tetszik; mi nem élünk sertéshússal.”

— Nem magukról beszélek, hanem a rutén gazdákról. Hányan és hány sertést öltek?

“A gazdák? a gazdák egyet sem. A pap hármát ölt a tanító kettőt.”

— Helyes. Hát az idén sem öltek a gazdák sertést? De gondoljon jól utána.

Az öreg kazár gondolkozóba esett. Aztán számított. Kezét a felszeg felé emelte s integetett a házakra. Az is, ez is, amaz is. Ekkor az alszegnek fordult. Tovább számított. Végre megszólalt:

“Tizennyolc gazda huszonhárom sertést, ezenkívül a pap hármát, a tanító kettőt.”

— És hány fejős tehén volt a községben tavaly?

“Ezt könnyebb megmondani. Nekem volt kettő...”

— Csak a parasztokról beszéljen.

“Azoknak öt volt; a felesmarhákkal együtt tizennégy.”

— És most hány tehenet fejnek a gazdák?

“Kisborjas tehén van tizenhét, felestehén öt, összesen huszonkettő. De rúgott is van négy, ezek még tejelnek.”

— Még egy kérdést. Volt itt a gazdáknak tavaly anynyi szénájuk mint most?

“A fele sem volt.”

— Rendben vagyunk. Nézze barátom, ez a tönkrement nép egyetlen év alatt abból a 6.062 koronából, amit az állami bankból kapott kölcsön, a szövetkezet jegyzőkönyvei szerint kifizetett 4.154 korona uzoratartozást, marhaállományát megszorította, hússal és tejjel kezd táplálkozni, amit eddig nem tehetett. Igaz? Az állami bérlet útján szénára tett szert. Borjúkat adhatott el. Látva, hogy támogatják, megjött a munkakedve s mivel jobban táplálkozik, megjött a munkaképessége is. Eddig hitelbe vásárolt a régi boltokban; most készpénzre vásárol az állami boltban. Nálam van a kisszolyvai boltról a hiteles kimutató. Egyetlen év alatt, holott ez az első év, bevett az üzlet 6.824 koronát. Mondhatja-e ezek után, hogy ez a nép ezentúl is olyan ínséges marad, mint amilyen ezelőtt volt? —

AZ ÁLLAMI BOLTOK

Az a hír, hogy habár csak azért palackokban, mert a szövetkezeti ügyet nem lehet kocsamároskodással lefokozni, szeszcsinált is fognak az “állami” boltokban árusítani, leírhatatlan izgatottságot keltett a kazár körökben. Nagyobb nyüzsgést a megzavart darázsfaszek sem fejthet ki. Kaftánjaikban jártak - keltek, majdnem röpködtek és zúgtak és morogtak a haragos darázs félelemgerjesztő zümmögésével. Rituális tanácskozásokat tartottak. Szegődött emberekkel lesették, hogy ki jár a boltba. Névsorba vették az elpártolókat. Fenyegették, hogy soha többé nem hiteleznek nekik. Azzal is fenyegették, hogy ezért vagy azért — kicsoda lehetne mentes a mi közigazgatásunk ke-

lepcéitől? — följelentik a főbíróknak vagy adótárnoknak. Ügyvédhez mentek, rabbihoz mentek, még Firczák püspök-höz is, hogy mentse meg őket e "jogtalan" támadástól.

Mozgalmuk elhatott a kormányzás legfőbb köreibe is. Italmérési jogot, mint végső fórum, a pénzügyminiszter osztogat. Már-már hajótörést szenvedett itt az az óhaj-tás, hogy a szövetkezeti áruraktárak szeszestialokat is tarthassanak. Végre is győzött a földművelési kormány szivóssága, megnyervén az ügynek a közoktatási kormányt, a kultúra- és a belügyi kormányt a közrend szempontjából. Jelentékeny súlya volt e kérdésben a honvédelmi kormány-nak is, melynek figyelmét sem kerülte ki a mérgezett és túlélvézett pálinka hatása az évről-évre hanyatlást mutató újoncozási statisztikában. Ehhez járult az igazságügyi kormány fölfogása is, mely a kocsmák demoralizáló működését a bűnesetek sokaságából igen jól ismeri.

Nem csekély fejtörést okozott a kazár boltosok körében az is, hogy az "állami" boltok szalonnát kezdtek árulni. Hamar rájöttek, hogy ez a kapós élelmi cikk vonzóerőt gyakorol. Ők eddig szalonnát nem tartottak, mert ilyen tisztátalan dologgal foglalkozni bűn. De észrevették, hogy a szalonna jó csalétek. Ha nem akasztják horgukra, elmegy a hal boltjuk előtt. Így jött Haimann Jankell arra a gondolatra hogy a csodarabbitól kell fölmentést kérni a szalonnával való faglalkozásra. El is mentek a tudóshoz. Ez nem adott fölmentést, csak tanácsot. Még pedig azt tanácsolta, hogy mikor szalonnát ad el az igaz ember, akkor húzzon az egész testére egy szalmazsákot s így tartóztassa meg magát a tisztátalan tárgy érintésétől. Mondják, hogy ezek a szomorú emberek most már zsákba borulva árulgatják a szalonnát.

VERECKE

A vereckei szoros egyik kanyarulatánál magányos épület van. Tisztes távolból nézve, idillikus kép az egész. A völgy igen szűk; két oldalról sziklás hegyek ösbükkössel. Ennél a kanyarulatnál kitágul a róna s a ház előtt kövér rét terül el. A hömpölygő Latorca zúgása a házig hallatszík.

Közelről nézve ez a ház kis Kazár-kocsmá. Verecke, ahová útunk vezetett, még jó távol esik. Pompás és kitaró erdélyi lovaink már 35 kilométert futottak. Egy szusszanásra megállottunk a kocsmá előtt.

Borzasfej kazárkisasszony jött ki az ajtón vendéglátó

bizalommal. Amint megpillantott, elsikoltotta magát: "der Herr von főnagyságos úr!" és visszairamodott a söntésbe, megmondani a baljóslatú hírt. Idővártatva egy izmos, erőteljes, viharbarnított kazárférfi lépett ki kedves élete párjával. A férfi gondterhes komolysággal jött felénk. Az asszony mosolyogva hozott egy rózsákkal kifestett fekete pléhtálcán három palack különböző színű italt és három kis pohárkát.

— Jó napot!

"Jó napot!"

— Tessék!

"Köszönjük. Nem kérünk."

— De tessék, kérem. Ez vanília, ez chartreuse, ez muszkaköményes. — "Együtt trikolór. Mégsem kérünk."

— Olyan nagyon tetszik haragudni?

"Dehogy is haragszom. Melyik a jobb. Ez? hát ebből kérek." Ezt Egán mondta. "Különben hogy vannak?"

— Tetszik látni, még élünk. Akármeddig tart, de addig élünk.

"Megint filozófusi hangulatban van. Mikor látom már eyszer vígabb állapotban?"

— Az élet nem mulatság, főnagyságos úr; az élet egy igen komoly üzlet.

"Ki bántja magát, hogy mindig ilyen szomorúan beszél?"

— Senki sem bánt, sem engemet, sem a népemet, de látja a főnagyságos úr, ha én kihalászok egy pisztrángot s az vergődik a parton, hiába mondom neki, ne vergődj kis halacska, nem bántlak én téged: bizony csak tovább vergődik az, amíg el nem pusztul.

"De magukra nem halász senki; maguk benn maradnak a mederben, vagyis a boltban és a kocsmában" — mondtam én.

— Igen, uram, benn maradunk a mederben, de mit ér az a halnak, ha lecsapolják a vizet és a meder szárazon marad. Eddig kereskedtünk pénzzel; most az "állami" bank kereskedik. Eddig kereskedtünk felesmarhával; most ránk jött az "állami" tehén. Eddig kereskedtünk bolttal; most "állami" boltba megy a nép. Kocsmáink is üresek, mert az állam italt is árul. A meder szárazon marad maholnap s a hal megdöglik.

"Csak a harcsa kerül szárazra, amely kis halakkal élt. Az ilyen ragadozóért nem kár" — mondtam én.

— Ahogy az uraknak tetszik, úgy lesz. Pedig egy halastóban több értéke van egy harcsának, mint az apró, kis, szájkás halacskáknak.

“Fizetek”, — mondá Egán, hogy véget vessen az eredményre nem vezető allegorikus beszédnek.

— Nincs semmi fizetni való.

“Dehogya is nincs. Két pohárral ittunk meg.”

— Tessék azt tőlem jószívvel elfogadni. Ez az én privát italom. Nem árucikk.

“Ingyen még a halált sem adják. Megfizetjük az árat az orvosnak meg a patikusnak. Mivel tartozom?”

— Semmivel. A mi halálunk ingyen jön.

Köszöntünk, távoztunk. A beszélgetés sok elmélkedésre adott okot, amint gyorsan haladtunk az állami béretek tarlóföldjé és dús lóherései között. Legyőzhetetlen erkölcsi nihillel állt szemben az akció. Ez a kazár a harcra ragadozó szerepét teljes jóhiszeműséggel gyakorolja. Nem tud különbséget tenni a jog és a jogtalanság között.

RÉSZLETEK

Legnagyobb áruraktár a szolyvai, legkisebb a mártonkai. A szolyvai bolt átlagos napi bevétele 120 korona, a mártonkai napi bevétele 18 korona. Az összes boltok első évi készpénzbevétele kitett 252.948 korona 79 fillért. E forgalom után 3.646 korona 27 fillér tiszta nyereség hárult a hitelszövetkezetekre.

A szolyvai boltban 320 féle cikket árusítanak; de a legkisebb forgalmú mártonkaiban is árulnak lisztet, tengerít, zabot, sót, szalonnát, dohányt, bort, pálinkát, rumot, sört, zsírt, olajat, bocskort, lakatot, fúrót, reszelőt, pipát, pipaszárat, inget, gatyát, kalapot, sapkát, rizst, turót, szilvát, szentjánooskenyeret, fűgét, cukrot, borsót, petróleumot, gyertyát, szappant, kartont, barchetet, szűrposztót, lámpát, tűszőt, gyufát, oroszhalat, drótszeget, patkót, kötszeféket, láncot, ostort, fésűt, tükröt, tűt, cérnát, kendőt, bicakát, ecsetet, sóskáposztát, ecetet, savanyított uborkát.

Szemmel látható, hogy az áruraktár rövid idő múlva a községi élet központjává lesz. Templomozás után a raktár előtt gyűl össze a nép. Itt hányják - vetik meg ügyesbajos dolgaikat. Legénysereg, leánysereg, ide vonul. Kergetődznek, dévajkodnak, még táncra is perdül ez a szürke nép, mióta derengeni kezd lelkében egy jobb jövőendő reménye.

Ezen boltok egyrésze most még bérházakban van elhelyezve; de a nagyobbik résznek megvan már a saját otthona. A paplak és az iskola után ez a falu legnagyobb és legszebb háza. Van benne bolt, raktár, a kezelő részére egy szoba és egy konyha; továbbá tágas helyiség az olvasó-egylet számára.

Ezideig még egy olvasó-egylet sem alakult meg. De a terv már kész s a megalakulás azon erély és buzgóság mellett, melyet a kirendeltség tanusít, gyermekjáték lesz.

Az olvasóegyletekkel karöltve jönnek létre a segélyegyletek is, gyermekek fölruházására, iskolakönyvekkel való ellátására, aggok és betegek istápolására, karácsonyfák fölállítására stb. A gyűjtőivek már szétküldettek a Firczák püspök lelkes fölhívása mellett. A társadalom jobbmódú osztályai nem fognak elzárkózni s megértvén a célt, meg is adják ahhoz az eszközt.

Beavatottak nem kételkednek, hogy Schönhorn gróf a hitbizomány ura, elől fog járni az adakozásban, mihelyt megtudja, hogy éppen az uradalmi cseh-beámter Wirtschaft érzéketlensége és mulasztásai miatt gyengült el itt a néporganizmus.

Más helyen kimutattam azon súlyos bajokat, melyek az uradalom kezelési rendszeréből hárulnak a népre. Ezeket a bajokat a szövetkezeti mozgalom nem képes elenyésztetni. Illendő tehát, hogy az uradalom kezelése ethikai alapokra helyezkedjék és ezen az úton enyhítse az ütött sebeket.

A vadászati törvény revíziója feltétlenül szükségessé vált. A dúvadak erélyes pusztítása többé nem odázható el. Az erdőtörvény revízióját is munkába kell venni, hogy a legelők okszerű kihasználását ne gátolja az erdővédelem merevsége. Mindez törvényhozási és kormányzási feladat, melyet a kirendeltség szüntelen buzgósága és zaklatásig menő folytonos agitációja az illetékes körökben nemcsak napirenden tart, de sürgetve érlel is.

Azonban ismétlem, hogy ethikai feladatok várnak az uradalomra. A közjótékonyságnak megvan a maga ragálya. Az uradalom látja azon erőfeszítéseket, melyeket a földművelési kormány e szegény nép érdekében véghez visz. A rutén akció betölti a levegőt. Kezd divattá lenni a népmentés. Nemes ambíciók jutnak felszínre. Mutatkozván a siker, minden jó ember részese akar lenni a sikernek.

Jó magas hegyen áll ugyan Beregvár, de kínai fal nem veszi körül. Ellenkezőleg, százados fák, szelid bokrok és viruló pázsitok környezik.

Átvillogott-e az őrtüzek panaszos lángja az öreg fák

lombjai között? Fölhangzik - e a kastély ablakáig a nép jajkiáltása, midőn vagyonkáját védi az uradalmi vadak ellen? Hallatszott - e az eprézkedő kis leány sikoltása, mikor a kerülő megzálogolta? Ne kérdezzük ezt most. Eltelt. Fuit.

E pillanatban látja a hitbizomány ura, hogy ő Felsőge kormánya komoly kísérletet csinál a nép megmentéséből. Tudja, hogy az a szolgabíró megfosztatott állásától, ki a népnek küldött kétezer forint inségkölcsonnt nem osztotta föl, hanem azzal önmagának sertéseket vásárolt és hizlalt. Elismeri, hogy bérbeadott földjein új és termékeny kultúra fakad. Hallja, látja, hogy a szomszédos Schönberg báró uradalomban rutének végzik nagy ügyességgel a belső szolgálatot; az úrnő gyakran meglátogatja az áruraktárt, ellenőrzi a könyvelést, segít a megrendeléseknél; szövésre, varrásra, harisnyakötésre, fonásra oktatja a falu leányait; istápolja, segíti az iskolát, ruházza a szegénysorsú gyermekeket. Magyaráz, fedd, dicsér, oktat. Utasításokat ad a veteményes helyesebb művelésére, a baromfi ápolására, a borjú nevelésére. Kézi patikát tart, gyógyszereket osztogat, sebeket kötöz. Egyszóval gondozza a népet.

Ez aztán divattá lesz. A papné, a tanítóné, a főbíróné, a jegyzőné iparkodik a jópéldát utánozni. Minél többet foglalkoznak a néppel, annál jobban megszeretik. Hiszen még a kutyát, a madarat, a csemetét is megszeretjük, ha sokáig bűbelődünk vele. Az ilyen szeretet terjeszkedő képességgel bír. Szunnyadó kötelességek ébrednek föl. Ismeretlen örömök keletkeznek a szívben. Üresnek tetszik az a nap, amelyen valami csekélyke jót nem műveltünk a népmentés hangyamunkájában.

A szívnek e fönséges áramlása beözönlik a hitbizományi kastélyba is. Az ifjú gróf csak az imént házasodott meg s állandó lakója lesz Beregvárnak. Midőn látni fogja az értelmes szívek fölbuzdulását, bizonyára megérzi azokat a kötelességeket, melyek ezen elhanyagolt és elnyomott nép körében reá várnak. Többé nem fog megtörténni, ami Izvorhután történt, ahol 320 telepes minden lelki gondozás nélkül válik a kocsma martalékaivá. Ezt látva, a szomszéd lelkész rábeszélte a népet, hogy követ hordjon ingyen össze és önkéntes napszámmal templomot építsen. Úgy, de nem volt telek. A lelkész az uradalomtól kért 100 négyszögölnyi területet. Egyebütt sem nagy érték; itt ha négyszögölét húsz krajcárra teszem: akkor fölötte nagyrabecsültem a földet. Ilyen magas becsű mellett is húsz forint értékű telket kért a pap. Kérte egy temp-

lom számára. Kérte egy olyan uradalomtól, amely kétszázezer hold földet ajándékoz a szarvasoknak és vaddisznóknak. Az uradalom megtagadta a 100 négyszögöl területet a templomtól. Hej, pedig egy ilyen kis templom erős vár a kommunisztikus és anarchikus irányzatok ellen.

EGÁN MŰKÖDIK

Körútunkban a nép a boltok előtt gyülekezett; zászlókkal és éljenzéssel fogadott, ha tudott érkezésünkről. Férfi és asszony ünnepnapi öltönyben jelent meg. Határtalan szeretettel és bizalommal nézték Egánt. Érezték és éreztették, hogy őt a jó Isten küldötte nekik. Úgy közeltek feléje, mint egy földi megváltóhoz.

Pedig Egán a színpadi hatásoknak minden nemét megveti. Nem igen láttam ilyen pózmentes vezért. Az áradozásnak, szentimentalizmusnak még a látszatát is kerüli.

Alig biccent az éljenzésre, gyorsan ugrik le a kocsibakjáról, lázas sietséggel néz körül a boltban, apróra veszi a naplót, bemegy a raktárba, megszagolja a lisztet, hogy nem lett - e kesernyés, vizsgál, rendelkezik, hibát fődöz föl, tanácsot ad, kérdezősködik a kelendőségi viszonyok felől.

Beható vizsgálat után kimegy a nép közé. Rászól az egyikre: van - e panasz a bolt ellen? Húszan kiáltják: az ecet nem elég erős, a dohány penészes volt, a petróleum két fillérrel olcsóbb a zsidónál, az ostor igen vékony, csak magyar bocskortalp van, de lengyel nincs. Minden panaszt megállapít, letárgyal, a hibát elenyészteti. Kinek van még panasa? Megint húsz torok: Medvetáncoltatók jártak a községben, de nem kerestek egy fillért se. Ábránkán is így jártak, Volócon is, Bergócon is. Erre aztán a nyomorult cigányok megszöktek a silány keresettől s három kiéheztetett medvéjüket szabadlábra helyezték. A medvék beszéltek a legközelebbi erdőbe, ott megváltak egymástól s külön-külön mindenik munka után nézett, mindenik a maga felelősségire. Visszanyert szabadságukat arra használták föl a medvék, hogy eddig megölték öt üszöt és négy sertést; de a zabföldet és kukoricást is nagyon pusztítják.

— Be kell jelenteni az uradalmi erdésznek hogy löjjék le a garázdálkodókat.

“Bejelentettem, — mondja a bíró — de várják a szarvasbögést, s e miatt nem szabad vadászni.”

Ekkor Egán a felügyelőhöz fordul és halkán mondja

neki: "Kérem följegyezni, hogy folyamodjunk segítségért a főszolgabíró úrhoz."

Más panasz: "Földjeinket mossa a patak, a múltkori áradás a szántókba is belekapott."

"Kérem följegyezni, rózsét vágasson a havasbíró és odaszállítva, gátlásokat köttessen a bérleti földek birtokosaival."

Más panasz: "A hidat még mindig nem csinálták meg s e miatt fuvar nem vállalhatunk."

"Kérem följegyezni, hogy tegyünk lépéseket a főszolgabíróhivatalnál. Aláírták-e már a kérvényt, hogy Szolyván sertésvásár állíttassék?"

— Mindeki aláírta, — mondja a lelkész — itt az ív.

"Köszönöm. — Azt az ablakot tessék megmosatni, boltvezető úr! E helyett a rozoga padló helyett ide követ kell küszöbnek faragtatni. Miért nincsenek az ajtók még mindig beföstve? Kicserélték-e már a piros pettyes fejkendőket sárgával? Nem az ön feladata, hogy a nép megszokott viseletén változtasson."

"Hány az iskolakerülő? Miért nem jár a gyermeked iskolába? — kérdé az egyiket."

— Nincs bocskor.

"Hát a tiéd miért nem jár?"

— Borjút őriz.

"És a tied?"

— Beteg anyjának segít.

"És a tied jár-e?"

— Nem jár mert libapásztornak szegődött Herschez.

"Tiszteletes úr, legyen szíves vasárnap délután az olvasóegylet helyiségében előadást tartani az iskolázás előnyeiről. Fejtse ki, hogy a népnymor legfőbb oka a tudatlanság. Mondja meg nekik, hogy azok a szülők, akik elhanyagoltatják gyermekeikkel az iskolát, nem számíthatnak az én támogatásomra. Megteszi? Jól van, köszönöm."

— Van-e panasz a "bank" ellen? Hány kölcsönkérőt utasítottak vissza? A Gotteszmann áldozatai kaptak-e pénzt hogy kifizessék az uzsora - kölcsönt?

— Én nem kaptam.

— Miért?

— Csak egy kezesem volt.

— Józanéletű az az ember?

— Az, feleli a bíró.

— Jár a templomba?

— Igen, feleli a pap.

— Miből fizeted vissza?

— Mezőhegyesre megyek tavasszal dolgozni.

lom számára. Kérte egy olyan uradalomtól, amely kétszázezer hold földet ajándékoz a szarvasoknak és vaddisznóknak. Az uradalom megtagadta a 100 négyszögöl területet a templomtól. Hej, pedig egy ilyen kis templom erős vár a kommunisztikus és anarchikus irányzatok ellen.

EGÁN MŰKÖDIK

Körútunkban a nép a boltok előtt gyülekezett; zászlókkal és éljenzéssel fogadott, ha tudott érkezésünkről. Férfi és asszony ünnepnapi öltönyben jelent meg. Határtalan szeretettel és bizalommal nézték Egánt. Érezték és éreztették, hogy őt a jó Isten küldötte nekik. Úgy közeltek feléje, mint egy földi megváltóhoz.

Pedig Egán a színpadi hatásoknak minden nemét megveti. Nem igen láttam ilyen pózmentes vezért. Az áradozásnak, szentimentalizmusnak még a látszatát is kerüli.

Alig biccent az éljenzésre, gyorsan ugrik le a kocsibakjáról, lázas sietséggel néz körül a boltban, apróra veszi a naplót, bemegy a raktárba, megszagolja a lisztet, hogy nem lett - e kesernyés, vizsgál, rendelkezik, hibát fődöz föl, tanácsot ad, kérdezősködik a kelendőségi viszonyok felől.

Beható vizsgálat után kimegy a nép közé. Rászól az egyikre: van - e panasz a bolt ellen? Húszan kiáltják: az ecet nem elég erős, a dohány penészes volt, a petróleum két fillérrel olcsóbb a zsidónál, az ostor igen vékony, csak magyar bocskortalp van, de lengyel nincs. Minden panaszt megállapít, letárgyal, a hibát elenyészteti. Kinek van még panasa? Megint húsz torok: Medvetáncoltatók jártak a községben, de nem kerestek egy fillért se. Ábránkán is így jártak, Volócon is, Bergócon is. Erre aztán a nyomorult cigányok megszöktek a silány keresettől s három kiéheztetett medvéjüket szabadlábra helyezték. A medvék beszéltek a legközelebbi erdőbe, ott megváltak egymástól s külön-külön mindenik munka után nézett, mindenik a maga felelősségire. Visszanyert szabadságukat arra használták föl a medvék, hogy eddig megölték öt üszöt és négy sertést; de a zabföldet és kukoricást is nagyon pusztítják.

— Be kell jelenteni az uradalmi erdésznek hogy löjjék le a garázdálkodókat.

“Bejelentettem, — mondja a bíró — de várják a szarvasbögést, s e miatt nem szabad vadászni.”

Ekkor Egán a felügyelőhöz fordul és halkán mondja

neki: "Kérem följegyezni, hogy folyamodjunk segítségért a főszolgabíró úrhoz."

Más panasz: "Földjeinket mossa a patak, a múltkori áradás a szántókba is belekapott."

"Kérem följegyezni, rózsét vágasson a havasbíró és odaszállítva, gátlásokat köttessen a bérleti földek birtokosaival."

Más panasz: "A hidat még mindig nem csinálták meg s e miatt fuvar nem vállalhatunk."

"Kérem följegyezni, hogy tegyünk lépéseket a főszolgabíróhivatalnál. Aláírták-e már a kérvényt, hogy Szolyván sertésvásár állíttassék?"

— Mindeki aláírta, — mondja a lelkész — itt az ív.

"Köszönöm. — Azt az ablakot tessék megmosatni, boltvezető úr! E helyett a rozoga padló helyett ide követ kell küszöbnek faragtatni. Miért nincsenek az ajtók még mindig beföstve? Kicserélték-e már a piros pettyes fejkendőket sárgával? Nem az ön feladata, hogy a nép megszokott viseletén változtasson."

"Hány az iskolakerülő? Miért nem jár a gyermeked iskolába? — kérdé az egyiket."

— Nincs bocskor.

"Hát a tiéd miért nem jár?"

— Borjút őriz.

"És a tied?"

— Beteg anyjának segít.

"És a tied jár-e?"

— Nem jár mert libapásztornak szegődött Herschez.

"Tiszteletes úr, legyen szíves vasárnap délután az olvasóegylet helyiségében előadást tartani az iskolázás előnyeiről. Fejtse ki, hogy a népnymor legfőbb oka a tudatlanság. Mondja meg nekik, hogy azok a szülők, akik elhanyagoltatják gyermekeikkel az iskolát, nem számíthatnak az én támogatásomra. Megteszi? Jól van, köszönöm."

— Van-e panasz a "bank" ellen? Hány kölcsönkérőt utasítottak vissza? A Gotteszmann áldozatai kaptak-e pénzt hogy kifizessék az uzsora - kölcsönt?

Én nem kaptam.

— Miért?

— Csak egy kezesem volt.

— Józanéletű az az ember?

— Az, feleli a bíró.

— Jár a templomba?

— Igen, feleli a pap.

— Miből fizeted vissza?

— Mezőhegyesre megyek tavasszal dolgozni.

— Mennyire van szükséged?

— Harmincnyolc koronára.

— Hát senki sem lesz érte kezes? — kérdi Egán.

Mély csönd.

Egán megszólal:

— Hozd el a bejelentési ívetet, majd leszek én éretted kezes.

— Én is leszek kezes, pán főnagyságos, — mondja valaki.

— Én is, — mondja a másik.

— Én is, — mondja a harmadik.

— Gnädiger Herr von főnagyságos úr, nekem is panaszom van, — szólal meg egy kazár. — Ácsmunkát végeztem a raktárépületen s a vállalkozóm adósom maradt 15 koronával.

— Igaz-e? — kérdi Egán a boltkezelőtől.

— Igaz.

— A tizenöt korona kifizettetik a Demjén vállalkozó kauciójából.

— Az egyház által adott épületfa árának egy részével szintén adós Demjén, — mondja a pap.

— Mennyire rüg?

— Nyolcvan koronára.

— Ezt is kifizetjük a kaucióból. Elkészült-e végre valahára az eszterhéj-csatorna?

— Még nem, — feleli a boltkezelő.

— Mikor járt le az utolsó határidő?

— Ma egy hete.

— Boltkezelő úr, kérem a vállalkozó költségének a terhére a csatornát azonnal megcsináltatni.

— Az uradalmi erdőhivatal fölemelte a rözse árát s emiatt a nép nem képes burgonyaföldjét bekeríteni és megóvni a szarvas- és vadsertépusztítás ellen, — panaszolja a lelkész.

— Már beszéltem eziránt az intézőséggel és ígéretet kaptam, hogy a kirendeltség utalványára, a kerülő személyes felügyelete alatt, kizárólag kerítési célokra ingyen kapjon rözset a nép.

— Pán nagyságos úr, az én lóhereföldem kisebb, mint a szomszédomé, pedig ugyanannyi haszonbért fizetek.

Erre nyomozás kezdődik és kiderül, hogy a parcellák kímérésénél hibák történtek. Egán intézkedik, hogy a rendelkezésére adott egyik kultúrmérnök megejtse a méréseket és rendbe hozza a kérdést.

— Pán nagyságos úr, — mondja a másik —, a mi dű-

lönk tele van forrásokkal; szántásunk mindig begyepesedik. Nem terem ott savanyú fűnél egyéb.

— Azért vannak itt a kultúrmérnök urak, hogy lecsapolják az ilyen területeket. Vereckén elvégzik az alagsövezési munkát szeptember 25-ig; akkor idejönnek és a bajon még az idén segítve lesz.

Es így tovább.

Faluról - falura megyünk. Reggel 5 órakor már kocsi-ra ülünk. Este nyolc órakor még tárgyalunk. Ceremónia, idézés, jegyzőkönyv, perfelvétel, írásbeli tárgyalás itt nincs. Amint meglátja valaki a kitartó erdélyi négyest a könnyű kőrifakocsival, befutja a falut kiabálva: itt van a pán főnagysága. Asszony gyerek, vénember, meglett ember a bolt-hoz sereglik. Szép és illedelmes csöndben megvárják a bolt-vizsgálat befejezését és igazi gyermeki bizalommal adják elé panaszait. Természetes, hogy Egánra nem tartozó panaszok is fölös számmal akadnak. Ezekre nézve megmondja Egán, hogy ő nem járhat el és utasítja őket az illetékes fórumhoz.

Olykor olyan kirívó visszaélések panaszoltatnak, amelyek elől lehetetlen mereven elzárkózni. Ezeket aztán zsebtárcájába jegyzi föl Egán és vagy hivatalos aktát készít belőle s ezen az úton kéri az illetékes hatóságot az ügy megvizsgálására és orvosolására, vagy ha baráti lábon áll az illetékes hatóság fejével, akkor bizalmas levélben értesíti az ügy mibenlétéről.

Ezekre az utcán végbemenő tárgyalásokra fogták rá azok a hivatalos közegek, akik a rubrikák bürokratikus kitöltésén túl semmi népgondozó feladatot nem ismernek, hogy Egán túllépi hatáskörét és a népet el nem érhető követelésekre buzdítja és ezzel megzavarja egyfelől a nép nyugal-mát s másfelől felingerli a népet a hatóságok ellen.

Köteleességtudó embert ennél gonoszabb indulatú vád soha sem érintett. Senki sem tudja jobban, mint Egán, hogy elégtelenséget szítani a nép között nem is szükséges, nem is tanácsos, nem is szabad.

Ez a nép alaposan tönkre van téve. Alig van sejtelve arról, hogy jogai is vannak. A szabadságról csak annyit tud, hogy ami a dúvadnak szabad, az neki nem szabad. Ami szabad a kazárnak, az neki tilos. Az állami szervezet jótékony behatását, oltalmát, segélyét eddig nem érezte.

Most egyszerre maga előtt lát egy embert, akit a kormány küldött oda. Aki nem zaklatás céljából jelent meg. Aki nem büntet. Aki nem hajt föl rajta pénzt. Aki nem érezteti vele gőgjét, megvetését. Aki úgy vonul végig a

községen, mint a májusi eső, mely virulást és termékenységet fakaszt.

Ilyen körülmények között el lehet-e tiltani a népnek, hogy ne panaszkodjék annál, akiben bízik? És elzárkózhatnak-e Egán azon nép panaszai elől, amelynek gazdasági és erkölcsi megmentésére vállalkozott? Ki fogja az orvostól követelni, hogy ne csináljon diagnózist? És melyik orvos tud diagnózist csinálni a betegség eredetének és tüneteinek alapos nyomozása nélkül?

Azonban Egán sem azt a hitet kelti a népben, mintha neki általános csodaszerei volnának az egészség helyreállítására, sem át nem lépi azokat a határokat, melyek a miniszteri kirendeltség ügykörét körülveszik. Mindig, mindenkivel szemben tiszta bort önt a pohárba. Megmagyarázza a népnek, hogy meddig terjed az ő hatásköre s felvilágosítja, hogy a különböző esetek szerint hol kereshet orvoslást, ha igazsága van.

Roszoka Iván (ritkás) adókönyvecskéjét mutatta be. Ebből azt láttam, hogy 1899-re kirovatott rá 1.48 krajcár földadaó. Azt be is fizette. Földet nem vásárolt, sem nem örökölt, sem nem cserélt. Mégis, ugyanazon földje után 1900-ban 2.92 krajcárt róttak ki rá. Itt tetát a földadó minden ok nélkül megduplázódott.

Ugyancsak Roszokának 1899-ben volt a 3 frt kereseti adója. Az Úrnak 1900-ik évére kirovatott rá 6 frt kereseti adó. Az összeg itt is duplázódott.

Házosztály adója volt 1899-ben 80 krajcár, mely is 1900-ban frt. 1.60 krajcárra emelkedett.

Világos, hogy valaki dupla krétával ír, mert a szegény Ivánnak sem a földje nem szaporodott, sem a keresete nem lett jövedelmezőbb, sem a lakóháza nem nőtt. A szegény Iván kihez forduljon e nagy bajában, ha nem a lelkészhez és a lelkész kitől kérjen tanácsot, útbaigazítást, ha nem Egántól?

Szemet húnyni ilyen sérelmek előtt: szívtelenség; meg nem kísérteni a tapintatos jogorvoslást: lelkiismeretlenség.

Elméletekkel körülbroncsozott jogászkoponyák fennakadhatnak az itt vázolt utcai adminisztráción.

Én gyönyörködtem benne. Mintha olykor a csöndben megérintett volna az elhagyott nép szíve dobogása. Csodálatos közérzés lebegett a levegőben. Az arcokról könnyű volt leolvasni: itt van egy jó ember aki azért jött, hogy rajtunk segítsen. Legyünk józan életűek, hogy bizhassék bennünk. Legyünk munkás emberek, hogy érdemesek legyünk az ő becsülésére. Legyünk hálásak a magyar haza iránt és le-

gyünk hű tagjai a magyar nemzetnek, hogy a pánfőnagságos bennünk és általunk élvezhesse buzgó munkásságának nemzeti sikerét.

Nem így beszélnek, mert sem nyomorukat, sem haláljukat kifejezni nem tudják. De aki látja a nép közszellemét és ítélni tud az elejtett szóból, az önkéntelen taglejtésből és a kicsordult könnyek melegét: biztosra veheti, hogy itt egy szláv törzs testi-lelki átalakulásban van és a gazdasági jobblét zavartalanul és gyorsan vonja maga után a törzsnek a magyar fajba való szeretetteljes beolvadását.

A LELKÉSZEK

Külön fejezetet szentelek a vidék gr. kath. lelkészi karának. Ha ez a kis mű úgy marad fenn, mint a rutén akció egyik szerény emléke: akkor ennek az emléknek a díszje Darányi miniszter, az erőssége Egán Ede és a talpata a lelkészi kar legyen.

A lelkészek buzgósága nélkül nemhogy sikerekről beszélhetnénk, de még megmozdulni sem lehetett volna. Ezt a hazafias, céljában tiszta, eredményében nemzeti akciót Firczak Gyula gör. kath. püspök tartotta a keresztség alá. Ő dajkálta kezdettől fogva az újszülöttet. Bátran el lehet mondani, hogy az Egán gazdasági és nemzeti törekvéseit ő avatta föl és szentelte meg.

De igazságtalan volnék, ha a lelkészek buzgalmát, csupán előljáró püspökük és vezérük buzdításának és példaadásának tulajdonítanám. Ez a nemes példa kétségkívül helyes mintaképül szogál; de a lelkészek elhatározása és munkássága, egészen önkéntes és teljesen ment a felsőbb intézkedésnek legcsekélyebb irányításától is. Amit tesznek, önmaguktól teszik. Hallgatnak egy belső kötelesség szavára és követik szívük sugallatát.

Személyesen volt szerencsém Halaktovich Bertalant, Papp Józsefet, Natolya Mihályt, Tegze Gézát, Jankovich Antalt, Kaminszki Józsefet munkaközben látni. Ezenkívül szerencsém volt Árdánházán a Koszely Elek esperes úr vendégszerető házánál, továbbá Huszton egy értekezlet alkalmával igen sok lelkészt személyesen megismerni. Régen megfogalmaztam magamban a lelkész kötelességeinek nehéz sorozatát. Bátran elmondhatom, hogy soha sehol nem találtam az eszményi lelkész fogalmát olyan tömegesen megközelítve, mint a rutének között.

Hibás ember, tévelygő ember itt is akad. Végighallgattam egy községben az Egán beszédeit, amint arra kapacitálta a népet, hogy hitelszövetkezetet alakítson. Ezekkel a rábeszélésekkel legyőzhetetlennek látzó akadályokat azokott Egán legyőzni. Még jómódú népet is nehéz rávenni arra, hogy közcélra adakozzék. De ínséggel, nyomorral, éh-éggel küzdő népet bírni arra, hogy a zsebéből elővegye hetenként azt a húsz fillért, amely nem létezik, hogy keresményéből kiszakítsa a sóra, vagy dohányra, vagy az ecet-revalót: ez olyan nehéz feladat, amilyennel egy másik ember szívóssága aligha meg tudna bírkózni.

Sok szónok ragadott már el az életben, de a hatásnak azok az eszközei, melyeket Egán használt, egyenesen lebilincseltek. Ez nem szónoklat volt. Mondattöredékek voltak ezek, kiragadva a népélet fizikai szükségéből és alkalmazkodva a népélet rejtelseihez. Egyenként vette a hallgatót. Kikérdezték viszonyait.

— Hát te nem akarod, hogy anyatej legyen a feleséged emlőjében? Miért nem vásárolsz hát egy fejős tehenet, hogy kicsi fiad mindennap jóllakjék? Beteg leányod alól kihúzzák a párnát, ha jön a végrehajtó; de ha bankod van, kifizetheted az uzsorást. Van-e koporsóra való a házadnál, ha elaggott szülőd meghal? Apró gyermekeidet hová teszed, ha elárverezik fejed fölött a hajlékot?

— Talán csak hallottátok, hogy a múlt nyáron hatszáz munkást helyeztem el Mezőhegyesen. Mindenik pénzt hozott magával. Egyiknek sem jár a gyermeke mezítláb a hóharmatos réten. Jövendőben nyolcszázat küldök Mezőhegyesre. Útmunkát is szereztem tavaly kétszázötven munkásnak.

— Te el fogsz menni Zsdenyovára, te pedig Volócra, te meg Vereckére. Mindenütt megkérdezitek: jó-e az államszki bank, jó-e az államszki bolt? Azután eljöttök hozzám Szolvára és elmondjátok nekem, amit hallottatok. Meglesz? Azután elmondjátok itt a faluban is, hogy mit láttatok, mit hallottatok? Akkor megint eljövök és megkérdezem: akartok-e államszki bankot?

— Úgy e, megnyerted volna tavaly a pörödet, ha bélyegre, ügyvédre pénzed lett volna? Úgy-e orvosság kellett beteg anyádnak s a patikában nem adnak hitelbe? Ha fél-ökrödhöz párt vehettél volna a tavaszi vásáron, úgy-e, megszánthattad volna zabföldedet, mely most parlagon hever. A télen két fiad nem járt iskolába, mert egyiknek sem volt bocskora. Nem hallottátok, hogy ahol állami bolt van, ott sertést ölnek a gazdák és füstös hússal eszik a paszulyt?

Olykor a Biblia hangján beszélt.

— Nincs miből fizetni a heti részleteket? Nem üres-kamarátok és mégis esztek. Terem-e a föld, ha nem szántjátok? Lesz-e tengeri, ha magot nem szórtok a földbe? Ugy-e, jó volna megőrizni és megenni a vetőmagot? Ti mégis elvetitek, hogy több legyen belőle. Nos, ezt tesztetek akkor is, ha heti részleteket fizettek a bankba. Megszaporíthatjátok a vetéssel a magot, a betéttel a vagyont.

— Mi lett volna belőled, ha szülőid nem hagynak rád házat, telket, földet? Most te vagy a szülő. Mi lesz a gyermekeidből, ha te semmit sem hagysz reájuk?

Kiderült, hogy B...falván a lelkész bízta föl a népet, hogy ne higgyen Egánnak és ne alakítson szövetkezetet. Ezen aztán megtört minden ékesszólás. De három nap múlva megint odamentünk. Velünk jött egy lelkész is, aki odaadó híve az akciónak. Az Egán érveit példákkal világosította meg a lelkész, saját egyházközségéből.

Az emberek mégis ellenállottak.

De az Egán erélye akkor sem tört meg. A szomszéd községekből két olyan rutén földművelőt küldött oda, kik már tapasztalatból ismerik a hitelszövetkezet hatását. Ezek több ízben megfordultak ott s végre is sikerült hetven aláírót szerezni. De mivel a pap nem állott a mozgalom élére, önálló szervezet nem jöhetett létre, hanem bekapcsoltatott ez a hetven tag a szomszédos szolvai szövetkezetbe.

Hibás ember, tévelygő ember akad tehát a lelkészek között is. Nagy becsületére válik a karnak, hogy fölötte ritka madár az ilyen. Leírásomból látható, hogyha a többi is olyan volna, mint a b...falvi: az akció hajótörést szenvedett volna már az első lépésnél. Szerencsére nem olyanok.

Ellenkezőleg. A lelkészi kar a miniszteri kirendeltség jobbkeze. Ez volt a közeg, amellyel Egán hozzáfért a népszívéhez. Mint mindenütt, úgy itt gyanakvással fogadja a nép a kabátos embert. Félt tőle. Azt hiszi, adóügyben jár, vagy egyébként akarja megnyomorítani. Nem azért szoktak az urak megjelenni, hogy valamit hozzanak, hanem, hogy elvigyenek valamit. Már láttuk egy közgyűlési jelentésből, hogy milyen konkolyhintés történt az akció kezdetén. "Ne higgyetek az uraknak! Ne fizessetek heti részleteket, mert az urak elsörozzik, elszivarozzák!" Kicsoda lett volna képes ezt az ellenáramlatot a lelkészek közbelépése nélkül leküzdeni?

De a lelkészek fölismerték a pillanat fontosságát. Nem

mondom, hogy minden vonakodás nélkül állottak a gátra. Kilátásuk a sikerre csekély volt. Hiszen megpróbálták ök a védgát emelését mindjárt a kazár-beözönlés kezdetén. Hatni liparkodtak a népre szavuknak, állásuknak egész súlyával. De csupán erkölcsi eszközökkel rendelkeztek. Az áradat pedig egyre nőtt s a lelkészek fájdalmasan látták szerény védgátjaik összeomlását. Itt-ott tovább folytatták a küzdelmet, de kétségbeesve hagytak föl vele, midőn látniok kellett, hogy sem a hitbizományi uradalom nem csatlakozik a védelmi munkához, sem a közigazgatás nem lép közbe a nép ellenállási erejének fokozására, hanem mindkettő részben kényelmi szempontból, részben közönyből és igen nagy részben a félreismert kötelesség semmittevéssel egyenesen a kazár antigazdaság malmára hajtja a vizet.

Ezek a lelkészek a sok csatavesztésben népük balsorsának biztos jeleit látván, már-már átadták magukat a kikerülhetetlen végpusztulás reménytelenségének. Többen közülük vándorbothoz nyúltak és híveikkel együtt áthajóztak Amerikába. Csüggeteg lélekkel vettek az itthonlévők tudomást az akció kezdetéről s ingadozó kilátásokkal vállaltak munkát a miniszteri kirendeltségtől.

De Egán nem fordulhatott máshoz. Középbirtokos osztály ott nincs. Ha volna, nem sülyedhetett volna a nép olyan feneketlen mélységekbe. Közigazgatási szervezetünk pedig nem ismert népgondozó feladatokat. Ha ismert volna, nem lett volna szükség az akcióra. Most már, a mozgalom harmadik évében föl van ébresztve úgy az uradalom, mint a közigazgatás lelkiismerete. De a mozgalom kezdetén Egán abszolúte nem várhatott munkájához más segítséget, mint a lelkészeket.

Amit Egán magyarázott nekik könyvvezetésről, leltár-ról, áruisméről, pénztárnaplóról, raktárkezelésről — nekik arabusul volt. Mihelyt fölajánlották segítségüket: a kirendeltség tanfolyamot nyitott számukra. Amit tanultak, az bizony jó távol áll a theológiától, de azért igen közel áll az isteni gondviselés jóságos szándékaihoz.

Igy lettek a lelkészek hitelszövetkezeti elnökök és áru-raktári felügyelők. Mondanom sem kell, hogy ingyen dolgoznak. Éppen, hogy a készpénzkiadásaiik térülnek meg, amennyiben egyik - másik tétel el nem felejtetik. Azonban dolgoznak, mintha abból élnének. Lótnak, futnak, tanácsolnak, csereberélnek, írnak, rubrikáznak, jótállnak, veszerkednek, napszámoskodnak.

Kalaplevéve, nagy tisztelettel hajlok meg fáradságon munkájuk előtt. Nemcsak imádkoznak a mindennapi kenyérért, de meg is szerzik azt a nép számára. Kötelességtudásuk, buzgóságuk, híveikhez való ragaszkodásuk mindörökké feledhetetlen marad előttem. Szeretném mondani, hogy igazi közgazdasági tevékenységet fejtenek ki népükért, ha a képviselőház inkompatibilistái meg nem alázták volna a "közgazdasági tevékenység" fogalmát.

A jó Isten áldja meg őket, hogy úgy szeretik a szegény népet.

ISKOLÁZÁS

A népelet organikus fogalom, nyomortól, elnyomatástól, kizsákmányolástól egy népeletet megmenteni s erkölcsileg és vagyoniilag azt úgy állítani helyre, hogy többé vissza ne süllyedjen: ez olyan feladat, amely csak úgy oldható meg, ha az organizmus minden idegszála, egész izom- és csontrendszere, vérkeringése és valamennyi életnyílvánulása komoly és alapos munkába vétetik. A vagyoni és erkölcsi élet között a kapcsolatok egész sorozata áll fön. Ezek a kapcsok mind tekintetbe veendőek az öntudatos és tervszerű programnál.

Egy népmentő akciónak nemcsak az a célja, hogy létező bajokon segítsen hanem az is, hogy a létező bajok ismétlődésének lehetőségét kizárja. Hiába szerzett volna alkalmat a kirendeltség az uzsorapénz visszafizetésére, ha nem állít hitelszövetkezetet az uzsora ismétlésének meggátlására. A kocsma-és áruzsora visszafizetésével szintén nem segítettek volna a népen, ha nem szervezik az áruraktárakat s ezzel elejét nem veszik a visszaesésnek. A legelőbérlet hatása sem lenne intenzív, ha össze nem kötnék célirányos legelési renddel, modern legelőműveléssel, a fajtenyésztés meghonosításával, a tenyészállatokra vonatkozó tulajdonjognak a megszorításával és tejgazdasági kultúrával.

Mindezzel szoros összefüggésben van némely igazságszolgáltatási intézkedés. Ilyen az uzsora hivatalból való üldözése és a rituális eskü behozatala, úgy a keresztény, mint a mózeshitű lakosságra nézve. Összefüggésben van a közigazgatási feladatok lelkiismeretes teljesítése a népgondozás terén.

Ennek a népnek ellensége volt a birtokrendezés, mely természetes fekvőségeitől fosztotta meg. Ellensége volt az

erdő, mely nem ad neki munkát. Ellensége a vad, mely a vetését pusztítja; a pálinka, mely nyomorba kergeti.

Sokfelé kell tehát nyúlni annak, aki ott segíteni akar. Nem mellőzheti az iskolákat sem, mert az értelem fegyelmezése nélkül nincs láburaállított nép. A közoktatási kormány nem is zárkózott el a fölmerült szükségletek elől. Számos népiskolát állított és most folyamatban van huszonöt iskolának az építése. Nem jut mindenüvé állami iskola, mert a költségvetés még mindig szűk határok között mozog, de a jóindulat, hogy a nép talpraállításánál az állami iskola is komoly feladatokat teljesítsen, valóban nem hiányzik.

Fájdalmas tapasztalatokat tettem Máramaros egyik nagy községében arról, hogy a legjobb indulat is hajótörést szenved, ha az igazgatás alsóbb fokáiban hiányzik a kötelességérzet. Mikor Ökörmezőn jártam, szokatlan mozgás volt észlelhető. Híre járt, hogy az államiskola gondnoksága ülést tart. Nevezetes esemény ez olyan helyen, ahol a gondnokság öt év óta egyetlen ülést sem tartott.

Az a másik hír, hogy a gondnoksági elnök az iskolára vonatkozó leveleket kerek egy évig sem szokta fölbontani, engem azért nem lepett meg, mert én is tettem már hasonlót. A kötelességérzet egyre nógatott, a lelkiismeret furdalt, érzékenységem rimánkodott: bontsd föl már azt a levelet, olvasd el, válaszold meg! De valami ismeretlen hatalom mindig erőt vett rajtam és olyan csodálatos ellenállást fejtett ki a kötelességérzet, a lelkiismeret és az érzékenység ellen, hogy emezek legyőzettek s porlepte aktáim hegyekké alakultak íróasztalomon.

Úgy hiszem, ez valami különös betegség volt, mely pathologicus még nincs földerítve. Éppen nem bámulok, ha ilyen betegségbe esett az ökörmezői iskolagondnok, annál is inkább, mert ő egyszersmind főszolgabíró is volt.

Persze, egészen más lapra tartozik a máramarosmegyei tanfelügyelő betegsége. Mert, ha a főszolgabíró baja a morbus literatis volt, úgy a tanfelügyelő betegségét a kórisme bizonyára morbus antiperegrinisnek fogná elnevezni. Amily mértékben idegenkedett ugyanis a főszolgabíró a betűtől, éppen olyan mértékben tartózkodott a tanfelügyelő az utazástól. Így történt, hogy ezt az államiskolát nyolc év leforgása alatt egyetlen egyszer sem látogatta meg a tanfelügyelő.

Könnyen elképzelhetőek az ilyen gondozás következményei. A község lakossága háromezer. A tankötelesek szá-

ma négyszázötven. Az állami fiúiskolába feljár harmincöt gyerek, a leányiskolába negyven. Ugyanott van gör. kath. iskola is hatvan növendékkel.

Ezeken kívül négy zsidó-rituális iskola boldogítja a községet. A bocher (tanító) nem bír semmi képesítéssel. Az a sötét, bűzös, ronda zug, ahol az úgynevezett tanítás folyik, éppenséggel nem felel meg a törvény követelésének.

A tantárgyakról, melyek ott taníttatnak, halvány fogalma sincs se a tanfelügyelőnek, se az iskolaszéknek, se a közigazgatási bizottságnak, se a minisztériumnak. Öreg kazárok azt mondták nekem, hogy a gyermekek ott talmudot tanulnak. Világos, hogy nem magyarul, hanem galíciai zsidó-német zsargonnal.

Az államiskola tanítási ideje reggel 9 órától 12-ig; délután 2 órától 4-ig. A szerencsétlen kazárgyermekekhez just tart a bocher is és megkívánja tőle, hogy nyárszakán reggeli 4-kor, télszakán reggeli 6-kor nála rituális dolgokat tanujon 9-ig; délután 4-től 8-ig. Ilyenformán az a nyomorult gyermek szobában ül nyáron át naponla 14, télen át 12 órát.

Vajon mi minden megy végbe annak a nyomorult áldozatnak az agyában, a lelkében, a testében? Van-e ennél förtelmesebb büntetés? Mit vétett az a kis gyermek, hogy a kultúra nevében ily súlyosan vezekeltetik? Minő tartalmat nyer fejletlen elméje és minő fogékonyságot nyer kis szíve abban a zavaros diszharmonióban, melyet nála a bocher kegyetlenül babonás formalizmusa és a kvalifikált állami tanító modern világnézete előidéz?

Az ilyesmit eltűrni: árulás a nemzeti kultúra ellen. Egyenes megalázása ez a haladási eszméknek és rút bélyeg korunk felvilágosodásán. Megtörtént, hogy egy kazárgyermek nem ment el a bocher zugiskolájába. A bocher reggel 8 órakor bement a gyermek után az államiskolába, ott leoldotta a nadrágszíját és azzal véresre verte a renitens gyermeket, s akkor elhurcolta a zugba. Igen természetes, hogy a bochernek emiatt a haja szála sem görbült meg.

Ki is merte volna őt felelősségre vonni? Hiszen azonnal antiszemita hírbe keverték volna és rásütötték volna a sötét reakció bélyegét és, miként Egán ellen, 376 újságcikket írtak volna, mindenikben követelve, hogy a sötét reakció penészes lovagja mentessék föl állásától. Száz percentnyi bizonyosság szól amellett, hogy legalábbis nyugdíjba küldötték volna a vakmerőt. Nem, mintha hibázott volna, hanem mivel a cikkek miatt alkalmatlanságot okozott. Pedig hiszen ő nem tehet arról, hogy róla írnak; arról

sem tehet, hogy hazugságokat írnak; még kevésbé tehet arról, hogy a bocher kihágást követett el. Mindegy! Ha ő nem volna, mert hírlapi cikk sem volna. Tehát pusztuljon.

Nem elég, hogy hatóságilag eltűrték a kazárok bevándorlását; nem elég, hogy engedték őket megtelepülni községi illetőség és honosság nélkül; az sem elég, hogy boldog boldogtalannak italmérési jogot ad a pénzügyigazgatóság; még az sem elég, hogy — a rutén akció előtt — soha egyetlen közegünknek sem jutott eszébe valamely úton gátat vetni a tiltott, de rendszeresen és nyíltan űzött uzorának. Mindez nem elég. Az sem elég, hogy ezek a bevándoroltak, miután teljesen kiszipolyozták az autochon népet, most már tervszerű eljárással izgatják kizsarolt áldozataikat a kivándorlásra. A múltat semmivé tették, a jelent elpusztították. De ez mind nem elég. Nekik a jövő is kell. Ám, a jövő megrontását akadályozza az iskola. Rajta hát! Térjünk az iskolára.

Ott a bocher. Nekik az kell; csupán csak az kell. Aki maga sem tud semmit: hadd tanítson az. Aki erkölcsi és értelmi tekintetben vak: hadd vezesse az a gyermek kedélyvilágát. Aki egy betűt sem tud magyarul, nem is honos, a hazáról fogalma sincs; hadd neveljen az hazánk számára honpolgárt. Aki nem eszik velünk egy tából s poharunkból nem iszik, mert azt tisztátlanná tette a keresztény ajak érintése: nos hát hadd oktassa ki a gyermeket az ilyen ember az együttérzésnek, az együvé tartozásnak, a polgári szolidaritásnak és a nemzeti egységnek érzelmeire és kötelességeire!

Van-e rendezett állami lét, ahol ezt eltűrnék? Oláhok és szászok kétezernél több iskolát tartanak fön. Kivétel nélkül mindenik államellenes indulatokat olt be növendékei kedélyébe. De ezen iskolák főnnállásának legalább törvényes alapja van. Gonosz irányzatuk az ellenőrzés hiányában leli magyarázatát. A zugiskolát ellenben tiltja a törvény. Ezek a zsidó zugiskolák a jövőt mérgezik meg. Mivel törvényes alapjuk nincs, a közigazgatási hatóság köteles volna bezáratásukat elrendelni. Nem teszi. Tőle ugyan megmérgezhetik a jövőt.

Hanem Egán alkalmatlan ember, mert a bocher-iskolákat is meglátja. Sőt szaladgál is, írkaál hol ide, hol oda. Törvényre hivatkozik, Zavarja a megszokást. Nyugtalanít. Hát nem illetéktelen beavatkozás ez? Mi köze neki az iskolához?

Beregben a kép nem olyan visszatetsző, mint Máramaros némely községében. A bocher-iskolázás ott már csak rejtve működik. A kazárgyermekek itt sem igen aklimatizálódnak. Tűzhelye háborút folytat az államiskola ellen. A tűzhely erősebb. De a rutén gyermeket örömmel küldi iskolába a szülő s kerek arcocskáját összecsókolja az anya, ha magyar szót visz haza az iskolából.

KAZÁR ALAKOK

Ezt a kopott embert nevezzük el Rapopord Gidájának. Termete sovány. Kaftánja piszkos, szakállába beköltözött a moly. Ő a vidék leggazdagabb embere.

A pénzügyőri legénység tegeződött vele. Kevésbe múlt, hogy minap egy csendőrsvezetőt meg nem kínált egy pohár pálinkával. A szolgabíróról úgy beszél, mint ismerőséről. Sőt dicsekvő kedvében bevallja, hogy már látta a főispánt, aki mosolyogva fogadta köszöntését. Vasárnap délutánonként órákig elül a kocsmában. Amelyik rutén berúg, attól kér egy pipa dohányt. A részeg rutén nagyilekű.

Vagyonát százhetvenezer koronára becsülik. Persze gyufaskatulyán kezdte. Aldozatainak nagy része Braziliában él, ha él. Reméljük a jobbat, hogy nem él. Látható vagyona néhány ház, néhány kert és néhány parcella föld. Együtt megérhet harmincezer koronát. Erről tehát adót is fizet. Nehezen teszi, de muszáj.

Teljességgel nem megy a fejébe, hogy minő alapon osztozik vele az állam? A végrehajtásokat tehát pontosan bevárja. "Tessék!" — mondogatja a végrehajtónak. "Szegény, földhöz ragadt, inséges ember vagyok, — láthatja az úr." Hajlék, padlás, pince, minden üres. A pajta is üres, a gabonás is.

Szobaföldbe vert cövekek; négy lécheveder a cövekekre szögezve; néhány szál deszka a hevedereken; egy szalmazsák a deszkákon; foszladozó lópokróc a szalmazsákon; egy vastag és ragadós zsírfolt terpeszkedik a szalmazsák fejénél párnaképében. Ilyen az ágya. Ehhez idomul stilszerűleg a többi bútór.

Ha ember nem laknék ebben az oduban, beleköltöznék a görény és otthon találná magát. A végrehajtó nem talál zálogot. Az adóleírás reményében évről-évre folytatja az

adónemfizetés üzletét. Úgy véli, hogy hamarabb megúnják a végrehajtást, mint ő a nemfizetést.

Azonban pórul járt. Egy szemfüles községbíró leakasztotta az eresz alatt lógó kaftánt. Amolyan letett kaftán volt ez, folt hátán folt. Rostálni lehetett volna rajta a sok lyuk miatt.

“Csak nem viszi el a bírógazda azt a rongyos ruhát.”
— De bizony elviszem én.

“Ugyan mit csinálnának vele az adóhivatalnál?”

— Jó lesz bokatekerőnek, ha egyébre nem.

“De kérem, azért akasztottam ki a levegőre, hogy a fecske, veréb rászálljon és jól lakják rajta.”

— Nem eszik az rongyot.

“De a t...t szereti ám. Ebben pedig annyi van, hogy az egész adóhivatal megt...dik tőle.”

— Az nekem mindegy, én viszem — és azzal göngyöltetni kezdte.

E pillanatban odaugrott Gidája, kikapta a kaftánt a bíró kezéből, kivett belőle egy púpos pénztárcát, abból egy ezres bankjegyet s azt átnyújtotta a végrehajtónak.

“Nyugtát kérek, végrehajtó úr.”

Hogy injuria és erőszak történt rajta, arról holtanapjáig meg lesz győződve. Ei is ment másnap a főszolgabíróhoz és váltig kérte, hogy neki adjon egy külön községbírót. Úgy értette, hogy az a bíró, az ő bírója legyen. Neki szolgáljon. Az ő ügyeit intézze. Egyedül csak az övét.

Arra támaszkodott, hogy neki van annyi vagyona, mint a községnek együttvéve. Ha a községet megilleti egy bíró, hát őt is megilleti. A bíró - fizetést magára vállalja. Kauciót is hajlandó tenni. Neki sok a hátralékos adósa, neki tehát szüksége van egy külön bíróra. Csak azt köti ki, hogy ez a saját külön bíró, mikor nem végez az ő érdekében hivatalos funkciót, akkor tartozzék a lovait vasaltatni és befogni, mert a szürke rúgós.

Ilyen a Rapopord Gidája közjogi fogalma.

Gottesmann Szender állandó porben áll Katz Zéliggel. Az ellenségeskedés eredeti okát nem tudom. De Gottesmann halálra sápad, ha valaki Katz Zéliget említi; viszont Katzot ádáz düh fogja el, ha Szendernek a nevét hallja.

Amolyan Montechi és Capuletti viszony ez. Az egyik Gelf, a másik Ghibelin. Kőrös az egyik, Kecskemét a másik. Ha Britanniában éltek volna a tizenharmadik évszázadban: Gottesmann Szender a fehér rózsák, Katz Zélig a piros rózsák pártjához csatlakozott volna. Pöreibről regeket mond a nép. “Száll a madár ágról - ágra; száll a re-

ge szájról - szájra." Nincsen szere - száma azoknak a fondorlatoknak, becsapásoknak, föladásoknak és rókavermeknek, melyeket a két bajnok egymás ellen már elkövetett.

Egy nem mindennapi kelepce fogalmat ad a bajvívások mivoltáról.

A vereckeai pénzügyörség valamelyik alárendelt közege arról értesíti egy nyári délután Katz Zéliget, hogy ellene titkos feladás ment, mivel csempészett szesz van a pincéjében. Ez az értesítés ne lepje meg az olvasót. Ki kell békülnünk azzal a gondolattal, hogy minden valamennyire vagyonos kazárnak embere van a hatóságoknál. A járásbíró, főszolgabíró, az adótárnok és a többi főnök a feje tetejére állhat, kutathat, nyomozhat, szemfüleskedhetik — de ok nélkül. Kipuhatolni a dolgoknak ezt a rendjét nem lehet. Valaki csak akad. Ez, vagy az, de embere a kazárnak van.

Katz Zéliget gondolkozóba ejti az értesítés. Titkos feladás ellenem? Ez a Gottesmann kezejárása. De, hogy csempészett szesz volna az én pincémbe?! Ez még sem Gottesmann. Hiszen Gottesmann jól tudja, hogy nálam nincs csempészett szesz. Gottesmann már régen megszámálta az én hajamnak szálait. Magam sem tudom jobban, mint ő, hogy mi van nekem, mi nincs nekem. Nála én unciára vagyok lemérve.

Mégis; lássuk csak. Gottesmann a múlt héten odaát járt. (Ez Galicia.) Gerendát szállított. Hatot hozhatott volna, de csak négyet hozott. Mégis nehéz volt a fuvar. A kövön túl (ez a vereckeai emlék) el is akadt a meredeken. Knopf adott neki vontató lovat.

Megálljunk. A négy gerenda nem lehet olyan nehéz. Egyéb is volt ott. Hohó - hohó, Gottesmann, te nemcsak gerendákat hoztál, hanem szeszt is csempésztél. Most pedig engem följelentesz. Pedig tudod, hogy nincs szesz a pincémbe. Értelek. Te a csempészett szeszt be akarod csempészni a pincémbe s aztán odahozni a fináncot!

Katz Zélig megkönnyebbült. Kitalált egy nehéz rejtvényt. Gyors lépésben sietett a községbíróhoz.

"Bíró gazda, akarja még azt a kajla borjút?"

— Drágálom 12 forintért.

"Hát ingyen akarja?"

— Nem értem.

"Mondom, hogy ingyen. Amit én mondok, szentírás. Arra mérget vehet. Tiszta ingyen.

— Nos hát, mi kell neked, Katz Zélig? — kérdezte a bíró.

"Semmi sem kell nekem. Csak arra kérem, hogy jöjjön hozzám és üljön le a favágóra."

— Hát aztán?

“Aztán pipázzék. Itt van két pakli dohány. Van-e gyűfája? Azt is adok.”

— Hát aztán?

“Az esküdt is gyűjtson pipára, annak is hoztam két pakli dohányt. Itt van, tessék, adja át neki.”

— Beszélj már, Katz!

“Nincs tovább. Leülnek, pipáznak, várnak. Nézik az utcát. Ha valaki jön, csöndességben maradnak. Nézi a kaput. Ha valaki jön, nem szólnak. Megnézik, hogy mit csinál az a valaki. De nem szólnak, nem mozdulnak. Amit láttak, azt majd elmondják annak, aki kérdezi. Jó lesz?”

— Jó lesz.

Csendes holdvilágon, éjfél tájban halkán nyílik meg a Katz Zélig kapuja. Valaki egy kis hordót hengerget be a kapun maga előtt. A bíró ráismer Gottesmannra. Az esküdt is ráismer. Katz Zélig jól sejtett. Ez a Katz Zélig egy látnok.

A hordó elgurul a pincegátorig. Gottesmann egy bokor tolvajkulcsot vesz ki a zsebéből. A bíró szájában kialszik a pipa. Óvatos próbálgatás után a pincezár enged. Zélig reszket a gyönyörtől. A kis hordó legurul a lépcsőn s a pince elnyeli Gottesmant is, a hordót is.

Zélig tovább reszket. Nesztelenül búvik elő a lyukból Gottesmann, mint egy óriás tücsök. Körülnéz. Senki. Az ajtót beteszi, a zárt ráfordítja. Nyújtózik; gerinccsigolyái ropognak. Egy patkány elszalad a lába között. Attól megijed. Megint körülnéz. Megint senki. Valamit mormol. Bizonyosan az Éjszaka urának adott hálát és távozik.

“A borjút elviheti bírógazda.”

— Ráértünk.

Reggel megjelent a komisszió együtt Gottesmannal, mint szakértővel.

— Csempészett szesz van a pincében.

“Nincs.”

— Lássuk.

“Tessék, itt a kulcs.”

— Hány hordó szesz van?

“Három. Összesen 12 hektoliter. Mindenik hordón rajta van a munkácsi bélyeg. Onnan hoztam. Írásom van róla.”

A komisszió lement a pincébe.

— Itt négy hordó van, nem három.

“Négy hordó, wie hájszt, négy hordó? Nekem csak három van.”

— Egy kettő, három, négy.

Katz megvakarja a fejét. “Pedig csak háromról tudtam.”

A hordók tartalmát megvizsgálják. Tizenkét hektoliter szeszt találnak a három hordóban. A negyedikben 140 litert.

— Ha Munkácson 12 hektót vett, hát ezt honnan vette?

“Nem tudom. Valami babona van a dologban.”

— Van-e számlája erről a 140 literről?

“Nincs.”

— Ez csempészett szesz!

“So war ich leb', nem csempésztem.”

— Márpedig ez csempészett szesz, — szólal meg Gottesmann.

Zélig dühbe jött. “Honnan tudja maga szakértő, hogy ez csempészett szesz.”

— Honnan tudom, nohát majd meglátja, hogy honnan tudom. Kérem azt a lámpást.

A lámpa megvilágítja az inkriminált hordót. Gottesmann körüljárja, nézegeti, végre megszólal: Honnan tudom? Hát tudom. Itt a bélyeg! N.J.D. Ez a dolinai szesz a Náthán Jankel gyárából. N = Náthán, J = Jankel, D = Dolina.

E pillanatban Gottesmann hadvezérnek érzi magát, aki csatát nyert.

Zélig tagad. Gottesmann vádol. Zélignek mentő gondolata támad és így szól:

“Igaz-e, hogy a munkácsi szesz foktartalma 79?”

— Igaz, — feleli Gottesmann.

“Igaz-e, hogy a dolinai szesz csak 76.05?”

— Igaz, — feleli Gottesmann.

“Akkor hát mérjük meg. Ha 79, akkor munkácsi és nem csempészett; ha 76.05, akkor dolinai”

— Helyes beszéd, mérjük meg, — mondja diabolikus mosollyal Gottesmann.

A mérés 76.05 fokot mutat. Gottesmann sürgeti a jegyzőkönyvet. A jegyzőkönyv megállapítja, hogy a kis hordóban lévő szesz csempészett árú. Gottesmann aláírja a jegyzőkönyvet mint szakértő és késznek nyilatkozik hitet tenni rá, hogy csakugyan csempészett árú. Aztán megsemmisítő pillantást vet Zéligre.

Katz Zélig pedig kiegyenesedik e válságos pillanatban, merően a szeme közé néz Gottesmannnak és így szól:

“Megesküszöl-e Jehovára, hogy ez csempészett szesz?”

— Megesküszöm.

“Amit mondasz, azt te megbánod és el fogod tagadni.”

— Nem bánom meg. Ez az igazság. Nem fogom eltagadni soha.

“Még egyszer ismételd: csempészett árú!”

— Százszor is ismétlem: csempészett árú!

“Csakhogy nem én csempészem, hanem te!”

Gottesmann nagyot kacag, a fináncok is kacagnak. A bíró és az esküdt, kik néma tanúi voltak a vizsgálatnak, előlépnek. A bíró megszólal.

— Láttam, végignéztem az éjszaka, amint Gottesmann belopta a hordót a Katz pincéjébe. A kapu között tócsa van. Tessék megnézni, a hordó minden dongája sáros. Velem együtt nézte az esküdt is. Ott ültünk a favágón.

Gottesmann csatát vesztett és elmarasztaltattott.

Ez a tréfás dolog Zugó községben történt meg és tiszta valóság. A jóízű kelepécét ne bontogassuk e pillanatban erkölcsi elemeire. Azonban nem mulatozás okából írtam le.

Az olvasó figyelmét bizonyára nem kerülte el, hogy mennyi éleslátás, mennyi fondorlat, mennyi furfang, a koncepciónak minő vakmerősége, az ellenaknáknak milyen biztossága nyilatkozik meg ebben a mulatságos esetben.

Ha ilyen emberek szállják meg a rutén földművelőt, mi lesz ebből védelem nélkül? Miként állhatnak ellent ezeknek a kelepcekészítőknek? Hogyan védekezzék a megfontolásnak alattomoságnak, cselvetésnek, lelkiismeretlenségnek ehhez hasonló eszközei ellen? Nem prédául volna-e oda dobva ez a nép, ha az államhatalom atyáskodó oltalmát és segítő kezét megtagadná tőle?

ELVÉRZÉS

Minél tömegesebben vándoroltak be Galiciából, annál nagyobb mérveket öltött a ruténkivándorlás. A betolakodók kinyomták helyükből a bennszülötteket. E folyamat három évtized óta tart. A sorvadás fokozatosan és vidékenként vett erőt a népen. E miatt nem okozott országos feltűnést. Egy kazár kiszorított az ősi tűzhelyről négyöt rutént. A kazár mindenütt mutatta magát, minden üzletnél megjelent, minden vállalatnál közreműködött s ezzel megötszörözte önmagát. Papnak, tanítónak feltűnt a népdeficit. Fináncnak, közigazgatásnak, bíróságnak nem tűnt föl, mert ennek az aktája szaporodott a kazárok szaporodásával.

Most már hatvanezerre teszik az Észak-Amerikai Státusokban letelepült rutének számát. Egyik-másik lelkes pap

utánuk ment, hogy egyházilag és iskolailag szervezze őket, megőrizze emlékeiket és ápolja ragaszkodásukat a magyar haza iránt. A kísérlet meddő maradt, mert a rutének időnap előtt áldozatául estek a kiterjedt pánszláv agitációnak. Ezt az agitációt melegen istápolja az orosz diplomácia. A vezéreket pénzzel látják el. Elszakadt népünk közé jól fizetett papokat küld. Iskolákat állít. Ügyesbajos dolgaikat ellátja. Érdekeiket az orosz konzulok felkarolják. Munkához segítik a népet. Szervezik a szegényügyet és a betegápolást. Ilyen gondozással szemben a rutén lelkész, aki csak ideális hatásokra dolgozhatott, eredmény nélkül tért vissza hazánkba. A szegény ruténnek Amerikába kellett menni, hogy hazája ellenségévé legyen.

Beregben az Egán akciója óta megszűnt a kivándorlás. Ez a tény minden statisztikai adatnál jobban beszél. A munkanélküli szűkölködő népnek Egán munkát adott.

Télen át utat építtetett a Bereg és Máramaros között fekvő vízvásalstón. Az ilyen feladat nehézségeit csak az tudja mérlegelni, aki már fáradozott abban, hogy valahová út építtessék. Beleszól abba egy néhány főszolgabíró, egy pár alispán, két közigazgatási bizottság, két vármegye, két főispán, két minisztérium, két állammérnöki hivatal, és ezeknek összes pereputtya. Azonban az út megépült.

Nyáron át mezőgazdasági munkásokat helyez el Egán különböző uradalmakban. Csupán Mezőhegyesen hatszáz rutén munkás volt a múlt nyáron elhelyezve. Egyelőre nehezen ment a dolog. Mezőhegyesen panaszkodtak, hogy a rutén nem válik be. Nem is csoda, hiszen alapjában véve a rutén erdőmunkás. De Egán odautazott. Rendbe hozta a táplálkozási viszonyokat. Gyöngéd elnézésre bírta az uradalom igazgatóságát. Olyan munkát kért ruténjei számára, ami nekik kevésbé szokatlan.

A pánfőnagyságos úr látása kedvre derítette őket. Érezték, hogy ott sincsenek elhagyatva; hogy az ő jó uruk ott is gondoskodik róluk, és mindennek a hatása az lett, hogy négyötöd része a munkásoknak bevált és az uradalom olcsóbb munkaerőhöz jutott. Az idén nyolcszázan mennek Mezőhegyesre.

De Máramarosban nagy mértékben folyik a kivándorlás. A hegyvidéki akció ott csak most veszi kezdetét. Százával jelentkeztek a községek, hitelszövetkezetek és áruraktárak alakítására. A lelkészek itt is hajlandók a munka élére állani. Azonban a közigazgatás részéről nem igen tanúsítanak meleg pártfogást. Megvannak anélkül is. Kivált az áruraktárak ellen emelnek kifogást, mert ezek —

szerintük — meglévő kereskedéseknek okoznának káros versenyt.

Az Egán kitartása elől kissé meghátráltak. Legújabban megnyugodtak az áruraktárak fölállításában is, de azzal a furcsa kikötéssel, hogy ezek csak bizonyos meghatározott cikkek elárúsításával foglalkozhassanak. Ravasz ostobasággal olyan árucikkeket jelöltek meg, aminőkre a népnek nincsen szüksége.

Máramarosban azt hiszik, hogy ez jogos védelme a meglévő kazárboltoknak. Pedig ez kiváltság in optima forma. Tehát egyik neme a mi híres liberalizmusunknak. Az országvédő és országfenntartó nemesség kiváltságainak még az emléktől is fellázad minden hü liberális kebel. Pedig az a kiváltság rég letűnt. Maga a nemesség mondott le róla, külső kényszer nélkül. Maholnap letűnik a nemesség is és a liberalizmus gondoskodni fog a sárgyalózó epitáfiumokról.

De a kazárkereskedő egészen más. Azt óvni kell a versenytől. Ha a liberális felfogás ennek érdekén ejt csorbát: akkor fordítsunk egyet a liberális köpönyegen. Keressünk formulát, hogy adhassunk neki kiváltságot. A köpönyeg bélése konzerváló jelszavakat is tartalmaz. Hol az a bélés? 'Gondozzuk a meglévő exisztenciákat!' Tehát védjük a kazárkereskedést.

Bizony kerékbetört fogalma ez a kereskedésnek és megbélyegzése ama szép és civilizatórius mesterségnek. Megvenni a bocskortalpat, a savanyított uborkát, a petróleumot, az ekevasat és eladni ötszáz percent nyereséggel; eladni hitelbe, hogy az ötszáz percentből ezerötyszáz legyen. Arra utazni, hogy a rutén megittasodjék s részegfővel ostobaságokat csináljon és ennek a révén ellicitálni a feje alól a párnát, feje fölül a hajlékot... Pihá!... Mióta nevezik ezt a gaz uzsorát kereskedésnek?! És micsoda közgazdasági, politikai, erkölcsi törvény alapján érdemes ez az áruzsora nemcsak védelemre, de még privilégiumra is?

Azalatt pedig, míg az elvi harc folyik Egán és a vármegyei intéző körök között, megérkezik Budapestre egy szomorú vonat.

A kormány már megkapta Máramaros fölterjesztését, hogy ott mások a viszonyok, mint Bercgben; ott csak cum grano salis van szükség áruraktárakra; ott a kazárüzérkedés nem öltött veszélyes arányokat; a bevándorlás ellen is megtétetett minden óvintézkedés. Kivándorlásról pedig szó sincs.

A szomorú vonat azonban megérkezett.

Egán előre tudta, hogy meg fog érkezni. Jelentést is

tett arról a belügyminisztériumban. Intézkedett is a belügyminisztérium, hogy ha rutén vonat érkeznek, egyelőre ne továbbítsák.

A vonat megérkezett. Kétszázhetvenöt rutén ült benne, férfi nő és gyerek. Öreg asszonyok, szoptatós asszonyok, serdülő leányok, mezitlábás gyermekek. Ökörmezőről, Kalocsaláziáról, Szinevérpolyváról jöttek. Tehát Máramaros megyéből, Braziliába mennek. A múlt héten is elment egy szállítmány. A jövő héten is indul egy. Pedig a jelentés szerint kivándorlásról — a preventív intézkedések után — szó sem lehet.

A föltartóztatott vonat tartalmát a belügyminisztérium rendőri osztálya a dologházban ürítette ki. Itt a rutének lakásban és ételmezésben részesültek. Egán a kormánynál alkalmazott rutén tolmácsot kioktatta a mondani-valóra és a dologházba küldötte. Eközben sürgönyözött legékesebben szóló lelkézmunkatársának Beregbe, hogy jöjjön azonnal. De a tolmács kísérletezése sikertelen maradt. Másnap a megérkezett lelkész próbált a szívükre beszélni. Nem használt. Ők mennek.

Ezalatt Egán útmunkát eszközölt ki a kereskedelmi kormánytól. Programja szerint kibérelt volna egy szerföltött nagy és most üresen álló köistállót, — mely az építendő út közepén fekszik — a Schönborn-hitbizományi uradalomtól a családok téli elhelyezésére. Saját felügyelete alatt főzetett, süttetett volna az asszonyokkal. A munkaképes férfinak 80, a nőnek 60, a gyermeknek 30 krajcár napszámot és ételmezt állapított meg.

Harmadnapon Egán megjelent a dologházban.

“Térjetekek vissza!”

— Nincs hova. Mindenünket eladtuk.

“Munkát adok nektek a télen. Hajlékot is, ételmezt is. Öt hónap alatt a férfi gyűjt 112 forintot, az asszony 84-et, a dolgozó gyermek 42-öt. Pálinkára, dohányra, ruházatra. Ebből elfogy valami. De marad egy családnak 200 forintja. (Ez november elején volt.) Tavasszal visszavásároljátok házatokat. Beálltok a szövetkezetbe. Akinek szüksége lesz, pénzt kap onnan, hogy gazdaságát fölszerelje. Az a pénzetek is megmarad, amit most az útra visztetek. Állami tehenet is kaptok, úgy mint Beregben és legelőbérletet a kincstártól.

EL BRAZILIÁBA

— Nem térünk már vissza, megyünk Braziliába.

“Legyen eszetek. Ott nem érti meg senki a ti nyelve-teket. Nem lesz templom, ahol imádkozzatok. Nem lesz pap, aki vigasztaljon. Még temető sem lesz, ahova a kis gyermek elhantoltassék. Idegenek lesztek ott. Kihez fordultok tanácsért, igazságért, oltalomért? Meglopnak és nincs kinek panaszoljatok; agyonvernek és nincs, aki megbüntesse a gyilkost. Házatok nem lesz, hogy lepihenjeteek. Nem látjátok többé szép hegyeiteket. A szomszédot nem fogjátok ismerni. Gyümölcsfátoctól örökre megváltok, pedig apátok ültette azt. Meglássátok: nem olyan lesz a forrás vize, mint otthon volt; a kő sem olyan lesz, a patak sem. Más virág terem ott a réten, más bogár mászkál a gyepon, más nap süt az égen. Ne menjeteek oda.”

— Elmegyünk, pánfőnagyságos úr. Lesz ott nekünk hajlékunk is, tehenünk is, földünk is, gyümölcsösünk is. Itt van az írás. Nyomtatva van, kép is van rajta.

A csalogató egy kis füzet volt. Címlapján egy farm van színes nyomással. A kép háttérében csinos tornácos ház, oldalt istálló, az udvaron baromfi, néhány tehen, két ökör, az eke előtt, két ló egy megrakott kocsival, oldalt virágzó gyümölcsfák, elől búza, zab, tengeri és lóhere-táblák kövér terméssel. A füzet leírja, hogy minden rutén-család kap ingyen egy ilyen belső telket, külsőséget, melynek hossza két, szélessége egy kilométer, két ökröt, három tehenet, két lovat a hozzávaló szerszámokkal. A képen füstöl a kémény, rutén leány piros csizmában feji a tehenet, a ház előtt hársfa árnyékában ül a rutén gazda, kihez gömbölyű menyecske közeledik párolgó tállal.

A rutén ember a mennyországot sem képzei ennél szebbnek.

“De ez mind nem igaz. Titeket megcsalnak. Ez mind csak arra való, hogy megtöltsék a hajót s kifizessétek a vitelbért. Ne higgyétek, hogy ingyen földet kaptok. Ingyen föld nincsen a világon. Telket, házat, barmot sem kaptok sem ingyen sem pénzért, mert ott, ahová visznek, csak pusztaság van. Se falu, se város. A hajó kirak titeket egy terméketlen, sivár, kiégett tengerpartra. Aztán fűtyül és odébb surran a nagy vizen. Ti a parton maradtok. “Alá is út, fel is út.” Csakhogy még út sincs. Merre lesztek? Ami pénzeteek volt, azt elfizettétek a hajóskapitánynak. E-leségetek rég elfogyott a hajón. Nyakatokon a batyu, az apó gyermek, az öreg szülő.”

“Hová, merre? Mert nem vár ám ott a parton senki reátok. Jól megértsetek, én mondom nektek. Kérdezzétek meg Beregben, hogy jó ember vagyok-e? Láttátok-e szép kövér gulyát a Névtelen-havason? Láttátok-e tiszta, csinos, olcsó állami boltokat? Hallottátok-e, hogy ezer meg ezer rutén gazda szabadult meg két év alatt az uzsorától? Hát azt, hogy száz meg száz ember telket, földet, ökröt vásárolt? Hát én mondom nektek, aki hozzátok is elmegyek, hogy ott is úgy legyen, mint Beregben; én mondom, hogy titeket most megcsalnak. Ez a kép, ami itt a füzetben van: hazugság. Ez a sok ígéret: mind hazugság.”

“Az a hajózási vállalat, mely vinni fog, csak azért alakult, hogy vigyen. Neki portéka kell. Ti lesztek a portéka. Ha oda értek, senki sem fog veletek törödni. A parttól elindultok és mentek, amerre a szemetek lát. Hová? Órákig kóboroltok, mint a bitangba került jószág. Keresitek a falu tornyát, de nincsen sehhol. Sütökemencében ha volnátok, ott sem volna nagyobb hőség, mint azon a kiaszott pusztaságon. A forró nap kiszívja minden erőtet. Asszony, gyermek vízért imádkozik. Forrást kerestek, nincs sehhol. Arnyéket kerestek, az sincs.”

“Mit csináltok azokkal, akik ellankadnak, tovább vándorolni nem tudnak, kidőlnek a hőségtől, a szomjúságtól, a fáradtságtól, az éhségtől? Ott hagyjátok a kopasz földön, hogy elpusztuljon, mint egy beteg kutya? Mivel hantoljátok el? Hol a pap, hogy beszentelje, hol a harang, hogy megszólaljon, hol a koporsó, hogy elföldeljétek? Alig, hogy ott hagyjátok, már gyűl a csókasereg, a varjúserg, a holóserg. Ott kóvályognak elhagyott társatok feje fölött. A szemét vájják ki először.”

“Aki bírja, tovább megy. Hová? Nincs, aki útbaigazítson, mert ha láttok is embert, beszélni vele nem tudtok. Elértek egy gyapot-ültetvényhez. Oda kell talán három munkás. De csak férfi. Melyik legyen az a három? Mit csináljon az a három a családjával? Hát a többi hová legyen? Láttátok az országút porát, mikor fölkarvarja a forgószele? Ez a ti sorsotok Braziliában. A porszemek szétszóródnak. Ti is. Elszakít egymástól az élet, elszakít a betegség, elszakít a halál. Hát ne menjete! Én magam visszaviszlek a patakos völgyekbe. Munkát adok nektek. Veletek maradok. Hozzá segítek, hogy házat, telket vásároljatok. Maradjatok itthon.”

— Elmegyünk, uram, nem tehetünk másként, Rudolf trónörökös úr vár ott reánk, aki nem halt meg, csak elbúdosott s új hazát teremtett a rutén népnek.

Balgák vagytok. Megcsaltak. Úgy-e, a királyházi bol-

tos mondta ezt nektek? Hazudott. A kalocsalázi kocsmáros is mondta, ugy-e? Az is hazudott. Ők pénzt kaptak a hajózási vállalattól ezekért a hazugságokért. Nekem higyjétek, mert én jó ember vagyok. Ha igaz, amit ők beszélnek, miért nem mennek ők Braziliába? Miért nem foglalják el ők azt a szép tanyát és azokat a nagy termőföldeket.

— Mert a zsidónak nem adja ám a jó király.

Egán meglepetve kérdezte: "A zsidónak nem adja és nektek odaadja? Miért nem adja annak és miért adja nektek?"

— Azért, mert a zsidót a jó király nem szereti. Tudja, hogy az ő ruténjeivel a zsidó rosszul bánik. Azt is tudja, hogy a rutén jó katonája volt az ő nagy vezéreinek, Rákóczinak és Kossuthnak. Most, hogy elszegényedtünk, mert a zsidó elvette mindenünket, a jó király meg akar minket jutalmazni, s megparancsolta a fiának, hogy minket Braziliában boldoggá tegyen.

Egán belátta, hogy itt a hit a legsötétebb babonává alakult át. Ennek a csapatnak a katasztrófája kikerülhetetlen. Írtózatossá lett a logikával ez a nép kioktatva. A kazár ügynök arra tanította ki őket, hogy a kivándorlást a király csinálja a nép megjutalmazására. A kazár nem mehet Braziliába, mert a jó király haragszik reá. De a ruténre királyi jutalom vár ott, mint Rákóczinak és Kossuthnak jó katonájára. Ördögi gondolat ilyen kelepécét állítani a néplelek megfogására.

Megjegyzendő, hogy az ékesszóló lelkész az Egán utasítására magával hozott Beregmegyéből egy rutén parasztot is, ki hasonló csábítások folytán már megjárta Braziliát. Szörnyű viszontagságokat állott ki. Családja ott vészett. Ő maga különös véletlenségből egy gőzösre akadt, mely megkönyörült rajta és alkalmazta a szénkamrában. Leírhatatlan nélkülözések és szenvedések között haza került. Egán ezt is fölhasználta kapacitációra. Úgy vélte, hogy ennek, aki ott járt, mindent látott, élő tanuja a csalásnak és hazugságnak, ki szintén mindenét eladta, hogy útiköltsége legyen, akinek a sorsa az övékkel egyforma, — hogy ennek inkább fognak hinni, mint néki. De a szerencsétlenek ennek sem hittek.

Még egy erőfeszítést tett Egán a belügyminiszternél. Úgy okoskodott, hogy ennél a népnél nem a szabadakarat működik. Ezek elbolondított emberek. Cselekvésüknek nincs beszámíthatósága. A józan értelmet kiverte agyukból a csábítás. Ezek tehát kiskorúak, akiket gondnokság alá kell

tenni. Vakságukban kész veszedelembé rohannak. Mintha csak egy tehervonat elébe dobnák magukat, vagy mintha a Dunának mennének, hogy belefulladjanak. Hasonló eszeveszettség hatóságilag megakadályozandó. Ezeket éppen úgy nem szabad útra ereszteni, amiként nem szabad egy pestises házba a falu lakóit bebocsátani. Ezek e pillanatban örültek. Tehát nem lehetnek önjogúak. Nem rendelkezhetnek sorsuk fölött. Nem tűrhető, hogy 80 - 90 elbolondított férfi kétszázkilencven asszonyt és gyermeket végpusztulásba sodorjon.

Egyetlen menekülési esély, ha rábukkannak valami osztrák konzulra s ez hazaszállíttatja őket a magyar állam költéségén. Önmagát védi tehát az állam, ha nem tűri evérzésének ezt a nemét és előre megakadályoz nagy kiadásokat.

Ezekhez hasonló érvektől a belügyminisztérium is át volt hatva, azonban nem vélte megengedhetőnek, hogy a jogéletbe ily mélyen bevágó kérdést önállóan intézzen el. Jogi tanácsot kért tehát az igazságügyminisztertől, aki azt felelte, hogy törvénykönyvünkben nincs alap azon kivándorlók rendőri visszatartására, akik bűncselekményt nem követtek el és rendszeres útlevelel vannak ellátva.

Bűnösök pedig nem voltak ezek a nyomorultak. Útlevelelük is volt. Hogy is ne lett volna, mikor a községi jegyzői kar jelentékeny hasznot húz az útlevelek kiállításából. A szomorú vonat tehát négy napi küzdelem után elindult, neki a messzeségnek, a bizonytalan életnek, a bizonyos halálnak.

Láttam a szerencsétlenek menetrendjét. Állomásról-állomásra, óráról-órára van az útjuk megjelölve abban a füzetben, melynek címlapján a boldog farm áll. Mennyibe kerül a jegy Budapestig, onnan Fiuméig, onnan Udinéig? Hol kell átszállani egyik vonatról a másikra? Mennyi az időzés itt, vagy ott? Milyen kinézésű ember várja őket Budapesten, Fiumében, Udinében? Ez mind apróra le volt írva. Az utasításban hangsúlyoztatik, hogy senki mással szóba ne álljanak, csak azzal, aki megjelöltetett. A kérdezősködőknek feleletet ne adjanak. Útjuk célját senkinek el ne árulják. Annyi pénzzel induljanak útnak, hogy mikor Genuába érkeznek, még legyen nyolcvan forintjuk, mert személyenként ennyi a hajódíj Braziliáig.

Ezt a vállalatot Silvio Notario udinei közjegyző vezeti. Ennek az úrnak Máramarosban kazár ügynökök állanak rendelkezésére. A vállalat egyetlen célja az, hogy a Genuában alakult hajózási társaság szállítmányokra tegyen szert. A kazár ügynökök elég nyíltan úzik a toborzást. Ebből ket-

tős hasznuk van. Százalékot kapnak a vállalatától s a megbolondított nép áruba bocsátott vagyonát kótyavetye árban szerzik meg.

Azokat a községgyűléseket, melyeken a kivándorlás módozatait részletesen megbeszéli a kazár nép, kazár befolyás következtében a községbíró szokta összehívni.

Ezen a helyen csak egy csapatról számoltam be. Azonban sokan mennek. Pár hónap alatt több ezren vándoroltak ki. Máramaros némely vidéke megbolygatott méhrajhoz hasonlít. Minden megmozdult: az ember, a háziállat, a felszerelés, a berendezés. Mert mindent pénzzé tesznek, hogy mehesenek. Még a ház is megmozdult a fejük fölött. A föld is megmozdult a talpuk alatt. Csak Máramaros kormányzati lelkiismerete nem mozdult meg.

Így vérzik el a nemzet és így szüretel a kazár.

ZÁRÓSZÓ

A jog, kötelesség nélkül: kiváltság.

A kötelesség, jog nélkül: szolgaság.

Ebben az erkölcsi rendben egy ismeretes vegyi törvény érvényesül. A konyhasó a chlórnak és a nátriumnak összetételéből áll. Mindkét elem külön-külön halálos méreg. Amiként méreg a társadalmi és gazdasági rendben úgy a kiváltság, mint a szolgaság. De ama két őselem együtt a táplálkozásnak, tehát magának az életnek el nem engedhető alkatrésze. Valamint a jog, megfelelő kötelességgel és a kötelesség megfelelő joggal a társadalmi és gazdasági boldogulásnak alapfeltétele.

A kazár mindazt a jogot élvezi, melyet a szabad intézmények nyújtani tudnak. De nemzeti kötelességet a kényszeradón kívül nem teljesít. A kazár tehát kiváltságos lény. Ellenben a rutén nem tud élni a szabad intézményekben biztosított jogokkal; de hordja a kötelességek egész igáját. A rutén tehát szolgál.

Amannak kiváltságát megszerzi az elmeél, a kereskedelmi ösztön és az a laza erkölcs, mely többet enged, mint amennyit szabad. Ennek szolgaságát előidézi a pásztorérettel járó tapasztalatlanság, a modern életrendben való tájékozatlanság és a viszonyoknak végzetszerű nyomása.

Megszüntetni úgy a kazárok privilégiumát, mint a rutének szolgaságát: ím, ez a célja a hegyvidéki akciónak. A

jogok és kötelességek harmónikus kiegyenlítése lesz ez. A túlerős megfékezése; a gyöngé támogatása.

Kissé hosszadalmasan foglalkoztam a részletekkel. De a bölcs férfiú Göthének eme mondására figyelmeztet: "Um Etwas zu wissen, muss man Alles wissen." Így is attól félek, hogy a küzdelemnek egyik-másik ága nem domborodott ki eléggé.

Számos részletet szándékosan hallgattam el. Alig írtam valamit azon félreértésekről, melyeknek Egán áldozatul esnek, ha minden idegszálát meg nem acélozná az ügyszeretet. Még kevésbé szellőztettem azt a sokoldalú aknamunkát, mely állandó fölrobbanással fenyegeti a népmentő építkezést.

Minél jobban behatoltam e csodálatos akció mélységébe: annál inkább meggyőződtem, hogy az itt fellobbant láng melegénél megolvad a nemzetiségi kérdés érce. A nagy rejtélyhez meg van találva a világosság. Most még csak pász-tortúz, kicsiny perifériával. De ameddig elhatnak sugarai: glóriában tündöklük a magyar faj nagylelkűsége és beolvasztó ereje.

Tehát nem az alkotmányos szabadság, nem is a jogegyenlőség, nem is az államiskola, nem is a kormányzati hegemonia — ámbár ezek hatása sem kicsinylendő — képezi a nagy nemzeti egység kohóját, hanem az az ezerkezdű művelet, melyet a hegyvidéki akció fejt ki. Ha majd a pász-tortúz elharapózik és hazafias lángtenger nyaldossa körül a Kárpátok egész koszorúját: majd akkor talán meggyőződnek azok is az akció nemzetforrasztó üdvéről, kik most vagy hidegen, vagy ellenséges indulattal nézik, sőt hátráltatják a munkát.

Ostobán könnyelmű hírlapírók antiszemita mozgalomnak bélyegezték az akciót. Olyan ráfogás ez, melyben a perfidia ölelkezik a tájékoztatlansággal. A munka ki fog terjesztetni hazánk összes havasvidékére, tehát oda is, ahol híre sincs se lengyelzsidónak, se zsidó vallású magyarnak. Mit keresne egy antiszemita mozgalom ott, ahol nincsen zsidó.

Különben is, ki az antiszemita? Erre tréfásan azt szokás felelni, hogy aki kelleténél jobban gyűlöli a zsidót. De a komoly felelet ez: Az antiszemita sajnálja a zsidók politikai, társadalmi, vallási emancipációját és azt vissza szeretné csinálni. Az antiszemitizmus: zsidóüldözés. A zsidók kizárása a polgári jogokból; a jogegyenlőség megtagadása; a ghetto felállítása; a zsidók kikergetése muszkamódon; a zsidótelepülés megtiltása romániai módon. Nos hát ilyen az antiszemitizmus.

De ha én fontosabb államfenntartó tényezőnek mondok a földet, mint a mozgó tőkét s ennek alapján csatlakozom véleményemmel egy jogosult közgazdasági iskolához: és ha engem ezért antiszemitasággal vádolnak, akkor én azt a vádat, mint hitvány ráfogást, megvetem. És ha én kimondom a zsidókról a magam jó igazságát éppen olyan őszintén, mint a katolikusokról és a protestánsokról: akkor ez nem antiszemita indulat az én részemről, hanem beteges érzékenység a zsidók részéről.

Mi történik a hegyvidéken?

Leszedik a gyümölcsfáról a hernyót. Hát ne szedjék le? Intézményeket állítanak a különben is tiltott uzsora további terjeszkedése ellen. Hát ne állítsanak? Segítik a gyöngét az erősebb elnyomása ellen. Hát ne segítsék? A gazdasági és a kulturális élet hatékony eszközeivel magyarrá akarnak alakítani egy szláv törzset. Hát ne tegyék?

A hegyvidéki akció nem antiszemita mozgalom. Törvénytelenység, igazságtalanság, méltánytalanság ott egyetlen zsidóval sem történik. Konkrét panaszt Egán ellen még senki sem tudott emelni. E sorok írása előtt 376 hírlapi közlemény jelent meg ellene. De egyetlen betű sincs ezen nagy hajszában, mely kézzelfogható vádat tartalmazna. Midőn e sorokat írom, lépett föl Egán ellen egyik alárendeltje. Ennek a vádjait pontról-pontra cáfolta meg a miniszter hivatalos adatokkal. De felekezeti szempontokkal még ez a magáról megfélemezett tisztviselő sem vádolta Egánt.

A hegyvidéki akció egy népelem testi-lelki átgyúrása a rossz állapotból a jó állapotba. Alig képzelhető ennél érdekesebb művelet. Nagyon érdemes volna, hogy minden művelt magyar ember megnézzze, miként alakul át a pásztor földművelővé, a nyomorban sínylődő élhető emberré, a szolga szabaddá, az elnyomott önálló lényé, a rutén magyarrá. Ilyen átalakulás van ott folyamatban. Néhány képet adtam erről a folyamatról, hogy aki meg nem nézheti, az is meglássa.

Azzal a hittel írtam, hogy ezzel a nemzeti ügynek használni fogok. Miként említém: sok támadás intéztetett az akció ellen. Tüzetes védelemben azonban nem részesült. Fnnélfogva a magyar közvélemény nem tehette az ügyét magáévá. A támadások ellenszenvet keltettek. Elfogulatlan táborban is fölkellették azt a gyanút, mintha sikerrel nem bíztató működés folyna a hegyvidéken.

Le tudnám-e győzni azt az ellenszenvet? Be tudtam-e bizonyítani, hogy a működés reális? Oda tudtam-e terelni az érdeklődést? Tudtam-e egy kis lángot éleszteni a közön-

ség szívében, hogy keblére ölelje ezt a mozgalmat és a magyar fajszeretet ügyének tekintse azt? Képes valék-e ezt a meggyőződésemet az olvasó által is elfogadtatni hogy közjogi helyzetünkben a nemzeti kérdésnek juttatni magadát csupán egy ilyen akció képezi?

Ezek a kérdések ólomsúllyal nehezednek rám. Ha igen, nem felelhetnék: boldog ember volnék; mert elmondhatnám, hogy a népmentő munkában nekem is van egy párónyi részem.

UTÓIRAT

Ezt a művet akkor írtam, amikor még Egán Ede élt. Legjobb hitem szerint most is él ő, és ha a rutén-akció helyes mederben folyik tovább: akkor az ő szelleme működik ott. De, amikor ezt a művet írtam, testileg is köztünk volt Egán. Esengve kért igen gyakran, hogy ne dicsérjem őt; ne állítsam előtérbe; ne halmozzam el érdemekkel, mert ő semmi egyéb, mint egy kötelességtudó közeg a földművelési kormány rendelkezése alatt. Kérésének nem tudtam ellenállni. E miatt Egánra vonatkozólag hézagos a könyvem. Azok a testi-lelki áldozatok, melyeket ő az ügynek hozott, megközelítőleg sincsenek itt vázolva.

Az Egán halála után pótolhattam volna ezt a hézagot. De úgy éreztem, hogy az emlékezetnek az a tisztasága, amellyel őt szívemben hordozom, foltot szenvedne, ha tiszteletben nem tartanám halála után azt, amire életében esengve kért.

El kellett ezt mondanom Egán jellemzésére és a róla adott töredékes jellemrajz igazolására.